מקואות

שו"ע יורה דעה סימן רא

(א) [א]אין האשה עולה מטומאתה[1] ברחיצה במרחץ[2], ואפילו עלו עליה כל מימות שבעולם עדיין היא בטומאתה וחייבים עליה כרת עד שתטבול כל גופה בבת אחת במי מקוה[3] או [ב]מעיין שיש בהם מ' סאה[4]. [ג]ושיעורה אמה על אמה על רום שלש אמות במרובע [ד]באמה בת ששה טפחי' וחצי אצבע[5]. [ה]ואם הוא רחב יותר ואינו גבוה כל כך כשר, אם יכולה להתכסות [ו]כל גופה בהן בבת אחת[6]. וצריך שיעלה בתשבורת מ"ד אלף וקי"ח אצבעות בגודל ועוד חצי אצבע, [ז]וצריך שיהיה החריץ שבו המים גדול יותר משיעור זה כדי שכשתכנס הטובלת ויפחתו המים ישארו שם מ' סאה.

- במי מקוה – היינו מי גשמים שנקוו לגומא (ש"ך).
- או מעיין – מעיין שהוא זוחל ואין בשום מקום ממנו צבור מ' סאה יחד, אבל כשתצטרף הכל יחד יהיה מ' סאה כשר (ש"ך).
- שם – ובארות שלנו הוי מעין שעל אף שחפירת הבור בידי אדם נביעת המים בידי שמים (ש"ך).
- שם - דווקא לאדם אבל לכלים מטהר במעיין כל שהוא[7] (ט"ז).
- מ' סאה – ואם חסר כל שהוא פסול[8]. אשה נמוכה אפ' שמתכסה כל גופא בפחות ממ' סאה אין טבילתה עולה בו[9] (ש"ך).
- אמה על אמה – זהו שיעור המים ואין הבדל בצורת מבנה המקוה וגם בעגול משערים על פי כמות המים שנכנסים במרובע[10] (פ"ת).
- החריץ שבו המים - דלא נחשב אשבורן אלא במים המכונסים בבור או ע"י גדר[11] (טז וש"ך).

---

[1] בין שנטמאה בטומאת נדה מן התורה, ובין בטומאת כתם מדרבנן (נו"ב תניינא סי' קמב).

[2] ברחיצה במרחץ – מפני שהוא כלי ואין טובלים בכלים. ולדעת הסוברים שמים שאובין פסולים גם כששפכם על קרקע, אפ' מרחץ שבקרקע פסול מפני שהמים ששפך לתוכו הם שאובין (מקוה ישראל סק"א).

אמנם לטבילת עזרא כשרה, שבזה שאובים מותר לטבול בשאובים אבל עכ"פ צריכים להיות בקרקע ולא בכלי, אבל בכלי שמחובר לקרקע מותר, אמנם הגר"א מחמיר, ובמקום שאפשר להחמיר יש לחוש לדבריו.. אמנם זוחלים פסולים בזה, ופשוט לדעת הגר"א ס"ק צא דזוחלין אינו חיבור דלא מהני כיון שאין כאן מ' סאה (מנח"י ח"ג סימן סד אות ח). ולכן אם המים מסוננים תמידי הוי כזוחלים ופסולין (מנח"י ח"ג ס' סד).

[3] כתב הש"ך סק"א שאין צריך מים חיים אלא לזב, וכ"ה הסכמת כל הפוסקים.

[4] נחלקו הראשונים אם מעיין מטהר במדרון [בב"י סו"ס נד ובדרכ"מ סק"ו וט"ז סוסק"ג בשם ראבי"ה כתבו שלא מהני, אולם בתוס' בבכורות נו א סוד"ה אין המים כתבו שמהני. ובחזו"א מקואות קמא סי' ג ס"ק יב דייק שכן ס"ל לר"ש ולרא"ש].

[5] הוא שיעור אמה שוחק (היינו בתוספת חצי אצבע לכל אמה). וכל אמה של תורה משערים באמה שוחקת כדמבואר בעירובין ג-ד.

[6] ואפ' באופן שצריכה לשכב על הקרקע ורק אז יכסו המים כל גופה י"א שמהני (שו"ע סי' קצח סעי' לז), אמנם ברמ"א לקמן סעי' סו כתב דרק כשאין לו מקוה אחרת יכולה לטבול כך, אבל לכתחילה צריך שיהיו המים מגיעים עד טבורה ולמעלה ממנו זרת. אמנם הגר"ז בדיני תקוני מקוה כתב לטבול לכתחילה בשכיבה כעין דג שאז אין קמטים בגוף ונוגעים המים בכל מקום בגוף.

[7] היינו דווקא בטומאת שרץ וכדומה, אבל הקונה כלי מעכו"ם צריך מ' סאה כאדם עי' לעיל סי' קכ סעיף א'.

[8] שו"ע לקמן סעי' טו.

[9] ובאדם שגופו גדול יותר משאר בני אדם נחלקו הפוסקים אם מספיק לו מ' סאה (הפרי דעה והאחרונים שהביא בדרכ"ת סק"ב) או צריך יותר כדי שיהיה גופו מוקף בהם בשופי ולא מחמת שטופחים המים ע"י שנכנס בהם ומגביהם (הטורי אבן חגיגה יא ד"ה את, ולחם סק"ה).

[10] ומשערים המים בנפח ולא במשקל (שו"ת אבקת רוכל להב"י סי' נב נג, ובשות המבי"ט ח"א סי' קמג).

[11] אמנם בשלג נסתפק בחזו"א מקואות תנינא סי' י ס"ק יב אם צריך שיעמוד בתוך מחיצות, ועי' לקמן סעיף ל'.

- ישארו שם מ סאה – אבל אם ישארו מ׳ סאה כשר אע״פ שהמים שלמעלה מהמחיצות זוחלים, וזה כדעת השו״ע סעיף נ שזחילה למעלה ממ׳ סאה כשר, אולם לדעת הרמ״א שם שזחילה למעלה ממ׳ סאה פסול צריך שלא יצאו מים כלל בשעת טבילה (פ״ת).

(ב) [ח]מי מעיין[12] מטהרין [ט]אף בזוחלין (פירוש זוחלין נמשכים והולכים ואינן מכונסים). מי גשמים אין מטהרין אלא באשבורן[13] (פירוש מקום עמוק שמתכנסים בו המים ונקרא אשבורן), [י]אבל על ידי זחילה פסולין מן התורה[14] אם הם לחוד בלא מעיין[15]. [יא]היו הזוחלין מן המעיין מתערבי׳ עם הנוטפי׳ שהם מי גשמים, הרי הכל כמעיין לכל דבר[16]. [יב]ואם רבו הנוטפים על הזוחלין [יג]וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר אינם מטהרים בזוחלין אלא באשבורן, לפיכך צריך להקיף מפץ (פי׳ כעין מחצלת[17]) וכיוצא בו באותו הנהר המעורב עד שיקוו המים ויטבול בהם: הגה [יד]וכן נכון להורות ולהחמיר, אבל [טו]יש מתירים לטבול בנהרות כל השנה אף בשעת הגשמים והפשרת שלגים[18], ורבו הנוטפים על הזוחלין, משום דעיקר גידול הנהר הוא

---

[12] בארות העשויות בידי אדם ומים נובעים מהם, דין מעיין עליהם (רמ״א לקמן סעי׳ נב), ובלבד שהם נובעים מים מלמטה ולא דרך צדדין, וה״ה אם באים בדרך טפטוף אין לסמוך עליהם (לחם ס״ק עד).

החופר בצד המעיין מים הבאים מהמעיין לשם דין מי מעיין עליהם, ובלבד שלא יפסיק החיבור למעיין (הגר״א ס״ק צב). אולם החופר בצד הים או בצד הנהר נחלקו הפוסקים אם דין מעיין עליו או דין מקוה (ע׳ משכנות יעקב יו״ד סי׳ מה ובשו״ת עין יצחק יו״ד סי׳ כ ס״ק יב).

[13] ולענין טהרת מים שאובין מפסול שאיבתן כשמשיקין למקוה של מי גשמים, כשהם זוחלין, (והוא הנקרא אוצר זריעה) נחלקו האחרונים אי מהני. דעת הר״ש (במקואות פ״ה משנה ב) שמים שאובין נטהרים משאיבתן גם כשזוחלים על מקוה של מי גשמים. אולם באו״ז סימן שלו, ובשו״ת מהרי״ט (ח״ב סימן יח), ובשו״ת בית שלמה (יו״ד ח״ב סימן יח), ובשו״ת מהרש״ם (ח״א סימן רכב, וסימן קמה) כתבו שאין מים זוחלין נטהרין מפסול שאיבה שבהם. ובחזו״א (יו״ד סי׳ קכג סק״ו) כתב כשממלאים מים מהברז למקוה דרך אוצר הזריעה (שממנו ממלאים את המקוה), שיעשו את הנקב שמביא את המים מהברז לאוצר זריעה יותר גבוה מהנקב שיוצאים ממנו המים לתוך בור הטבילה כדי שיתעקבו קצת האוצר הזריעה ולא יזחלו מיד למקוה. ויותר טוב שיביאו את המים ע״י צינור כפוף לתוך האוצר זריעה ויהיה פתח הצינור עמוק יותר מהנקב שבכותל שממנו יוצאים המים לבור הטבילה. כזה: @@@. אולם בשו״ת ויחי יוסף (פאפא) כתב שאין לעשות עצה זו שפתח הצינור למטה מהנקב כיון שע״י זה מעלה את כל המים מלמטה למעלה נמצא שכל המים שבבור נהפכים לזוחלין.

[14] ומה שנעים וע״י זוחלים בתוך מחיצות המקוה לא נחשב זחילה (ברמ״א סעי׳ נב בשם ריב״ש). וכן מים הנכנסים למקוה ועתידים להשאר שם נחשבים כאשבורן (ספר מי השילוח דייק כן בש״ך ס״ק יב, ובלחם ושמלה ס״ק טו, וכן מוכח בתשב״ץ שברמ״א סעי׳ נ), אמנם הדברי חיים (במקואות סי׳ ה) סובר שהם כזוחלין, [כיון שבאים מים מחוץ לכותלי המקוה לתוכו].

בבריכה ארוכה מאוד ומים זוחלין מתחילת הבריכה לסופה, אע״פ שיש לבריכה ד׳ מחיצות מקרי זוחלין, אם לא יהיה חיבור בכל המים בגובה קליפת השום (חזו״א ליקוטים ס״ו סק״ב).

[15] היינו שהפסול זוחלין מן התורה דוקא אם הם בפני עצמם, אבל אם מעורבים במי מעין פסולו דרבנן (פרי דעה לש״ך סק״ט). ונחלקו הפוסקים כשרבו הנוטפים על הזוחלין אם פסולים מה״ת או מדרבנן (בש״ך סק״י ומהרי״ק שורש קטו משמע שפסול מה״ת. ובדרכ״מ ולחם ושמלה סק״ח כתבו שפסול מדרבנן). ובאופן שהוא ספק אם רבו המי גשמים כתב בישועות יעקב סקל״ג להקל.

[16] ומטהרים אפילו בזוחלים.

[17] דווקא שאינה מקבלת טומאה (גדולי טהרה גבא סק״ז).

עוד צ״ע שהרי במפץ יש נקבים ועדיין המים זוחלים. יש שתי׳ שזחילה שאינה ניכרת אינה זחילה (שו״ת עין יצחק יו״ד סי׳ כ׳). ולסוברים דזחילה שאינה ניכרת שמיה זחילה צ״ל שיש מים מרובים בתוך המחצלת שגם לאחר המים הזוחלים נשארו מ׳ סאה שאינם זוחלין ומהני לדעת הסוברים שזחילה למעלה ממ׳ סאה לא שמה זחילה (חזו״א יו״ד קמ סק״ד). וי״א דכיון שנתערבו בזוחלין מטהרין בזחילה מה״ת (לדעת הסוברים כן) ורק מדרבנן פסלו הלכך יש להקל (גדר״ט שם).

[18] יש חולקים בענין הפשרת שלגים שאין עליית תהום כנגדו (לחם ושמלה סקי״ד).

מקואות

ממקום מקורו[19], [טז]וכן נהגו ברוב המקומות[20] במקום שאין למקוה ואין למחות ביד הנוהגין להקל כי יש להם על מי שיסמוכו[21]. [יז]מיהו יש ליזהר מלטבול בנהר המתהוה לגמרי ע״י גשמים, וכשאין גשמים פוסק לגמרי, אף על פי שאחר נהרות שופכים לתוכו בשעת הגשמים ומתהוה על ידן, מ״מ הואיל ופוסק לגמרי בשעה שאין גשמים, אסור לטבול בו דרך זחילתו[22] עד שיקוו המים שבתוכו. [יח]אבל בנהר שאינו פוסק אע״פ שבשעת הגשמים מתרחב ומתפשט על כל גדותיו מותר לטבול בו בכל מקום לפי סברת המקילין ולפי מה שנהגו:

- אף בזוחלין – וכ״ש באשבורן (ש״ך).
- באשבורן – פי׳ שהם קבועים וקיימים בבור או ע״י גדר שעושה סביבם (ט״ז).
- הכל כמעיין - אולם אם מחמת המי גשמים הולך המעיין למקום שלא היה מגיע בלא המי גשמים נחלקו הפוסקים אם מותר לטבול שם בעודן זוחלין (ש״ך).
- עד שיקוו המים - אפילו אם היה גומא, ונתמלאה מגשמים כל זמן שהם אשבורן עכשיו כשרה המקוה (ש״ך).
- דעיקר גידול הנהר הוא ממקום מקורו - אע״פ שרואים בעין שרבו הנוטפים על הזוחלין שיש עשר ידות ממה שהיה בתחילה, אפ״ה מותר, שאין לך טפח יורד מלמעלה שאין תהום עולה לקראתו טפחיים, נמצא עיקר ריבויו ממקורו (ש״ך).
- במקום שאין מקוה – אבל אם יש מקוה אסור לטבול אם לא בזמן שהנהר קטן מאד (ש״ך).

(ג) [יט]ארבעים סאה שאמרו צריך שלא יהיו שאובים[23] שאם הם שאובים פסולים[24]. הגה [כ]ואם כל[25] המקוה היא שאובין פסול מן התורה וספיקא לחומרא, אבל אם רוב המקוה כשר והמועט הוא שאובין אינו אלא מדרבנן וספיקא לקולא[26]:

(ד) [כא]מקוה שהיא של עובד כוכבים ומקבל ממנו שכר, אין להאמין לעובד כוכבים עליו[27] אא״כ יש תמיד במקוה כ״א סאה: הגה למאחר דרובו כשר ספיקו לקולא. [כב]מקוה שהיתה חסרה לפנינו[28] ובא ומלאה מלאה ולא ידענו מי מילא אותה, אי היתה כבר רובה בהכשר, דהיינו שהיו בה כ״א סאין, אזלינן לקולא[29]. ואם לא היה רובה בהכשר, דעכשיו איכא ספיקא דאורייתא אי יש לחוש

---

[19] אולם במעין המכזב אפילו רק פעם בשבע שנים לא אמרינן מכיפיה מבריך וכאשר רבו הנוטפים אין מטהר בזוחלים לכו״ע (ראב״ד בעלי הנפש שער המים ס״א ס״ד).

[20] וטעם המנהג ביאר בתה״ד סי׳ רנד שחששו לכמה עיירות ומקומות שנתפזרו שם היהודים ואם נאסור לנשים לטבול בנהרות היו צריכות לטרוח בכל טבילה ומרוב הטירחה אתי לזלזול.

[21] אבל אם נתרבה הנהר בבת אחת וניכר שמתוספת המי גשמים הוא בעל נפש ימתין יום או יומיים עד שישוב לאיתנו, דלא אמרינן מכיפה מבריך נגד ריבוי הרבה בבת אחת (לחם ושמלה לחם סקכ״ז).

[22] משום מראית עין (מהרי״ק שם).

[23] ובזמננו אין להקל להביא מים דרך צנורות העיר כיון שהמים עוברים דרך שעונים, וכן ע״י וסת מים ויש בהם בית קיבול (חזו״א יו״ד סי׳ קכג סק״א). ומחמת הטכניקה נעשים שינויים מידי יום ביומו אין לדמותו למה שהקילו האחרונים (מנחת יצחק ח״ה סי׳ פב). ומקוה כזה פסול לגמרי ואין לצרפו לשום סניף בעולם (דברי יואל יו״ד סי׳ עה סק״ג).

[24] לטבילת נדה אבל לטבילת עזרא [לבעלי קריין] כשר (ב״י או״ח סוף סי׳ פח ממשנה דמקואות פ״ח מ״א). ולגבי טבילה לצורך תשובה כתב בשו״ת מנחת יצחק (ח״ג סי׳ סד) דמוכח בשל״ה שלא מועיל לזה מים שאובין. ולגבי טבילה בערב שבת לתוספת קדושה י״א שמהני.

והפסול היינו מדרבנן עי׳ לקמן סעיף נ ובש״ך שם ס״ק קיד. אבל לאחר שמילא מ׳ סאה מי גשמים יכול להוסיף אפ׳ כל מימות שבעולם, כדמבואר לקמן סעי׳ טו.

[25] ה״ה רוב מתחילה - לבוש סעיף ג׳.

[26] לדברי הרמ״א הספק באופן שהיה ודאי כא סאה מים כשרים מתחילה שאין הפסול אלא מדרבנן, ואין צריך שיהיה רוב של המקוה שלפנינו.

[27] ה״ה מחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי (שו״ת מנחת אלעזר ח״ד סי׳ ז׳).

[28] ע׳ לקמן סעי׳ סט ומש״כ שם. ובסעי׳ עד.

[29] עי׳ לקמן סעיף עד.

שעובד כוכבים מילאה כדי לרחוץ בה, פסולה. ואם לאו, דודאי ישראל מילא אותה כדי לטבול בה כשרה. [כג]לרוב המעיין אצל מקוה[30], ועושין כדי להכשירה בקיאין הן, ובודאי בהכשר מילא אותה. וכל שכן אם הישראל לפנינו ואומר שבהכשר מילא אותה דנאמן[31], מאחר שבידו לתקנה, וכהאי גוונא על אחד נאמן באיסורין כדלעיל סימן קכ"ז, ועיין עוד לקמן סוף הסימן בדין ספק שאובים:

- מקוה – של מי גשמים, אבל מקוה מים חיים הנובעים מן הקרקע אין לחוש לפי המבואר לקמן (סעיף יא וסעיף מ ברמ"א) שאין שאובין פוסלים במעיין (באר היטב).
- ומקבל ממנו שכר – בין כשהעכו"ם מקבל שכר מהטובלים בו ובין כשישראל שכר ממנו את המקוה והישראל מקבל שכר מהטובלים בו (ט"ז וש"ך). אבל באינו מקבל שכר אין לחוש כיון שאין לו הנאה (הגר"א).
- שם - וכן יש לחוש שהחליפו העכו"ם את המים כדי להתרחץ בהם, אבל בסתמא אין לחוש שרוצה להכשיל (ש"ך).
- יש תמיד במקוה כ"א סאה – היינו דווקא שהמקוה עצמה נעולה והמפתח ביד ישראל והגוי יכול להוסיף מים רק דרך הגג[32], שאפ' אם הוסיף מים אינם פוסלים (אפ' מדרבנן) כיון שהומשכו קודם שנכנסו למקוה, כמש"כ השו"ע לקמן סעיף מד. אבל כשמפתח ביד עכו"ם ויכול למלא מים ישר לתוך המקוה חיישינן שמא מילא מים שאובין ופוסלים את המקוה מדרבנן אע"פ שיש בו רוב מים כשרים (ש"ך). וכ"ז לדעת השו"ע (לקמן סעיף מד) דמהני המשכה על הגג שאין השאובין פוסלין את הכשרים, אולם לדעת הרמ"א (סעיף מו) דבעי המשכה דוקא ע"ג קרקע בולעת, צ"ל דהיכא שיש רוב כשרים הוי ספק דרבנן ולקולא[33], וכשאין רוב מים כשרים הוי ספק דאורייתא ולכך מחמירים בספק (שם).
- כ"ש אם הישראל לפנינו ואומר – וכשהישראל אומר שנעשה בכשרות נאמן אפ' כשגוי מסיח לפי תומו שלא נעשה בכשרות (ש"ך).

(ה) [כד]כל הימים יש להם דין מעיין לטהר בזחילה, [כה]הלכך גל שנתלש מהים ובו מ' סאה ונפל על האדם או על הכלים, עלתה להם טבילה. [כו]אבל אם הטביל בגל כשהוא באויר[34] קודם שיפול על הארץ, אע"פ שיש בו מ' סאה [כז]או שזרק כלים באמצעית הגל שהוא עשוי בכיפה לא עלתה להם טבילה:

- לדעת הסוברים שמעיין מטהר אדם אע"פ שאין בו מ' סאה צ"ל דכיון שנתלש ואינו מחובר למעיין אע"פ שמטהר בזוחלין מ"מ צריך מ' סאה[35] (ש"ך).
- כשהוא באויר – צריך שיהא דומיא דמעיין ומקוה שאין דרך להיות באויר (ט"ז).

(ו) [כח]צריך שלא יהיו מ' סאה של מקוה בתוך הכלי, שאין טבלים בכלים[36]:

- מ' סאה של מקוה – וה"ה למעיין (ט"ז).
- בתוך כלי – היינו שהיה כלי בתלוש, אבל אם היה עץ או אבן שחברו לקרקע ואח"כ חקק בו מקום כדי לקבל מ' סאה כשר למקוה (ש"ך), ונחלקו עליו האחרונים שלא מהני קבעו ולסוף חקקו רק שלא יפסול משום שאובים, אבל לטבול בו לא מהני. מ"מ כתבו

---

30 דוקא במקום שידוע שאין עושים אלא על פי חכמים (ריב"ש).

31 כדפסקינן לעיל סי' א סעי' א דבמקום רוב וחזקה אם אפשר לברר צריך לברר (לחם ס"ק לב). ואפילו אינו אומר מעצמו צריך לשאול אותו (גידולי טהרה).

32 עי' לקמן סעיף טו ברמ"א.

33 אולם בדעת השו"ע אין לפרש משום ספק דרבנן לקולא שהרי ס"ל שגם בכולו שאוב אין פסולו אלא מדרבנן.

34 אבל כשהגיע ראשו אחד לארץ טובלים בו אע"פ שלא הגיע כולו לארץ (לבוש).

35 וטעם הדבר, דדין לטהר בזוחלין תלוי במין מים של מי מעיין, אולם הכח לטהר בכל שהוא תלוי במעיין עצמו וכיון שנתלש מהמעיין אין לו כח מטהר של מעיין (הגר"ח פ"ט ממקואות ה"ו).

36 ופסול זה אינו רק משום שנעשו המים שאובין בכלי, אלא הוא מדיני טבילה שלא לטבול בכלי כדמבואר בשו"ע לעיל סי' קצח סעי' לא ובהגר"א שם וע' היטב בהגר"א כאן ס"ק לד אם הוא פסול מה"ת או מדרבנן [מלבד הנידון אם כולו שאוב פסול מה"ת].

להקל בטבילה דרבנן כגון כלי זכוכית, ובעלת כתם, בדיעבד, מ״מ מנהג ישראל להקל בזה (פ״ת).

(ז) [כט]הלוקח כלי גדול כגון חבית גדולה או עריבה גדולה ונקבו נקב המטהרו וי״א [ל]צריך נקב כשפופרת הנוד[37] וכן יש להחמיר, וקבעו בארץ[38] ועשהו מקוה כשר[39]. [לא]וכן אם פקק הנקב בסיד ובבנין אינו פוסל, והמים הנקוים בתוכו מקוה כשר. [לב]סתמו בסיד או בגפסית[40], עדיין הוא פוסל את המקוה עד שיקבענו בארץ או יבנה. ואם הוליכו על גבי הארץ ועל גבי הסיד ומירח בטיט מן הצדדין ה״ז כשר: הגה [לג]מותר לעשותו על הגג[41] ובלבד שלא יהיה תוך כלי או אבן אחת שחקקו ולבסוף קבעו, אבל חבור אבנים הרבה לא מקרי כלי[42]:

- ונקבו – ועי״ז מתבטל שם כלי ממנו ויכול לטבול בו. ואותו נקב צריך לעשותו בשולי הכלי בענין שאינו מקבל מים כלל דאם מקבל מים מתחת לנקב לא בטל שם כלי ממנו (ש״ך).
- נקב המטהרו – ושיעורו כמוציא זית והוא פחות מכשפופרת הנוד[43] (ט״ז), ובכלי של עץ, ששיעור טהרתו בכמוציא רימון, עכ״ז סגי בכשפופרת הנוד, וצ״ע (רע״א)[44].
- שם – מותר להעמיד חבית בתוך נהר ולהטיל בה מים חמים כדי לטבול בחמים, ויעשה בדרך זו, שינקוב נקב אחד כשפופרת הנוד אפ׳ בצידי החבית מלמעלה שיהיה מחובר לנהר, ויעשה עוד נקב בתחתיתו בשיעור כ״ש. ויכול להניח פקק בנקב כשפופרת הנוד כדי שלא יצטננו המים שבחבית ובשעת טבילה יסיר את הפקק, אולם יש לחוש שלא יפתחו הנקב בשעת טבילה ונמצא שטבלו בפסול (רע״א בפ״ת).
- שם – אם קבע הכלי בקרקע ואח״כ נקבו, מהני. דמה לי נקבו קודם שקבעו או אח״כ. ונחלקו האחרונים אם יכול אח״כ לסתום הנקב (פ״ת[45]).
- בסיד ובבנין – פי׳ בצרורות וכיוצא בהן כעין בנין, דאז לא חשיב כלי כלל, ולכן כשרה אפילו לכתחילה (ט״ז). וגדר הדבר, דתרתי בעינן, שיהיה נקב המטהרו, ועוד צריך שיקבע בארץ או שיהיה הוכחה שהוא דבר של בנין ואינו כלי [שסותמו בסיד וצרורות] (ש״ך).

---

37 ושיעורו יתבאר לקמן סעי׳ מ. ועי׳ לקמן סעי׳ ח׳ שכל זה רק במי גשמים, אבל במעיין סגי בכ״ש.

38 דבזה נחשב בנוי בארץ ומתבטל שם כלי ממנו (הגר״א). ודעת הר״ש שסגי בנקב כל שהוא בשוליו [או כשפופרת הנוד בצידו סמוך לשוליו], וא״צ לקובעו בארץ (שם).

39 ומיירי כשסתם את הנקב בסיד ובנין [שאינו מבטל את הנקב], או שהניחו בארץ כמו שהצריך השו״ע, דאם לא כן המים יוצאים מהכלי והוי זוחלין.

40 עי׳ רש״י חולין דף ח ע״א ד״ה גפסית - מין סיד ושורפין אותו כמין סיד. ועי׳ ערוך שהוא כמין סיד ולבן יותר מסיד.

41 דכיון שאינו כלי כשר אע״פ שאינו בקרקע אלא במחובר לקרקע (שיירי טהרה להגר״ש קלוגר סי׳ ו), ולכך נהגו לעשות מקואות בבנין גם בקומה גבוה שאינה בקרקע.

42 דאין עליו שם כלי אלא דרך בנין שהרי כל אבן שקבע בקרקע נעשית בנין קודם שנעשה כלי. ונקטו הפוסקים שה״ה שיכול לצקת בטון בבת אחת של כל המקוה אע״פ שנעשה כולו בשעה אחת, [ואע״פ שמניח בהם ברזל שיכול כל המקוה להנטל בבת אחת] אין זה כלי אלא דרך בנין. וכן נהגו (מקור). בשו״ת אגרות משה (ח״ב סי׳ צה) דייק דדוקא חיבור הרבה אבנים שרי אבל לעשות כותל שלם מאבן אחת או טבלה אחת אסור.

43 הקשה הש״ך דלקמן בסעי׳ מ משמע בשו״ע דסגי בנקב כל שהוא לבטל שם כלי. ותי׳ דבשו״ע שם סיים שאין להקל לכתחילה לעשות מקוה ע״י נקב שאינו מטהרו מטומאה. ובפ״ת הביא שתירצו האחרונים דלקמן הנידון שלא יפסלו המים בשאובין ולזה סגי בנקב כל שהוא אולם כאן הנידון לטבול בתוכו ובזה החמיר השו״ע שצריך נקב כשפופרת הנוד (ובפרט שדעת השו״ע דכולו שאוב דרבנן).

44 ועי׳ בגדולי טהרה גבא ס״ק טז, ובלחם ס״ק מא, שכתבו שצריך לנוקבו כמוציא רמון.

45 ובעיקר דין זה יש שכתבו (באר יעקב שבפ״ת ס״ק יב) לחוש לדעת הפרישה שלא מהני קבעו ואח״כ נקבו, ולכך במקום שאין הפסד כ״כ צריך לתולשו מן הקרקע ולנקבו ואח״כ לקובעו בארץ, אולם רעק״א (בפ״ת שם) הקיל לנוקבו בעודו מחובר אבל אסר לסתום הנקב עיי״ש.

- בסיד או בגפסים – כלומר בסיד לבד או גפסים שהוא מין ממני הסיד, כיון שאינו דרך בנין בלא אבנים או צרורות עדיין שם כלי עליו (ש״ך).
- הוליכו ע״ג ארץ – שע״י הגרירה נדבק שם מן הקרקע (ט״ז). וכשמירח אח״כ סביבות הנקב הוי במקום סיד שטחין בבנין, ומה שנדבק בו ע״י גרירה הוי כצרורות, חשיב בנין בקרקע (ש״ך).

(ח) [לד]מעיין שמקלח לתוך כלי פסול לטבול בין במים שבתוך הכלי בין לאחר שיצאו מהכלי, ואם המעיין מקלח על שפת הכלי ולתוכו, תוך הכלי אסור לטבול[46], וחוצה לו מותר, אפילו אם המים שבתוכו מרובין[47].

- במים שבתוך הכלי – גזירה שלא יבא לטבול בכלי שאינו מחובר למעיין (ט״ז).
- בין לאחר שיצאו מהכלי - שנעשו שאובין ונפסלו (ש״ך), וצ״ל דמיירי שהניח הכלי מדעת דאל״כ אינם נעשים שאובין (כדמבואר לקמן סעיף מא) (ט״ז).
- שם - אולם אם יש מעיין שאין בו מ׳ סאה והשלימו בו מ׳ סאה ע״י מים שצפו ע״ג כלי יש להקל (פ״ת).
- לתוך כלי – ואם הוא נקוב בשוליו כשפופרת הנוד אין פוסל את המים (ט״ז), ומותר אף לטבול בתוכו (ש״ך).
- על שפת הכלי – אין המים נעשים שאובין וממילא מטהרים את המים שבכלי מפסול שאיבה. ולכך המים שיצאו מן הכלי כשרים. מ״מ בכלי אין לטבול (ט״ז).
- תוך הכלי אסור לטבול בו – קשה למה לא מהני ההשקה למעיין לטבול בו כשם שמהני לטהר המים היוצאים ממנו. י״א דמיירי בכלי קבוע ובזה גזרו שלא לטבול בו שמא יקבע כלי סמוך למעיין באופן שלא יהיה לו חיבור. וי״א דמיירי בכלי שעומד בצד המעיין ובזה חששו שיניח כלי באופן שלא יהיה מחובר ורק בכלי שמוקף במים מכל צד במים לא גזרו[48] (ט״ז).

(ט) [לה]כלי טמא[49] שנתן בתוכו כלים אחרים והטביל הכל, עלתה להם טבילה[50], אף על פי שפי הכלי צר ביותר, שהרי המים נכנסים לו, ומתוך שעלתה טבילה לכלי הגדול עלתה טבילה לכלים שבתוכו. ואם הטהו על צדו והטביל לא עלתה להם טבילה עד שיהיה פיו רחב כשפופרת הנוד. וכן אם היה הכלי טהור[51] ונתן לתוכו כלים[52] טמאים והטבילן, לא עלתה להם טבילה עד שיהיה פיו רחב כשפופרת הנוד: הגה ומותר לטבול כלים בסל או בשק, דכיון דאינו מחזיק מים עדיף טפי מניקב כשפופרת הנוד:

- ואם הטהו – דאם הכלי עומד ישר ומים צפין על גביו נחשב חיבור אע״פ שאין בפיו כשפופרת הנוד, אבל אם מוטה על צדו אז צריך שיהיה בפיו כשפופרת הנוד כדי

---

[46] עי׳ לקמן סעיף כ׳.

[47] עי׳ ש״ך סקל״ג דהיינו דווקא שהמים שבכלי באו מהמעיין.

[48] ועי׳ עוד בט״ז סי׳ קצח ס״ק לא, ונפק״מ בין התי׳ בכלי שאינו קבוע ועומד בתוך המעיין או המקוה אם גזרו בו. ולפ״ז יש לדון במקוה כלים שמניחים שם כלי קבוע כדי שלא יפלו כלים קטנים שמטבילים במקוה, דלכאורה אין לטבול בתוכו אע״פ שנקוב כשפופרת הנוד. אולם באשכול מקוואות סי׳ נד כתב שלא גזרו רק לטבילת אדם (ולא לטבילת כלים).

[49] כלי טמא – ה״ה בכלים הנקחים מן העכו״ם אם החיצון צריך טבילה יוכל להטביל בתוכו כלים אחרים הצריכים טבילה אע״פ שאין בפיו כשפופרת הנוד (לחם ושמלה).

[50] עלתה להם טבילה – וצריך שיהיה הכלי הפנימי רפוי ולכך לא יתחוב סכין בתוך כלי ויטביל אותו, וכן אם הכלי הפנימי כבד (רמ״א סי׳ רב ס״ו). וקשה למה אין כאן את הגזירה דלעיל (סי׳ קצח סעי׳ לא) שאין טובלין ע״ג כלים וכל דבר המקבל טומאה. י״א כיון שמביא את הכלי החיצון למקוה לא גזרו (בית מאיר שם). וי״א שלא גזרו רק בטבילת אדם ולא בטבילת כלים (שבט הלוי ח״ט סי׳ קפט)).

[51] ונפק״מ במטביל כלי הנקח מן העכו״ם בתוך כלי שאינו חייב טבילה. וה״ה אם הפנימי צריך טבילה מה״ת והחיצון צריך טבילה רק מדרבנן (דעת תורה).

[52] כלים – וה״ה אדם, ודוקא באופן שאין השק מקבל טומאה ולא יהיה בו חציצה מחמת כובד האדם (בדי השולחן סי׳ קצח סעי׳ כח).

להחשיב המים שבתוכו מחוברים עם מי המקוה (ט"ז). וי"א דכשמניח הכלי מן הצד אז המים שעל גבי הכלים אינם מחוברים עם מי המקוה[53] ולכך בעי שפופרת הנוד שאז נחשב הכל מחובר (ש"ך).

יהיה(י) [לו]מעיין שהמשיכו לבריכת מים שהם נקוים ועומדים, יש לה דין מעיין[54]. ואם הפסיק ראש הקילוח חזר להיות לה דין מקוה. ואם חזר והמשיך קילוח המעיין לתוכה חזרה לדין מעיין:

- לבריכת מים – המלאה במי גשמים (ט"ז). וי"מ דמיירי בבריכה ריקנית, ונפק"מ כשהפסיק ראש המעיין ממים שבבריכה הריקנית אם בטל ממנו שם מעיין (ש"ך).
- יש לה דין מעיין – לטהר בזוחלין וכלים טמאים[55] בכל שהוא (ש"ך).
- שם – קשה דלעיל סעיף ב פסק השו"ע דאם רבו מי גשמים על מי מעיין אינו מטהר בזוחלין. מעיין הזוחל שהוסיפו עליו מים שאובים דינו כמעיין לטהר בזוחלין, אבל מעיין העומד שהוסיפו מים שאובים ומכוחם זוחל, אינו כמעיין אלא כמקוה לטהר כאשר אינם זוחלין וכך מיירי לעיל סעיף ב (ט"ז)[56].
- הפסיק ראש הקילוח – י"א דדוקא אם נחו המים במקוה ונעשו אשבורן אז אינם מטהרים רק כמקוה באשבורן, אבל אם לא נחו מזחילתן אע"פ שהפסיקן מהמעיין דין מעיין עליהם כיון שלא פסק חיותן ועדיין הם זוחלים. וראיה מדפסקינן לעיל סעיף ה דגל שנתלש מטהר בזוחלין. ואז לדעתו צ"ל דכאן מיירי בבריכה מליאה מים לכך בטל מהם דין מעיין אבל אם יבואו לבריכה ריקנית ישאר דין מעיין עליהם. אבל י"א דבכל ענין דין מי מקוה עליהם (ש"ך).
- דין מקוה – ואינה מטהרת אלא במ' סאה ובאשבורן (ש"ך). ומה שפוסלים לעיל סעיף ב כשרבו מי גשמים על מי מעיין היינו שאינם מטהרין בזוחלין (ש"ך).
- חזרה לדין מעיין – אבל אין דינו כמעיין לכל דבר, דלגבי זבין ומצורעים לא חשיב מים חיים כבתחילה (ט"ז).

(יא) מקוה מים שאובים שהמשיכו עליו מי מעיין, אפילו מי המעיין מועטים, המועטים של מעיין מטהרין את השאובים המרובין, בין קדמו מי מעיין לשאובים בין קדמו שאובים למעיין: הגה כמו שיתבאר למטה. ומכל מקום אין לטבול בו רק באשבורן דלא עדיף מנהרות שרבו הנוטפים על הזוחלין[57]:

- ומ"מ אין לטבול רק באשבורן - כיון שרבו המי גשמים בבריכה אינם מטהרים בזוחלין ובזה חלוק מההיא דסעיף י (ש"ך). וי"א דהכא מיירי במעיין שהיה עומד ללא זחילה ולכך אינו נותן דין במים השאובין לטהר בזוחלין (ט"ז)[58].

(יב) [לו]מעיין שהעבירו לה על גבי אחורי כלים והמשיכו למקום אחר חזר להיות לו דין מקוה, ובלבד שלא יטבול[59] על אחורי כלים[60] ממש[61]:

- על גבי אחורי כלים – היינו דווקא שעבר כל המעיין על אחורי הכלים, אבל מקצת לא עבר על הכלים יש לו דין מעיין גמור (ט"ז, ש"ך).

---

[53] אבל המים שכנגד פתח הכלי נחשבים מחוברים דהוו כמים צפין ע"ג.

[54] עי' ש"ך סקל"ב שהיינו דווקא שלא רבו הנוטפים על הזוחלים.

[55] אבל כלים הניקחים מהעכו"ם צריך מ' סאה, ע' לקמן סימן רכ.

[56] י"מ דשם נתערבו המי גשמים במי המעיין עצמו משא"כ כאן המעיין עומד בפני עצמו (פרישה). וי"מ דשם אינו פוסל אלא משום מראית עין (ב"י בשיטת הרמב"ם).

[57] וגרע יותר דאין לומר בזה מכיפיה מתבריך (הגר"א).

[58] וע"ע בט"ז סק"ג.

[59] בין אדם ובין כלים (ב"ח בשם הראשונים). וקשה מאי שנא מסעיף ט דשרי להטביל כלי בתוך כלי (שבט הלוי ח"ט סי' קכ).

[60] על אחורי כלים - י"מ גזירה אטו תוך הכלי (ר"ש פ"ה מ"ב). וי"מ משום גזירת מרחצאות, שבמרחץ טובלים בכלי (ראב"ד בעה"נ טבילה ס"א).

[61] לאו דוקא כשנוגע בגב הכלי אלא כל המים שכנגד גב הכלי אין לטבול שם (בדי השולחן במילואים לסי' קצח).

- דין מקוה – הטעם, דכיון שאין לטבול על אחורי הכלי נידון כנפסק המעיין ואין דינו לטהר בזוחלין (ט"ז וש"ך)[62].
- שלא יטבול – ואם עברה וטבלה לא עלתה לה טבילה, ודוקא בכלים המקבלים טומאה אבל בכלי חרס שאין מטמאין מגבן וכן פשוטי כלי עץ אע"פ שאסור לטבול לכתחילה מ"מ בדיעבד עלתה להם טבילה (ש"ך)[63].

(יג) [לח]מעיין שיורד מהר טיפין טיפין בהפסק[64] יש לו דין מקוה אא"כ יורד בקילוח בלא הפסק[65]:

(יד) [לט]נוטפין שעשאן זוחלין, כגון שסמך למקום המנטף טבלא של חרס חלקה והרי המים זוחלים ויורדים עליה הרי הם כשרים, וכל דבר שמקבל טומאה ואפילו מדברי סופרים אין מזחילין בו, [מ]וזוחלין שקלחן בעלי אגוז כשרים[66]:

- למקום המנטף – שהמקום המנטף הוא מעיין כמו שהזכיר בסעיף שקודם לזה, וכאן אמר שרוצה לעשותו זוחל ומזחילו ע"ג טבלה ומהני להחשיבו כזוחל ויורד בקילוח (ט"ז וש"ך).
- בעלי אגוז – הירוקים (ט"ז), שאינו כלי לענין טומאה (ט"ז וש"ך).

(טו) [מא]מקוה שיש בו ארבעים סאה[67] ומעין כל שהוא[68] יכול[69] לשאוב כל מה שירצה ליתן לתוכה והם כשרים, אע"פ שהם רבים על המים שהיו בתוכה תחלה. ואין חילוק בין קלח המעין לשאובין או לא כמו שנתבאר וע"ל סעיף מ' ויש חולקין. אבל כל זמן שאין במקוה מ' סאה אפילו אם אינו חסר אלא כל שהוא, [מב]אם נפלו לתוכו ג' לוגים מים שאובים פסולוהו[70], לא שנא שאבן בכלי[71], [מג]לא שנא סוחט כסותו והגביהו המים שבה נופלין ממקומות הרבה. [מד]וכן המערה מהצרצור ומטיל ממקומות הרבה לתוכו או שזרקם בחפניו, ואפילו נפלו בו [מה]משני כלים או משלשה מזה מעט ומזה מעט מצטרפין. [מו]במה דברים אמורים, שמתחיל מכלי הב' עד שלא פסק מהכלי ראשון, אבל אם פסק הראשון קודם שהתחיל השני אין מצטרפין. ואם התחיל הב' עד שלא פסק (הראשון) דוקא משלשה כלים[72], אבל מד' אין מצטרפין. בד"א שמארבעה אין מצטרפין שלא היה דעתו מתחלה, היה דעתו ליתן כל השלשה לוגין אפילו אם לא נתן אלא מעט מעט מכמה כלים עד שהשלים לג' לוגין פסול: הגה [מז]ואם העביר ג' לוגין בידיו ע"ג קרקע או שנתנו מרגלי בהמה

---

[62] וי"מ דגזרו אטו מים שעברו בתוך הכלי והושקו למעיין (ב"י סי' קצח סעי' לא).
וצ"ב דהט"ז לעיל סעי' י פירש דמיירי בבריכה מלאה מי גשמים, משמע דאם היתה ריקנית אע"פ שנפסק המעיין ממקורו מטהר בזוחלין. וצ"ע.

[63] ויש מחמירים בכלי חרס אף בדיעבד לטעם המפרשים דגזרו שמא יטבול בתוכו (ב"י).

[64] זה כפירוש הרמב"ם ומסקנת הרא"ש סי' יא. ובסעי' מח הביא פירוש הרא"ש במתני'. ובסעי' נ הביא פי' הר"ש במתני'. וקשה דאם נפרש כוונת המשנה כבסעיף מח, או נ, אין ראיה לפסול מעיין שיורד טיפין טיפין. וצ"ע.

[65] כיון שהופסק חיבורו למעיין קודם שהגיע לארץ גרע ממעיין שהפסיקו גם לדעת הסוברים בסעי' י שלא בטל שם מעיין ממנו (מהרי"ק סי' קטו).

[66] משום מזחיל בדבר שאינו מקבל טומאה, ואינו כלי לפסול משום שאובין (מחצית השקל).

[67] אפ' הם מים רדודים שאין יכול לטבול בהם (רשב"א). ויש חולקים (רא"ה).

[68] וי"א דבעי רביעית (שו"ת הרא"ש כלל לא ס"ד).

[69] אפילו לכתחילה מרדכי שבועות סי' תשמ"ו, ושו"ת הרא"ש כלל ל' סי' ג.

[70] אע"פ שקדמו הכשרים אין אומרים ביטול ברוב כל שאין מ' סאה כשרים. ובנפלו כאחת יש מכשירים (הגר"א פ"ג מ"א), ויש פוסלים (מבי"ט, חזו"א). וזה פסול מדרבנן (הסכמת הראשונים). ובנפלו ג' לוגין מתחילה י"א שפסול מדאורייתא (תוס' ב"ב סו ב).

[71] וה"ה פסול תפיסת יד אדם כדמבואר בסוחט כסותו. והוייתו שלא בטהרה (חזו"א ס"ח סק"ב).

[72] משום דמטי לוג לכל כלי, א"נ דנפל לוג מכל כלי אבל ביותר משלשה דלא מטי לוג לכל כלי לא מצטרפי ובטלי (ב"י בשם רש"י בתמורה יב ב, וראב"ד).

כשר. וי"א[מח] דרגלי הבהמה כלין רגל אדם, ובשניהן אינו כשר אלא בהעביר על גב קרקע דהוי כהמשכה אבל לא בנתזו, ועיין לקמן בסימן זה סעיף ל"ט:

- והם כשרים – לטהר באשבורן אבל אינו מטהר בזוחלין כיון שרבו השאובין (ש"ך). ועוד כיון שמתחילה היה המעיין עומד (ט"ז).
- שם – אם לאחר ששפך מים שאובים לתוך המעיין הלכו לבור ריק, ויש מתירים לטבול בו, וטוב להחמיר[73] (ש"ך). אבל להשלים שיעור מ' סאה מהני (ש"ך). אנמם אין לטהר מים שאובין ע"י מים אלו שנפלו למעיין (פ"ת).
- דיש חולקין – שכל שאין במעיין מ' סאה פוסל בג' לוגין שאובין (ש"ך).
- סוחט כסותו – אפילו שלא במתכוון לסחוט, פסול משום תפיסת יד אדם כדלקמן סעיף לט (ט"ז וש"ך).
- והגביהו והמים שבה נופלים[74] – וע"י שהגביה הכסות נחסר המקוה ממ' סאה שבו, וכשהגביה הכסות נעשו המים שבלועים בה שאובין וכשחזרו למקוה שאין בו מ' סאה פוסלים בג' לוגין שאובין[75] (ש"ך), או משום ג' לוגין שנפסלו משום תפיסת יד אדם (ט"ז ש"ך).
- משני כלים – כלי אחד שיש לו ב' וג' פיות חשיב כלי אחד (פ"ת).
- מזה מעט – היינו דווקא לוג מכל כלי, אבל פחות מזה אינו פוסל, ולכך מד' כלים אינו פוסל (ש"ך).
- שמתחיל מכלי הב' וכו' – י"א דאין פוסלים אלא ג' לוגין שנפלו כאחד, וי"א דאם לא נפלו יחד לוג הראשון מתבטל בכשרים וממילא אין כאן ג' לוגין, ונפק"מ שלטעם הלבוש אם קדמו השאובין בבריכה ריקנית יפסלו גם כשנפלו שם ביותר מג' כלים (פ"ת)[76].
- מתחילה היה דעתו – להרבות במי המקוה (ש"ך)[77].
- ע"ג קרקע – ולא הגביה המים מעל הקרקע אלא המשיכם ע"ג קרקע עד המקוה (ש"ך).
- שנתזו ברגלי בהמה כשר – אע"פ שלא הלכו ע"ג קרקע, שאין פסול תפיסת יד אדם במעשה בהמה כדלקמן סעיף לט. וי"א דאף בג' לוגין מיירי שהומשו ולא נתזו ישר לבור הטבילה (ט"ז).

(טז) [מט]הספוג שבלועין בו ג' לוגין וכשנפל למקוה[78] נתערבו המים הבלועים עם מי המקוה, וכן דלי שפיו צר[79] ובו ג' לוגין מים שאובין ונפל למקוה, ולא יצאו כל המים שבתוכו[80] **אלא נתערבו עם מי המקוה, לא פסלוהו שלא אמרו אלא שלשה לוגין שנפלו ונתערבו כולם עם מי המקוה**[81]:

(יז) [נ]מים שאובים שהיו בצד המקוה אע"פ שהמים נוגעים במי המקוה לא פסלוהו:

---

[73] וטעם המחמירים נתבאר בש"ך ס"ק קיב דלא מהני השקה לשאובין אלא רק כשהם מחוברים לכשרים (פ"ת).

[74] ובזה א"צ סוחט כסותו. וצ"ל או הגביהו מן המים. וכשסוחט כסותו בידים פסול אפ' לא הגביה הכסות מן המים (לבוש).

[75] ואע"פ שכסות היא כלי מלא נקבים שאין מחזיק מים מ"מ נחשבים המים שבלועים בה שאובין. וע' בקה"י טהרות סי' מט בביאור הדבר.

[76] ואפ' שופך מאותו כלי בכמה שפיכות מצטרף ובלבד שלא יהיה הפסק (ב"י). ודוקא שהיו בו המים ששפך מתחילה קודם ששפך (ב"י בסעי' מ).

[77] ומצינו בזה ג' אופנים: י"מ שהיה בדעתו להוסיף ג' לוגין שאובין (פרי דעה לש"ך ס"ק מט). וי"מ שסגי בכוונתו להוסיף מים במקוה כדי שלא יחסרו מחמת הטובלים בו (רע"ב). וי"מ שנתכוון להרבות בכלים דהיינו לשפוך מכמה כלים ובזה מצטרפים אפ' מכמה כלים (ב"ח). ונפק"מ בנתכוון להרבות מי המקוה ולא נתכוון לג' לוגין. וכן אם צריך כוונה לשפוך מכמה כלים (פרי דעה שם).

[78] שאין בו מ' סאה.

[79] היינו כשפופרת הנוד (הלכתא גבירתא פ"ו מ"ד), וי"א שאין בו שיעור ובלבד שלא יהיה רחב כקערה שבנפילתו א"א שלא יפלו ממנו המים למקוה (משנה אחרונה. חזו"א).

[80] היינו שלא יצאו ג' לוגין, וכל שבלוע בתוכו יותר מג' לוגין יש לחוש (לחם ושמלה).

[81] שכך תקנו חז"ל שג' לוגין פוסלים רק במקום שנפלו להדיא.

- בצד המקוה[82] – אבל באמצע פוסלו (ש״ך)[83].

(יח) [נא]שתי בריכות זו למעלה מזו וכותל ביניהן, ואחת מהן מלאה מים כשרים וחבירתה מלאה שאובין ונקב ביניהם, אם יש כנגד הנקב[84] שלשה לוגין מים שאובין נפסלה[85]. כמה יהא בנקב ויהיה בו שלשה לוגין, א׳ משלש מאות ועשרים לבריכה:

- מלאה מים כשרים – היינו פחות ממ׳ סאה, שאם יש בו מ׳ סאה כל השאובים שבעולם לא יפסלוה (ש״ך).
- נפסלה – לא משנה אם העליונה שאובים או התחתונה (ט״ז).
- כמה יהא - אם יש בו מ׳ סאה, ואם זה כ׳ סאה אז א׳ ממאה וששים לבריכה (ש״ך).

(יט) [נב]ב׳ מקואות שאין בשום אחת מהן מ׳ סאה ונפל לזה לוג ומחצה ולזה לוג ומחצה ונתערבו ב׳ המקואות הרי אלו כשרים[86], מפני שלא נקרא על א׳ מהם שם פיסול. אבל מקוה שאין בה מ׳ סאה שנפלו לתוכה ג׳ לוגין מים שאובין ואח״כ נחלק לשנים, וריבה מים כשרים על כל אחת מהם הרי אלו פסולין:

- הרי אלו פסולים – כיון שנפסלו המים שבמקוה בשאובין חשיב כל מימיו שאובין (ט״ז).

(כ) [נג]בור שהוא מלא מים שאובים, והאמה נכנסת לו ויוצאת ממנו[87], לעולם הוא בפיסולו עד שיתחשב[88]שלא נשארו מהשאובים שהיו בבור שלשה לוגין:

- והאמה – של מי גשמים שאם הוא של מעיין היה מטהר את הכל בהשקה (ט״ז, וש״ך), וכן אם יש באמה מ׳ סאה מטהר בהשקה (ש״ך).
- עד שיתחשב – דהיינו שהמים היוצאים הם מהשאובים והאמה יחד ומחשבים לפי חשבון השאובין והכשרים היוצאים מחצה על מחצה או שלשה חלקים שאובין וחלק אחד כשרים שהרי מים הצפים ממהרים לצאת יותר ממים השוכנים למטה[89], ולא דנים שיצאו רק מהשאובים כדלקמן סעיף כב כיון שמיירי במקוה שכולו שאוב (ט״ז וש״ך).

(כא) [נד]מקוה שנפל לתוכו מים שאובים ונפסל, ואחר כך ריבה עליו מים כשרים עד שנמצאו הכשרים מ׳ סאה, הרי הוא בפיסולו עד שיצאו כל המים שהיו בתוכו, ויפחתו

---

[82] ז״ל הרמב״ם: מים שאובין שהיו בצד המקוה אף ע״פ שהמים נוגעין במי המקוה לא פסלוהו מפני שהן כמקוה סמוך למקוה היו השאובין באמצע פוסלין את המקוה, ע״כ, דהיינו כאשר הוא באמצע אז נחשב כאילו נשפך לתוך המקוה, וז״ל בפיה״מ: באמצע פוסל שהרי מים שאובים מצויים בתוך המקוה.

[83] דהיינו שהיו ג׳ לוגין בתחתית המקוה, [דוקא בבנין המקוה [וכן אביק שבמקוה] אבל בכלי תלוש שמונח במקוה אינו פוסל (חזו״א יו״ד קלא סק״ד)] נחשבים מעורבים עם מי המקוה שבאים עליהם (גדולי טהרה, ובועז. חזו״א). ובזה א״צ שיהיו ג׳ לוגין כנגד הנקב, דדוקא בנקב מן הצד איתא בסעי׳ יח שפוסל רק אם יש ג׳ לוגין כנגד הנקב.

ואם המים מתערבים על פני הכותל המפסיק ביניהם אפ׳ ברום קליפת השום חשיבי מעורבים ופסול (חזו״א סי׳ ג סק״ה).

[84] היינו עד הדופן השני (רא״ש בפיה״מ), וי״א שבנקב עצמו יש בו להכיל בנקב ג׳ לוגין (רע״ב). ועי׳ גדולי טהרה (גבא סקכ״ט) וחזו״א שם שדן יש שיעור לנקב כשפופרת הנוד או לא.

[85] מפני שהנקב כאילו הוא באמצע העליונה ואינו מצדה - לשון הרמב״ם.

[86] ואפ׳ אין בשניהם יחד מ׳ סאה כיון שנתבטלו השאובין בכשרים כשלא היה בהם ג׳ לוגין (רש״ש פ״ג מ״א). או דחשיב כנפלו מב׳ כלים והפסיק הראשון קודם שנשפך מהשני (לחם ושמלה ס״ק מח). וי״א דדוקא אם כשנצטרפו יש מ׳ סאה כשרים מהני (הגר״א בא״ר. אבני נזר רפז ג).

[87] דוקא בכה״ג שהמים הכשרים מוציאים את השאובין, וי״א שלא מהני שיוציא השאובין בכלי (דרכ״ת בדעת רבותיו של האגודה שבש״ך ס״ק נז. ובגידולי טהרה).

[88] קשה הרי כל מים כשרים שנכנסו לבור נפסלו מחמת השאובין שנמצאים בבור. ותי׳ האחרונים דכיון שעוסק בהחלפת השאובין לא גזרו חכמים (שו״ת בית שלמה יו״ד סי׳ מו. ובחזו״א תי׳ ה סק״ב, וע׳ היטב בש״ך). ועדיין צ״ע לדעת הסוברים ששאובין בתחילה פסולים מה״ת. וצ״ל דמיירי במי מעיין שאין בהם מ׳ סאה ולכך לא מטהרים את השאובין בהשקה ומ״מ אינם נפסלים בשאובין (ע׳ בית שלמה שם).

[89] ואע״פ שאין החשבון אמת מ״מ כך תקנו חכמים (חזו״א תי׳ ה סק״ד).

השאובים פחות מג׳ לוגין. וכן אם עשה מקוה שיש בו ארבעים סאה מים כשרים ועירבו עם המקוה הזה הפסול[90], טהרו אלו את אלו. וה״ה במעיין כל שהוא שהמשיך אל השאובים נטהרו כמו שנתבאר לעיל[91]:

- שיצאו כל המים – היינו כבסעיף כב שיצאו מלואו ועוד (ט״ז וש״ך[92]). וי״א דמשערים לפי חשבון שלא ישארו שאובין כבסעיף כ (ט״ז).

(כב) נ״היה המקוה חסר ג׳ לוגין[93], ונפלו לו ג׳ לוגין מים שאובים, לעולם הוא בפיסולו עד שירבו עליו מי גשמים, או שישטפו עליו מים כשרים עד כדי שנשער שנפלו עליו כמלואן הראשון ועוד[94], שהמים הבאים עליו דוחין את המים שבתוכו ומוציאין אותן. נ״היה המקוה פחות ואפילו קורטוב ונפלו עליו מים שאובין פחות מג׳ לוגין והשלימוהו, לא פסלוהו ולא הכשירוהו. כיצד הרי הרי הוא בפיסולו עד שירדו עליו מי גשמים או שישטפו כשיעור המים שהיה חסר. נפלו עליו מי גשמים כשיעורן, הרי זה כשר. היה חסר אפילו קורטוב, ונפלו לתוכו שלשה לוגין מים פסלוהו. והרי הוא בפיסולו עד שיצא ממנו מילואו ועוד. הגה נ״ודוקא בג׳ שאובין מכשרינן בכהאי גוונא, אבל אם היתה כולה שאובה אפילו נתן עליה על שילאו כדי מילואה ועוד לא מהני, אלא מחשבין המים היוצאין לפי ערך הכשרים והפסולים:

- כמלואן הראשון ועוד – מיירי במקוה שאינה מחזקת רק מ סאה דאם מחזקת יותר אפשר שנשארו שם מהמים שנפלסו[95] (ש״ך). יהיה
- שם - ולא סגי למעט מג׳ לוגין עצמם שהרי כבר פסלו את המקוה (ש״ך).
- היה המקוה וכו׳ – כיון שהם פחות מג׳ לוגין אינם פוסלים ומ״מ אינם מצטרפים להשלים מ׳ סאה, אמנם כשיבואו מי גשמים וישלימו מ׳ סאה, יהיה מקוה כשר (ש״ך).

(כג) נ״אין ג׳ לוגין פוסלין[96] אלא אם כן יהיו של מים ומראיהן מראה מים, לפיכך ג׳ לוגין מים שנפל לתוכן יין[97], והרי מראיהן מראה יין[98], שנפלו למקוה לא פסלוהו[99]. וכן שלש לוגין חסרים כל שהוא שנפל לתוכן מעט חלב והשלימוהו לג׳ לוגין ונפלו למקוה חסר לא פסלוהו:

- מראה יין – היינו יין אדום שמשנה את מראה המים (ט״ז).
- שנפלו למקוה – ודוקא שלא שינו מראה המקוה, דאם שינו מראיו פסלוהו. דאפ׳ מ׳ סאה נפסלים בשינוי מראה כדלקמן סעיף כה, כו (ש״ך).
- מעט חלב – שלא משנה מראה המים (ט״ז).

---

90 מיירי במקוה כשר העומד בצד מקוה פסול והוציא המחיצה שביניהם או נקב בה נקב, אולם אם מקוה הכשרה למעלה ממקוה הפסולה נחלקו הפוסקים, הכס״מ פ״ה ה״ו כתב בשיטת הרמב״ם דפסול. והגר״א ס״ק קב כתב בשם הר״ש שכשר.

91 צ״ע אם אלו דברי הרמ״א דבסעיף טו ובסעיף מ הביא דעת הסוברים שמעיין כל שהוא אינו מטהר שאובין. ואיך סתם כאן דמעיין כל שהו מטהר שאובין.

92 וכן הוא בלבוש.

93 לאו דוקא ואפ׳ חסר כל שהוא נפסל בג׳ לוגין שאובין כדמבואר בסעי׳ טו.

94 פירוש, כשיעור מים שהיו בו תחילה, וא״צ לשער לפי חשבון (באר הגולה). ואע״פ שלא יצאו כל המים שנפסלו ע״י הג׳ לוגין השאובין. כיון שפסולן רק מדרבנן הקילו בו (מהרי״ח פ״ה מ״א. חזו״א ב סק״ח). ואופן החישוב בזה ע׳ בש״ך ס״ק נו.

95 הלכך צריך שיהיה במים הבאים יותר מהמים שהיו מתחילה.

96 ע׳ במכות ד ע״א דמספקא ליה לר״פ אי איירי בג׳ לוגין או בפחות מג׳ לוגין. מ״מ מסקנת הפוסקים דאפ׳ ג׳ לוגין שנשתנו מראיהן אינם פוסלים.

97 בשו״ת האלף לך שלמה סי׳ רלז הקיל לשפוך בארשט. עוד הקיל לשפוך יין לבן שבישלוהו בצבע וקלט את הצבע ועי״ז נשתנו מראה המים.

98 ושיעור מראה יין בשו״ת שם אריה סי׳ עב, ובדרכי תשובה ס״ק קו ובמשנה אחרונה פ״ז מ״ה כתבו דסגי שנשתנו ממראה מים. אולם בגולות עליות שם, ובדרכי תשובה בשם כמה פוסקים כתבו דבעי שישתנה למראה יין דוקא.

99 יש להסתפק לשיטת ר״ת דג׳ לוגין בתחילה פוסלין מה״ת אי מהני שנשתנו מראיהם שלא יפסלו (חזו״א תי׳ ס״ה ס״ק יג. ודע״ת ד״ה והנה.

מקואות

(כד) [נט]מי כבשים ומי שלקות ותמד שלא החמיץ וכן מי צבע פוסלין המקוה בג' לוגין. אבל כל שאר המשקין ומי פירות ומוריים ותמד משהחמיץ[100] אין פוסלין מקוה החסר בג' לוגין. וגם אין משלימין אותו להכשירו. שאם היה בו ל"ט סאין, ונפל לתוכו סאה אחת מאלו, אין משלימין אותו. אבל אם יש בו מ' סאה ונפל לתוכו סאה אחת מאלו, ונטל מתוכן סאה אחרת כשר, אפילו עשה כן עד י"ט פעמים[101]. אבל במים שאובים שנפלו סאה למ' סאה כשרים ונטל מתוכן סאה אחרת ונפל לתוכן סאה מים כשרים אפילו עשה כן עד עולם כשר:

- מי כבשים – דכולו מים בעלמא (ט"ז).
- וכן מי צבע – שהם רק מים ששרו בהם סמנים (ט"ז). וכן השכר[102] (ש"ך).
- ל"ט סאין – ה"ה אם חסר רק קורטוב, וכאן בא להשמיע לנו שאפילו אם חסר סאה אין פוסלין אותו (ש"ך).
- אבל במים שאובים אפ' עשה כן עד עולם כשר– י"א שגם במים רק עד רובו כשר הלכך נתן מים שאובין ונטל סאה כשר רק יט פעמים, אין ראוי להכניס הראש בין המחלוקת (ש"ך). וי"א דאיסור זה מטעם מראית עין, ולכן במעיין אין חשש (דגול מרבבה)[103].

(כה) [ס]מי צבע יש להם דין מים לפסול את המקוה החסר בג' לוגין, אע"פ שמשונים מראיהן ממראה המים. אבל[104] המקוה השלם אע"פ שנפלו בו מי צבע ושינו מראיו לא נפסל. וכן אם הדיח בו כלים ונשתנה מראיו, או ששרה בו סמנים או אוכלין ונשתנה מראיו לא נפסל. אבל אם נפל לתוכו יין או מוהל (פי' המים היוצאים מהזיתים בתחילת טעינת הזיתים) ויש בהן צחצוחי שמן ושינו מראיו[105] מכמות שהיה נפסל[106]. כיצד יעשה, אם הוא חסר ימתין לו עד שירדו גשמים ויתמלא ויחזרו מראיו למראה מים[107]. ואם יש בו מ' סאה שאינו נפסל עוד בשאיבה, ימלא בכתף[108] ויתן לתוכו עד שיחזרו מראיו למראה המים:

- מי צבע – שאין בהם ממש רק שריית סממנים, וכן מי הדחת כלים (ט"ז).

---

[100] ובמקום ספק כתבו תוס' בחולין כו ד"ה דלמא דהוי בכלל ספק מים שאובין למקוה.

[101] זהו במקוה של מ' סאה. ובמקוה שמימיו מרובים ונתן ונטל מי פירות כשיעור רוב מי המקוה ועדיין נשארו בודאי כא סאה מים כשרים, כשר (ירושלמי תרומות פ"ה ה"ב לפי' רש"ס והגר"א. וע' דרך אמונה בתרומות פי"ג ה"ה בה"ל סוד"ה מאה סאה.

אע"פ שכשנוטל בכל פעם מוציא גם מהמי פירות א"כ גם בכ' פעמים נשארו רוב מים כשרים במקוה, מ"מ גזרו חכמים משום שנראה שאין רוב כשרים (ת"י יבמות פב ב).

[102] ע' היטב בעירובין כט ע"ב ובריטב"א ותוס' רי"ד שם.

והיינו ולדבריהם שכר תמרים או שעורים שעיקרו מים פוסל את המקוה אע"פ שהחמיץ, אבל שכר משמרי יין היינו תמד שהחמיץ, שדין יין עליו ואינו פוסל את המקוה. אולם הרשב"א והר"ן בערובין שם כתבו דשכר שהחמיץ דין מי פירות עליו ואינו פוסל את המקוה עיי"ש.

[103] וי"א שגם במים שאובין פסלו חכמים בנתן ונטל עד רובו (שו"ת חת"ס יו"ד סי' ריד בדעת הראב"ד).

[104] צ"ב אדרבא מפני שהם כמים אין פוסלים מקוה שלם ומהו לשון אבל. וי"ל דסד"א שנילך לחומרא ונפסול גם בשינוי מראה וגם מדין ג' לוגין מים קמ"ל שדין מים עליהם (ט"ז).

[105] אבל אין מקוה נפסל בשינוי טעם או ריח (רמב"ם מקואות פ"ז ה"א, ב"י, לחם ושמלה ס"ק נז). ומטעם זה התירו הפוסקים ליתן כלור וכיוצ"ב בתוך המים אע"פ שמשנה את הריח וטעם המים (מנחת יצחק ח"ח סי' עו). וכן אינו נפסל בעשיית מלאכה ובגילוי (ראש יוסף חולין קו א).

[106] בפשטות נקטו הפוסקים שפסול זה אינו אלא מדרבנן (ע' תוי"ט פ"ז מ"ג, פרמ"ג או"ח סי' שכ א"א סק"א, מהרש"ם ח"ג סי' רמח, חזו"א, ועוד). אולם ע' היטב ברמב"ן רשב"א וריטב"א ביבמות פב ע"ב דמשמע שפסול מה"ת, וצ"ע.

[107] ואם חזרו למראה מים מאליהם כשר (גלות עליות פ"ז מ"ג).

[108] אע"פ שהמקוה פסול לטבול בו מפני שנשתנו מראיו מ"מ מטהר מים שאובין (רא"ש פ"ז מ"ד, ובסימן א)

ובחזו"א יו"ד ס' קלב ס"ק י"ג כתב שמים שנשתנו מראיהם אינם מכשירים שאובין בהשקה אלא כשחוזרים למראה מים מכשירים את השאובין (ובזה ניחא לפרש גם לסוברים ששינוי מראה פסול מה"ת).

- לא נפסל – כיון שאין בה מגוף הדבר המשנה את מראיו (ש"ך)[109].
- יין או מוהל – מאחר שהם גוף הפרי יש שם ממש (ט"ז)[110].
- שם – ואפ' אינם שאובין כגון שנפלו למקוה ישר מתוך הגת או מתוך בית הבד שלא ע"י כלי (ש"ך).
- מכמות שהיה – אפילו אם אין לו מראה יין כיון שנשתנה ממראה מים פסול (ש"ך)[111].
- אם הוא חסר – אבל לא יביא מים שאובין על ידי המשכה שמא יצטרך להביא מים מרובים על מי המקוה עד שיחזור למראיו ונמצא שרבו השאובין בהמשכה, וקיי"ל דשאובין בהמשכה מהני רק עד רובו (ט"ז).

(כו) [סא]היו בו מ' סאה ונפל לתוכו יין ונשתנה מראיו של חציו[112], אם אין בו מראה מים מ' סאה הרי זה לא יטבול בו:

- אם אין בו – אבל אם נשאר בו מ' סאה במראה מים טובל באותן המ' סאה (ש"ך).

(כז) [סב]מקוה שנשתנו מראה מימיו מחמת עצמו[113] ולא נפל בו דבר הרי זה כשר:

- שנשתנו מראה מימיו מחמת עצמו - אם נשתנה מחמת עשן החימום המים כשר (פ"ת[114]).

(כח) [סג]אין שינוי מראה פוסל אלא במי גשמים שנעשו מקוה, אבל מעיין[115] אינו נפסל בשינוי[116]. ולא עוד אלא אפילו המקוה שנפסל אם המשיך אליו מי מעיין, המעיין מטהר אותו אפילו לא חזרו למראיהן:

(כט) [סד]נפלו לו[117] שלשה לוגין יין כאילו לא נפל[118] ומותר לטבול בין במקום היין[119] בין במקום המים. היה שאוב והשיקו השיק במקום היין[120] זה וזה לא טיהר. השיק במקום המים מקום המים טהר מקם היין לא טהר. הגה [סה]מקוה חסר שנפל שם יין ונשתנה מראהו, ונפל שם ג' לוגין מים שאובין אינן פוסלין, וכשחזר והשלים המקוה במים כשרים, וחזרה למראה מים כשרה:

- והשיקו - היינו שחברו למקוה כשרה או מעיין[121] (ט"ז).

---

[109] ובנתערב במים ממשות הדבר שמשנה את מראיו נחלקו הפוסקים (בגלות עליות פ"ז מ"ג אות א' תלה דין זה במחלוקת הראשונים). ולפיכך יש להזהר אם נפל סבון למקוה או אבקה וכיוצ"ב ושינו את מראיו (הר צבי ס' קפה).

[110] וה"ה מי פירות מרובים ששינו את מראיו (דרכי תשובה ס"ק קו, קכג).

[111] ויש חולקים דאינו נפסל עד שיראה במראה יין (חזו"א יו"ד קלב ס"ק יב).

[112] משמע שביין לבן שאינו משנה את המראה כל שאינו רוב כשר, אמנם אם נפל כשיעור מזיגה שהוא שליש או רביע יין כיון ששם יין עליו בטל ממנו תורת מקוה (מקוה טהרה אות עב).
מבואר שגם בלח שייך שינוי בחציו ולא מתערב בכולו, ע' מש"כ בזה הט"ז או"ח סי' תסז ס"ק יח, ובחיי אדם כלל קכב סי"ט, ובמשנ"ב סי' תצח שעה"צ ס"ק קכד.

[113] ודע שמראה מי גשמים בטבעם דומה לירוק, וכן מים עומדים במקום אחד זמן מרובה.
וכן אם נשתנה מחמת מקומם כשר (ע' ברכ"י או"ח סי' קס אות ג). וכן אם נשתנה מחמת ריבוי הטובלים בו אינו בכלל שינוי מראה (חיבור לטהרה כלל ב סל"ג, דברי חיים ס"ק מג). ובנעכר מראיתם מחמת טיט ועפר שדרכם להיות במים ע' לקמן סעי' לב.

[114] וי"ח (משכנ"י).

[115] יש חולקים דגם מעיין נפסל בשינוי מראה, פ"ת בשם משכנ"י. ורעק"א בשם תוס'.

[116] דדוקא במקוה כתיב "מקוה מים" ובמעיין לא כתיב מעיין מים (לבוש). ולא גזרו בזה חכמים דדוקא במקוה שנראה מי פירות יבואו לומר שאפשר לטבול במי פירות משא"כ במעיין לא יטעו לומר שהוא מי פירות (שו"ת דברי חיים יו"ד סי' קב).
בחזו"א (תי' ס"ה ס"ק יב) הוכיח מכאן שפסול שינוי מראה אינו אלא מדרבנן. אולם לפמש"כ הלשוש י"ל שחלוק גם בדאורייתא.

[117] במקוה שיש בו מ' סאה וקמ"ל שאין חוששין שיטבול ביין (פשוט).

[118] ומיירי שלא שינו מראה המקוה (באר הגולה).

[119] צ"ע דבמכות ד ע"א אמרינן דחיישינן לג' לוגין שלא יהיו במקום אחד. ותי' הב"י דכשנפלה חבית חיישינן וכאן נפלו דרך שפיכה. ובריטב"א במכות שם כתב בשם ר"מ הדרשן שדוקא בים שמימיו מלוחים חיישינן שלא יתערב היין במים משא"כ כשמתערב במי מקוה שהם מתוקים.

[120] דאין השקה מועלת ליין רק למים (באר הגולה).

[121] צ"ע למה המעיין לא מטהרו.

- אינן פוסלין – דהוי כאילו כולו יין ואינו נפסל בג׳ לוגין מים (ש״ך)[122].
- והשלים המקוה – נחלקו הראשונים אם היין מצטרף לשיעור מ׳ סאה (ש״ך).

(ל) [סו]אין שאיבה פוסלת אלא במים, אבל השלג [סז]שמיעך חללו, והברד והכפור והמלח והטיט שהוא עב קצת, אפילו יש בו רכות שיכולין להריקו מכלי אל כלי, אין שאיבה פוסלת בהן, שאם שאב מאלו למקוה החסר לא פסלוהו. ולא עוד אלא אפילו עשה כל המקוה משלג או כפור או ברד[123] שהביאו בכלי ועשה מהן מקוה כשר[124]. הגה [סח]וכשמשער שיעור המקוה בשלג, ימעך חללו תחילה, ואז מותר לטבול בו [סט]כמות שהוא. [ע]ויש מחמירין לטבול בכל אלה עד שנימוחו ונעשו מים, [עא]וטוב להחמיר לכתחלה:

- אבל השלג – היינו שנתנו למקוה בעודו שלג ולא אחרי שנמוח שאז הוי כשאר מים שאובים (ש״ך).
- ולא עוד – דאין להקל בזה כיון שנחלקו הראשונים בדין זה, אלא בדיני דרבנן כמו נטילת ידים ולא בטבילת אשה שהיא מן התורה[125]. אולם משלים למ׳ סאה (ש״ך[126]). ולכן מקוה של שלג אסור לשים בו מים חמים שאובים כדי להפשיר את השלג שזה כאילו הביא ג׳ לוגין לפני שיש מ׳ סאה. ואפילו לדעת המתירים לטבול בשלג אין להתיר אלא דוקא בשלג שלא היה בכלי, אבל שלג שאוב בענין שיתפשרו עד שיעשו מים (פ״ת).
- ימעך – שיהא נכבש יחד וקשה כדי שלא יחסר ממנו מ׳ סאה כשיהיה נימוח (ט״ז).
- ויש מחמירין[127] – וכן נקטו הרבה אחרונים (ש״ך[128]).

(לא) [עב]מקוה שאוב שהגליד[129], טהור משום מים שאובים, נימוחו כשר להקוות:

- שהגליד – פירוש שהקריש מימיו מחמת הקור (ש״ך).
- כשר להקוות – כלומר חזרו להיות כמו מי גשמים ומותר לטבול בהן (ש״ך)[130].

---

122 ואע״פ שקדמו השאובין, ומכח זה כתבו הפוסקים דכשאי אפשר לנקות את המים השאובין שנשארו במקוה ישפכו עליהם יין או חלב וכיוצ״ב ואח״כ יכולים להקוות עליהם מ׳ סאה (דרכי תשובה סקקכ״א, סקקל״ח). ויש שהחמירו דמהני דוקא שנשתנה המראה קודם שנפלו השאובין (גידולי טהרה ס״ק לט, חזו״א מקואות תני׳ ס״ה סקי״ג, דע״ת בשם מהר״מ).

123 והשמיט טיט ומלח, דס״ל שאין עושים מקוה כולו מטיט (ב״י), וה״ה ממלח ומהני רק להשלים שיעור מקוה (נו״ב). ויש שלא דקדקו כן וס״ל לדעת השו״ע דמהני לעשות מקוה שכולו מלח (דברי מלכיאל ח״ד סי׳ עד. חזו״א מכשירין ס״ד סק״ח). ולכה״פ בנמס (חזו״א שם).

124 נתבאר לעיל דעת החולקים, על כן אין לעשות מקוה משלג וברד וכפור. ובמקום שאין מקוה מצוי ואין למצא מי גשמים או מי מעיין כתבו האחרונים שיש להקל לעשות מקוה ע״י שלג אולם יש כמה וכמה הקפדות בעשייתו ועל כן לא יעשה דבר זה אלא ע״פ חכם הבקי בדיני מקואות (וע׳ חזו״א יו״ד סי׳ קלח).

125 וצ״ע בענין טבילת כתם.

126 ובברכ״י כתב שאף השו״ע לא נתכוון להקל לטבול בעודו שלג רק לאחר שיופשר. ולפשטות השו״ע שהכשיר לטבול בשלג ואינו נפסל בשאוב, א״צ שיהיה מונח בגומה המקבלת אלא אפ׳ מונח ע״ג קרקע מהני (אחיעזר ח״ג סי׳ לג סק״ב. גלות עליות פ״ז מ״א. חזו״א תי׳ ס״ו סק״ד). ועמש״כ לעיל הערה 10, ויש חולקים שצריך שיעמוד בגומא (ט״ז או״ח סי׳ קנט סק״כ).

127 ויש שחששו עוד שלג וכיוצ״ב נפסל בשאוב ובתפיסת יד אדם, ועל כן כתבו שאף אם יטבלו לאחר שיופשר מ״מ אין להביא בכלים שפוסלים משום שאוב, וכן יש בהם פסול תפיסת יד אדם, אלא בזה הקילו להניח סמוך למקוה ולהמתין עד שינמס וילך לבור המקוה מעצמו ומהני מדין המשכה בכולו לפסול תפיסת יד אדם (בית שלמה ח״ב סי׳ עו. אמרי יושר סי׳ קמח. חזו״א שם).

128 וכן הוא בברכ״י, כנסה״ג, חת״ס, לר״ש.

129 וה״ה מים שאובין שנעשו אדים נטהרו ומותר לעשות מקוה בתחילה. אלא שאין אנו עושים מעשה במקוה בדבר שלא שמענו מרבותינו (חזו״א תי׳ ס״י ס״ק יא).

130 ויש חולקים משום דהוי מים טמאים (צל״ח פסחים סוגיית ר״ח סגן הכהנים אות קג. אמרי יושר שם. דברי חיים ס״ק לו. חת״ס סי׳ ריג. הר צבי). או דהוי כמים שאובין שהומשכו (סמ״ג שבב״י. ראב״ד בתשו׳ עמו׳ עו. לר״ש ס״ק סג). ובחזו״א (יו״ד סי׳ קלח) כתב דלסוברים שגליד כשר לטבול בו, הנוטל גליד שנעשה ממים שאובין ונותן בידים למקוה יש כאן ג׳ פסולין, שאובין, הויותו ע״י אדם, והויתו ע״י דבר המקבל טומאה, ופסול מדאורייתא ואין להקל בו כלל.

מקואות

(לב) [עג]מקוה שיש בו מ' סאה מים וטיט רך, [עד]שהפרה שוחה ושותה ממנו[131], אם המים צפים ע"ג הטיט יכולין לטבול אפילו בטיט[132]. אין המים צפים על גבי הטיט, אין טובלין במקום הטיט[133] אבל במים טובלין, אפילו אין בו מ' סאה [עה]אלא ע"י הטיט:

(לג) [עו]כל שתחלת ברייתו מן המים[134] כגון יבחושים אדומים[135] מטבילין בו[136], ומטבילין בעינו של דג[137] גדול שנימוק שומן עינו בחורו:

(לד) [עז]אין הכלי חשוב לפסול המים שבו משום שאיבה אלא אם כן הוא ראוי לקבל[138] קודם שיקבענו[139] [עח]ושיתמלא לדעת, ואז פוסל בין אם הוא כלי גדול המחזיק [עט]ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש, בין אם הוא כלי קטן ביותר, ואפילו הם [פ]כלי גללים[140] כלי אבנים כלי אדמה:

- קודם שיקבענו - משמע שאם קבעו ואח"כ חקק בו כשר ואף לטבול בו, ויש חולקים שאין לטבול בו ולא להביא רוב מי המקוה ע"י ורק כלפי מיעוטו שפוסל מדרבנן מהני קבעו ולבסוף חקקו, ובכל אופן אין לערער אחר מנהג ישראל שטובלין בקבעו ולבסוף חקקו (פ"ת סק"ז).
- ושימלא לדעת – היינו שהמילוי יהיה לדעת היינו לצרכו, אבל א"צ שיתכוין ליתנם למקוה (ט"ז וש"ך).
- גדול – אפילו שאינו כלי לענין קבלת טומאה, עכ"ז הוה כלי לענין שאובים, וכן בכלי גללים וכו' שאינם מקבלין טומאה (ט"ז).

(לה) [פא]המניח טבלא תחת הצנור אצל המקוה כדי שיפלו ממנה המים למקוה, אם יש לה [פב]ד' שפות שראויה לקבל המים, פוסלת. ואם לאו אינה פוסלת. זקפה על צדה לידות, אפילו יש לה שפות אינה פוסלת, [פג]כיון שאינה עומדת בענין שראויה לקבל. [פד]וכגון שהמים ראוים לבא למקוה זולתה, אבל אם אין המים ראוים לבא למקוה זולתה, אפילו זקפה על צדה או כפאה על פיה פוסלת:

מ"מ דעת השו"ע שהקיל לטבול בגליד ואפ"ה הקיל לטהר שאובין ע"י עשיית גליד, צ"ל דכשנעשה גליד פקע מהם שם מים שאובין וכשנימוחו פנים חדשות באו לכאן ופקע פסולם הקודם (גולות עליות פ"ז דמקואות מ"א).

131 כלומר שמלקקים ומוצצים מימי הטיט (חזו"א מקואות תנינא ס"ו סק"ה).

132 דהמים מקדמים לכניסת רגליו לתוך הטיט (תיו"ט פ"ב דמקואות מ"י, תפארת ישראל, ומשנה אחרונה שם). וי"מ דכיון שדרך המים שמעורב בהם טיט זהו מים שדברה בהם תורה (חזו"א מקואות קמא ס"ט סק"ט).

133 ע' היטב ברש"י סוכה יט ע"ב, ובמאירי שם, ובראב"ד בבעלי הנפש ס"ב אות א. דס"ל שאף באין מים צפין על גביו טובלים בו.

134 אבל מה שנמצא וגדל במים כגון רקק אין מטבילין בו, דאין ברייתו מן המים [ולדבריו טובלים בהם אף שלא ריסקן.] (גליון מהרש"א בסעי' נב).

135 קשה דמקוה נפסל בשינוי מראה. וצ"ל דכשמרסקן אין מראה שלהם אדום (ע' פרמ"ג או"ח סי' קס משב"ז ס"ק יא. וכן משמע בבוש). וי"א דכיון שברייתו מן המים אין זה שינוי מראה של המים (מהרש"ם ח"ג סי' יג).

136 ודוקא שריסקן (מג"א או"ח סי' קסב ס"ק יז, ובפמ"ג סי' קס א"א ס"ק טז). וע"ע מש"כ בסעי' נב.

137 נראה דאפ' בדג המונח על הארץ כיון שהדג נחשב כמים, ומים על הארץ היינו הנחתן (פסקי מהרי"ל הל' נדה אות ח עמו' תקצז. ובחזו"א מקואות קמא ס"ח סק"ג).

138 מים (ראב"ד בבעלי הנפש סי' ג אות יב. רשב"א בתורת הבית). ומש"כ הראב"ד שגם חקק לקבל צרורות פוסל היינו דהוא שימוש למים לנקותם מהצרורות (שו"ת קנה בשם ח"א סי' קיא). וי"א דאף במקבל כל דבר פוסל, ובלבד שיקבל מים (משנה אחרונה במקואות פ"ד מ"ב. מי השילוח סי' ד אות ו. דבר אברהם ח"ג סי' יג).

139 י"א שצריך שנעשה מתחילה על דעת לקבל בו (רמב"ם בפיה"מ במקואות פ"ד מ"ג, ובהלכות פ"ו ה"ה. רשב"א בתה"ב גבי רעפים. רא"ש בתשו' כלל כד סי"ב).

140 רש"י בשבת נח ע"א פירש שעשויים מצעיפי בקר. אולם בשבת טז ע"ב פרש"י שהם כלי שיש. ובתשב"ץ ח"א סי' קכא פי' שהם כלים מאדמה ידועה שאינם עשויין מטיט היוצר.

- זקפה על צדה – היינו דווקא במי גשמים אבל בחיבור למקוה טהורה, או למעיין אין פסול (ט״ז[141]).
- פוסלת – משום דבעינן הויית המקוה ע״י טהרה, וטבלה זו מקבלת טומאה, דמיירי ביחדו לאיזה תשמיש, או שמדרבנן פשוטי כלי עץ מקבלים טומאה (ט״ז וש״ך), וי״א דמיירי ביש לה שפה ושם כלי עליה (ש״ך).

(לו) [פה]צינור שאין לו ד' שפות אינו חשוב כלי וראוי להביא על ידו מים למקוה[142]. [פו]ואם חקק בו גומא[143] אחת קטנה קודם שקבעו[144], אם היא של עץ, אפילו אין הגומא מחזקת אלא כל שהוא, נעשה כולה על ידה כלי, וכל המים שעוברין עליו חשובין שאובים. ואם הוא של חרש, אין החקיקה פוסלתו אלא אם כן היא מחזקת רביעית[145]. ואם נפלו צרורות או עפר בגומא אינו חשוב סתימה לבטלו מתורת קבלה, אלא אם כן יהיו מהודקים לתוכה[146]. [פז]סילון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב באמצע אינו חשוב קבלה לפסול בו המקוה. הגה [פח]ולכן מותר לעשות מקוואות ע״י צנורות וסלונות של עץ שמביאין מים מן הנהר או שאר מעיין אל המקוה, [פט]או צינורות של הגגות[147], ולא חיישינן שמא נעשה בהן גומא מכח לחלוחית ומקבלים, דלא מיקרו קבלה אף אם היה בהן גומא הואיל ולא עשאו אדם בכונה. [צ]ואם המים באים אל הצינור על ידי כלים הקבועים בגלגל, והם נקובים בדרך שלא מקרי כלי, מותר לטבול בהן אם יש מ' סאה במקוה. [צא]אבל אם אין בה מ' סאה אין לטבול שם, דלא מקרי חבור לנהר ע״י זה ועי' בא״ח סי' קנ״ט:

- אלא כל שהוא – וכיון שראוי לחקוק בה יותר הוי כאילו חקק כבר[148]. משא״כ בחרס שאין ראוי לחקוק בו יותר (ט״ז).
- נעשה כולה ע״י כלי – דכל הצנור חשוב כלי מחמת הגומה שיש בו (נקודות הכסף)[149]. וע' ס״ק הבא.
- וכל המים שעוברין עליו חשובין שאובים – מיירי שמביא כך את רוב שיעור המקוה (דהיינו כא סאה מתוך מ' סאה) דאל״כ הרי מהני המשכה לשאובין כשהוא במיעוט המקוה (דהיינו יט סאה) (ש״ך). וע' ס״ק הקודם[150].
- ורחב באמצע – כלומר אע״פ שהוא רחב באמצע לא חשיב לקבלה כל זמן שלא חקק לקבל בו צרורות (ש״ך). ונעשה כך כדי שיצאו המים מהמקום הצר בחוזק (באר הגולה).

---

[141] וכן ש״ך לעיל סקל״ו.

[142] נתבאר לעיל בסעיף הקודם שאם יחדו לתשמיש פוסל את המים משום הויתו שלא בטהרה.

[143] יש מי שהחמיר אם חקק את העץ בתלוש אע״פ שחטט את הגומא לאחר שחיברו פסול (ב״י בשם ר״ש שבמרדכי. ובשו״ת חת״ס יו״ד סי' קצח סק״ה).

[144] עמש״כ בזה בסעיף לד ד״ה קודם שיקבענו.

[145] אע״ג דלעיל סעיף לד פסלינן כלים קטנים אע״פ שאין בהם לקבל רביעית. צ״ל כיון שכאן חשיבות הקבלה שלו היא לקבל צרורות וחשיבות זו רק ברביעית (תוס' בחולין כד ע״ב ד״ה הדקין).

[146] ושיעור ההידוק כתב הב״י "שנכבש ונדחק עד שאין המים יכולים לשטוף אותו עפר". ובדרישה פירש דכיון שנעשה לקבל עפר וצרורות ואין ראוי עוד לקבל אותם חשיב סתימה.

[147] וכבר פשט המנהג בכל תפוצות ישראל לעשות מקואות ע״י הני מרזבות המקלחות מים מן הגגות וכו' ומ״מ אני נוהג שלא לעשות המרזבות ע״י חטיטה פן תשאר בו איזה גומא שיתעכבו שם המים, אלא אני לוקח שני נסרים משופים היטב הנדבקים זו לזו בשוליה כמין חומר, וגם אני אומר להגביה ראש הצינור שאינה לצד המקוה ולהשפיל הראש שבצד המקוה כדי שירדו המים בשטף גדול ולא יתעכבו בצינור, ולא יבא להתלחלח ולהרקיב (מהרי״ק שורש נו הביאו הבית הילל). וכתב החת״ס דמשום הך חששא יש לעשות את המרזבות ממתכת שאין לחוש בהם לריקבון (פ״ת ס״ק כד).

[148] והיינו ע״י המים שעוברים בה עתיד להחקק עד רביעית (ולפ״ז אם אין בו לחקוק כדי רביעית אינו נפסל בכך).

[149] ע' שו״ת קנה בשם ח״א סי' קי שהאריך בדין זה.

[150] כאן ס״ל לש״ך שרק המים העוברים ע״ג הגומה נעשים שאובים, ובנקודות הכסף חזר בו שכל הצינור נחשב כלי לפסול בשאובין (כ״כ בנקודות הכסף שם).

- ע״י צנורות וסלונות – י״א דהיינו דוקא אם יש בהם מ׳ סאה כיון שאין המעיין הולך בלא״ה שמה. אולם ברמ״א משמע דדוקא בסיפא שמביא ע״י כלים נקובים צריך יהיהשיהיה במקוה מ׳ סאה (פ״ת).
- אדם בכוונה – יש מחלוקת אם נעשה מאיליו פוסל כשניחא לו בקבלתם (פ״ת).
- ואם המים באים – אם יש נקב כשפופרת הנוד יש להתיר גם כשאין מ׳ סאה במקוה (ש״ך). אולם י״ל דכוונת הרמ״א שלא מהני גם כשיש נקב כשפופרת הנוד משום שאין הנזחלים מערבין (דגול מרבבה)[151].

(לז) [צב]רעפים[152] שמכסין בהן הגגות אף על פי שיש בהן גומות וחקקים אינן פוסלין המקוה לפי שלא נעשו לקבל בהם:

(לח) [צג]המניח שק או קופה תחת הצנור אין המים הנמשכין בהן פוסלין את המקוה:

- אין המים וכו׳ פוסלין את המקוה – מאחר שהמים שבכלים אלו מתערבים עם המים היוצאים דרך הנקבים שיש בהם (ט״ז), אע״פ שאין בהם נקב א׳ כשפופרת הנוד מאחר שיש נקבים הרבה נחשב כשפופרת הנוד ויכול להביא את כל המים של המקוה ע״י כלי זה. ואף אם אין כשפופרת הנוד בצירוף כל הנקבים אע״פ שאינו יכול להביא כל מי המקוה ע״י, מ״מ אין המים פוסלים מדין ג׳ לוגין ויכול להביא עד יט סאה בכלי כזה [וכדמבואר לקמן סעיף מ] (ש״ך).

(לט) [צד]זה שאמרו שכל שאינו עשוי לקבל את המים אינו פוסל את המקוה, לא אמרו אלא כשנפלו מתוכן למקוה מעצמן. אבל אם נתנם[153] אדם למקוה, הרי זה פוסל[154], שכל על ידי אדם אפילו זילף[155] בידיו וברגליו, ואפילו עובר במים ונזדלפו מאליהם ברגליו למקוה פסלוהו. בד״א כשנזדלפו ברגליו, אבל אם היה רוכב על גבי בהמה ונזדלפו מים ברגלי הבהמה[156], לא פסלוהו אע״פ שע״י בהמה שהוא רוכב עליה נזדלפו אין זה כמזלף ברגליו וככר נתבאר דיש חולקין ועיין לעיל סימן ע״ו:

- דיש חולקים – שגם בבהמה פוסל כמו אדם (ט״ז).

(מ) [צה]כלי שניקב בשוליו[157] אפילו כל שהוא אינו חשוב כלי לפסול המקוה, [צו]ומכ״מ אין להקל לעשות מקוה לכתחלה[158] ולהביא מים בכלי מנוקב כזה. [צז]ואם הנקב בצדדין אינו בטל מתורת כלי עד שיהא ברוחב הנקב כשפופרת הנוד, [צח]שהוא כשתי אצבעות ראשונים מהארבע שבפס היד[159] מתהפכות בחלל הנקב בריוח, [צט]בין שהוא מרובע בין

---

[151] וי״מ משום שניצוק אינו חיבור ואף במי מעיין אינו חיבור (ב״י). ועי׳ שו״ת חת״ס (יו״ד סי׳ רח) שהקשה על הדגול מרבבה, דזוחלין אינו חיבור רק במי גשמים אבל במי מעיין זוחלין הוי חיבור. וכתב דהעיקר כמש״כ הב״י דניצוק אינו חיבור ואף במי מעיין, וכ״כ בלחם ושמלה ס״ק סח.

[152] ורעפים של זמנינו שיש בהם שקעים כדי לקבל את הרעף שמעליו יש שהחמיר לדונו כעשוי לקבל (ע׳ שו״ת קנה בשם ח״ב סי׳ פז).

[153] י״א שאף אם אדם מסיר את המונע וע״י כך באים המים למקוה פסול משום תפיסת יד אדם (שו״ת רב פעלים ח״ב סי׳ כד). ויש מקילין דהסרת מונע אינו בכלל פסול זה (חת״ס יו״ד סי׳ ריד, חזו״א מקואות תנינא סי׳ ג ס״ק יז).

[154] הרי זה פוסל – משום תפיסת יד אדם אע״פ שאין כאן שאובין (הגר״א ס״ק נג).

[155] אפ׳ זילף – שלא בכוונה (ט״ז ס״ק כז, ש״ך ס״ק מו).

[156] ברגלי הבהמה – דבע״ח נידון ככח טבעי והוי כבידי שמים משא״כ אדם דמעשיו הם כח רצוני (פשוט).

[157] בב״י נסתפק בנקב שבצדו באופן שאין מים יכולים להשאר בכלי האם סגי בנקב כל שהוא או צריך כשפופרת הנוד. אולם בגידולי טהרה סוס״ק לב, ובחזו״א מקואות תנינא ס״ה סק״ט, כתבו דאם הנקב בצד צריך להיות כשפופרת הנוד.

[158] כמה טעמים נתבארו למה אין עושים לכתחילה. א. כיון שאין הנקב כשפופרת הנוד. ב. דגזרינן אטו אינו נקוב (ב״ח).

[159] נחלקו הפוסקים בשיעור רוחב אצבע שהיא האגודל, י״א ששיעורו 2 ס״מ (ר״ח נאה), וי״א ששיעורו 2.4 ס״מ (חזו״א כמש״כ בקונטרס שיעורין של תורה), ולפ״ז שיעור שפופרת הנוד אינו יותר מ3.9 לשיטה הא׳, ולשיטה הב׳ הוא 3.7 שהרי אין משערים באגודל. ונקטו הפוסקים להחמיר שיהיה בחלל הנקב 5 ס״מ, ע׳ שו״ת מנח״י ח״ה סי׳ כג, ושו״ת אג״מ יו״ד ח״ב סי׳ פט.

שהוא עגול, [ק]ויהא קרוב לשוליו שאינו יכול לקבל שום מים ממנו ולמטה. אבל אם מקבל שום מים למטה[160] ממנו לא נתבטל מתורת כלי. ואם עירב סיד וצרורות וסתם בהם הנקב לא חשיב סתימה להחזירו, אבל אם עירב סיד וגפסים וסתמו חשוב סתימה. [קא]הילכך הרוצה לשאוב מים מהמקוה לנקותו וירא שמא יחזרו מהכלי שמוציאין בו המים ג׳ לוגין למקוה אחר שחסרו מ׳ סאה ויפסלוהו, יקוב הכלי בשוליו כל שהוא ואז לא יחשבו המים שבו שאובין. [קב]ואם מים נובעים אין צריך לכך כי המעין אינו נפסל בשאיבה[161]: הגה [קג]ומכל מקום נהגו להחמיר גם במעין, כי יש חולקין אפילו במעין ואומרים דשאיבה פוסלת, ולכן לכתחלה יש להחמיר לנקוב הכלי ששואבין בו אף במעין, ואם לא עשו כן ושאבו בכלי שלם ונפלו שם שלשה לוגין שאובין ונפסלה המקוה, ורוצין לנקותה ולהכשירה, אם אפשר לפקוק נקבי הנביעה בקלות טוב להחמיר ולעשות כן, אבל אם יש טורח גדול בדבר או בדיעבד שלא עשו כן, [קד]יש לסמוך אמקילין דסוברין דאין שאיבה פוסלת במעיין, כי כן עיקר. [קה]ואפילו במקוה שאין בה מעין, אם אין הכלי גדול כל כך שבודאי יפלו שם ג׳ לוגין שאובין, אלא שיש לחוש שמא נפלו בזה אחר זה וכיוצא בזה, אזלינן לקולא דספיקא דג׳ לוגין שאובין הוי ספיקא דרבנן, [קו]ואין לחוש בדיעבד:

- אפילו כל שהוא – קשה דלעיל סעיף ז פסק השו״ע שצריך נקב המטהרו[162], עוי״ל דשם איירי לענין לטבול בתוכו הלכך צריך לבטל שם כלי ממנו, וכאן איירי לענין שלא יפסלו המים בדין שאובין (פ״ת).
- אין להקל ולעשות מקוה לכתחילה וכו׳ – אבל בדיעבד מהני, וצ״ל דמיירי שלא נשפך מהכלי עצמו למקוה אלא שופכו סמוך למקוה והמים באים למקוה דרך המשכה[163] (ט״ז).
- יקוב הכלי בשוליו – קשה דסוף סוף יפסלו המים הנופלים למקוה כשיתמעט ממ׳ סאה מדין תפיסת יד אדם. וי״ל דכיון שהכלי נקוב מהני חיבור של ניצוק שלא יחשבו מנותקים ממי המקוה ממילא אין כאן תפיסת יד אדם[164] (ט״ז).
- כשפופרת הנוד – וע״י המים שיוצאים מהנקב ונשפכים לנהר נעשו המים שבכלי מחוברים למקוה מדין ניצוק, ולא הוה שאובים (ט״ז)[165].
- יש להחמיר לנקוב הכלי – ככונס משקה[166] (ש״ך).
- ונפלו שם ג׳ לוגין – לאחר שנחסר המעיין ממ׳ סאה (ש״ך).
- אם אפשר לפקוק – ולנקותם בקלות בדרך שלא ישארו שם ג׳ לוגין של מים הראשונים שנפסלו, טוב להחמיר (ש״ך).
- נקבי הנביעה – י״א שיכול לפקוק גם בדבר המקבל טומאה אמנם לקמן סעיף נ הביא השו״ע ב׳ דעות בזה (ט״ז). ויש לחלק דכאן סותם רק כדי לנקות המקוה משא״כ לקמן מעמיד הכשר המקוה ע״י דבר המקבל טומאה (ש״ך).
- אבל אם יש – עד שיביא הדבר לידי דיחוי, שלא תסכים האשה לטבול, אין ראוי שתתעכב (ש״ך).

---

160 דוקא שניהם. ואע״ג דלעיל סגי באחד מהם אזיל הכא לחומרא והכא לחומרא (שו״ת רעק״א ח״א סי׳ מ).

161 המעיין אינו נפסל בשאיבה – כדלעיל סעי׳ טו דמעיין כל שהוא יכול לשאוב כל מה שירצה ליתן לתוכה והם כשרים (הגר״א), ואע״פ דקיי״ל בסעי׳ א דלטבילת אדם בעי מ׳ סאה אף במעיין, מ״מ מטהר שאובין שנפלן בו בכל שהוא.

162 וי״ל דשם מיירי לכתחילה (ש״ך ס״ק כג).

163 דאל״כ יש לפסול משום תפיסת יד אדם.

164 עוי״ל דכיון שכוונתו להוציא המים והם נשפכים שלא מרצונו אין בזה פסול תפיסת יד אדם (ש״ך ס״ק מו).

165 ולש״ך הנ״ל הערה 164 שיש בזה משום תפיסת יד אדם וצריך לשפוך המים ברחוק מהמקוה כדי שיגיעו לשם בהמשכה.

166 במהרי״ק כתב ששיעורו כעדשה, ובב״י הקשה מנ״ל הא.

- יש לסמוך אמקילין – ובמקואות הנעשים ע״י חפירה בקרקע בעומק עד שמוצאים מים נובעים מעצמם יש להחמיר ולחשוש שאין עליהם דין מעיין כיון שאין להם מקור נובע מעצמם (פ״ת).
- דאין שאיבה פוסלת במעיין – אולם בקדמו ג׳ לוגין שאובין קודם שנבע המעיין מהאדמה נסתפקו הראשונים אם פוסל. ע״כ אם ליכא ביטול פרו ורבו וגם לא הוצאה מרובה על הציבור רק משום טורח, המחמיר תבא עליו ברכה (פ״ת).

(מא) [קז]המניח כלים תחת הצנור לקבל מימיו שיפלו מהם לתוך המקוה [קח]אם הניחם בשעת קשור עבים וקודם שנתפזרו העבים ירדו גשמים ונתמלאו חשובים לדעת והוו שאובין [קט]אבל אם לא נתקשרו העבים בשעת שהניחם ואח״כ נתקשרו ונתמלאו או אפילו הניחן בשעת קישור העבים ונתפזרו ונשארו שם עד שחזרו ונתקשרו וירדו גשמים ונתמלאו לא חשיבי לדעת ואינם פוסלין [קי]ובלבד שישבור את הכלי או יהפכנו בענין שלא יגביהנו מעל הארץ שאם מגביהו מן הארץ עם המים חשובין שאובין ופוסלים את המקוה:

- תחת הצינור – שקבעו ולבסוף חקקו (ש״ך).וי״א דאף אם הצינור הוא כלי גמור, כיון שלא באו שם המים לדעת לקבל אינו פוסל משום שאובין כדלעיל סעיף לד (ט״ז).
- חשובים לדעת – דכיון שהניחם בשעת קישור עבים ושוב לא נתפזרו לא אסח דעתו מינייהו (ש״ך).
- ונתפזרו – אע״ג שלא שרינן רק בשוכח, כאן תלינן בשוכח דכיון שנתפזרו העבים מסיח דעתו (באר הגולה).
- לא חשיבי לדעת – דוקא גבי גשמים יש לומר שכשהניח באופן כזה לא חשיב לדעת אבל במעיין לעולם חשיב לדעת כל שהניח הכלי באופן שהמעיין עובר לתוכו[167] (ש״ך).
- ואינם פוסלים – וכ״ש אם הניחם בחצר שלא תחת הצנור ואח״כ נתפזרו העבים, דאינם פוסלים, וי״א דאם מניחם תחת הצינור חשיב לדעת בכל אופן, ובמניחם בחצר אם הניח בשעת קישור עבים ולא נתפזרו, אפ׳ שכחם שם הוי לדעת. ואם הניח בשעת קישור עבים ונתפזרו, וכ״ש אם הניח בשעת פיזור עבים, כשרים (ש״ך).
- ובלבד שישבור את הכלי – דע״י כן נופלים המים מאליהם למקוה (ט״ז).

(מב) [קיא]המניח קנקנים בראש בגג לנגבם וירדו עליהם גשמים ונתמלאו [קיב]אע״פ שהיא עונת גשמים הרי זה ישבור הקנקנים או יכפם והמים שהיו בקנקנים כשרים לטבול בהם ואע״פ שכל המים האלו היו בכלים שהרי לא מילאן בידו אבל אם הגביה הקנקנים ועירם הרי כל המים שבהם שאובים:

- שהיא עונת גשמים – והניחם בשעת קישור עבים, מ״מ אינם נעשים שאובין ולכך ישבור הקנקנים ויפלו המים למקוה. כיון שלא הניחם שם כדי שיתמלאו מים אלא כדי לנגבן (ש״ך).

(מג) [קיג]הסייד ששכח עציץ במקוה ונתמלא מים אע״פ שלא נשאר במקוה אלא מעט[168] והרי העציץ יש בו רוב המקוה הרי זה [קיד]ישבור העציץ במקומו ונמצא המקוה כולו כשר וכן המסדר את הקנקנים בתוך המקוה כד לחסמן[169] ונתמלאו מים אף על פי שבלע המקוה

---

[167] ודעת הדרישה שגם במעיין יש חילוק זה ולכך פירש דבסעי׳ ח מיירי מדעת (הביאו הש״ך).
[168] אבל אין לעשות כל המקוה ממים אלו (ב״י).
[169] פי׳ שיבלעו המים בתוך דופני הקנקנים שלא יבלעו היין שיתן לתוכן.

את מימיו ולא נשאר שם מים כלל אלא מים שבתוך הקנקנים הרי זה ישבור[170] את הקנקנים והמים הנקוים מהם מקוה כשר:

- ונתמלא מים – שסד את הבור בטיט, והביא את הטיט בעציץ ושכחו בבור (ט״ז). ונתמלא העציץ מים ממי גשמים (ש״ך). ולא חשיב המים שבתוכו שאובין כיון שמחוברים למקוה[171] (ט״ז).
- ישבור העציץ במקומו – אבל לא יכפה[172] דכאן הוי יותר תפיסת יד אדם מדלעיל בסעיף מא מב (ט״ז). ולמפרשים שנתמלא מימי גשמים, אם הניחם בשעת פיזור עבים דכיון שמוכחה מילתא שלא היתה שם מחשבה כלל, הלכך שרי אפ׳ לכפות (לשפוך) (ש״ך)[173].
- ולא נשאר שם מים כלל – דהא לא כוון שיכנסו המים לתוכן כלל, משא״כ בסעיף מג גבי סייד נחשב יותר תפיסת יד אדם משו״ה צריך שיהיה במקוה מים זולת המים שבעציץ (ט״ז).

(מד) [קטו]אין המים שאובים פוסלים את המקוה בג׳ לוגין עד שיפלו לתוך המקוה מהכלי אבל אם נגררו המים השאובי׳ חוץ למקוה ונמשכו וירדו למקוה אינם פוסלי את המקוה עד שיהיו מחצה על מחצה[174] אבל אם היו רוב מהכשרי׳ הרי המקוה כשר כיצד מקוה שיש בו כ׳ סאה ומשהו מים כשרי׳ והיה ממלא ושואב חוץ למקוה והמים נמשכים ויורדים למקוה בין שהיו נמשכים על גבי קרקע או בתוך הסילון כיוצא בו מדברים שאינם פוסלים את המקוה הרי הוא כשר ואפילו השלימו לאלף סאין[175] שהשאובה שהמשיכוה כשרה אם היה שם רוב מ׳ סאה מן הכשר[176] [קטז]וכן גג שהיה לתוכו פחות מכ׳ שנמצא הכל פסול ופתח הצנור ונמשכו הכל למקום אחד הרי זה מקוה כשר שהשאובה שהמשיכוה כולה כשרה הואיל ויש שם רוב מהכשר: הגה [קיז]אבל אם המשיך תחילה מים פסולים ואח״כ הביא עליהם רוב מים כשרים לא מהני:

- המים השאובין – דוקא אם המשיך בכוונה אבל שלא בכוונה אפ׳ כולו בהמשכה כשרה (ש״ך). ועמש״כ לעיל סוף סעיף טו.
- אינם פוסלים – מבואר ששאובין בהמשכה פוסלים את הכשרים. ויש חולקים דכיון שהומשכו אינם פוסלים (רעק״א).
- מחצה על מחצה – ומחצה עצמו פסול, וכ״ש רוב (ט״ז וש״ך). הלכך כ׳ סאה מי גשמים וכ׳ סאה מים שאובין בהמשכה פסול, ואין לו תקנה עד שיצאו הראשונים כדלעיל סעיף כב (ט״ז).
- מדברים שאינם פוסלים – ואנן לא נהגינן הכי אלא בעינן המשכה ע״ג קרקע שראוי לבלוע (ש״ך).

---

[170] אבל לא יכפה כנ״ל (ב״י).

[171] בחזו״א (קמא ס״ד סק״א) ביאר דמיירי שהיה העציץ שקוע בבור ונתמלא מים ממימי הבור. דאם נתמלא ממי גשמים מה מהני שמים צפין על גביו הרי כבר נעשו המים שאובין בעציץ.

[172] דהיינו להטות הכלי שישפכו מימיו בבור. י״מ הטעם, דלא מהני כפיה רק חוץ לבור דאית ביה המשכה (לחם ושמלה ס״ק עב).

[173] ע״פ הפרי דעה בדבריו.

[174] קשה מאי שנא מלקמן סעיף נה דאם השאוב באמצע, החיצונים כמו שהיו ולא נפסלים מחמת שאוב בהמשכה שבא עליהם. וצ״ל כמש״כ הגר״א בא״ר (פרק ו מ״ג) דשם לא נכנסו שאובין לתוך הכשרים כיון שכל מקוה דוחק את המים מהבור השני שלא יכנסו אליו, אלא שחיבור ע״י שאוב באמצע אינו מחבר את החיצונים, והלכך אינו פוסל. משא״כ כאן מיירי שנכנסו השואבין בהמשכה לתוך הכשרים.

[175] י״א ששאין להביא אלף סאין שאובין בבת אחת, דבעינן שיושלם מתחילה שיעור מקוה בכשרות . הלכך צריך להביא מתחילה כ סאין שע״י הושלם שיעור מקוה, ורק אח״כ יוכל להוסיף עד אלף סאה, דבעינן שיושלם מתחילה שיעור מקוה בכשרות (גדולי טהרה ס״ק לה בדעת הראב״ד).

[176] ואין להחמיר בזה אפ׳ במקום שאינם בני תורה (ב״י במחודשים אות מד).

- שנמצא הכל פסול – אע"פ שהביא השאובין לתוך המקוה בלא המשכה מ"מ אם ממשיך כל המים למקום אחר כשרה (ש"ך).
- אם המשיך תחילה מים פסולים – פי' שהמשיך תחילה מים שאובין למקוה שאין בו כ' סאה מים כשרים, ואח"כ הביא עליהם רוב מים כשרים לא מהני, ואפ' להמשיך למקום אחר[177] דלא מהני להמשיך למקום אחר רק אם היה רוב מים כשרים בתחילה (ש"ך). משמע מדבריו שאם הביא עליהם מ' סאה מים כשרים מהני כיון שאין על המים שבבור דין מים שאובין ממש, וצ"ע לדינא (רעק"א).

(מה) [קיח]שיעור המשכה זו[178] אין פחות מג' טפחי'[179]:

- ג' טפחים – דפחות מכאן כלבוד דמי[180] (הגר"א).

(מו) [קיט]אין המשכה מועלת אלא על גבי קרקע או על גבי צנור שלא היה עליו שם כלי בתלוש[181] אבל אם המשיך על גבי כלים אפילו כלי גללים[182] וכיוצא בהם לא הוי המשכה: הגה [קכ]וי"א דאין המשכה מועלת אלא דוקא על גבי קרקע הראוי לבלוע[183] בה[184] אבל אם המשיך על גבי רצפת אבנים שאין ראוי לבלוע בה, וכל שכן על גבי דף או כלי אע"פ שאינו פוסל המקוה לא מהני וטוב להחמיר לכתחילה:

- שם כלי בתלוש – ואפ' כלים שאינם פוסלים את המקוה משום שאובין [כגון שאין להם בית קיבול] מ"מ אינם מכשירין את השאובין בהמשכה (ש"ך).
- שם – מיירי שהיו יכולים המים להגיע למקוה גם בלא כלים אלו, אבל אם לא היו ראויין לבא בלא כלים אלו אם הם כלים המקבלים טומאה פסול, דבעינן הוייתו בטהרה. ואע"פ שלא היה עליהם שם כלי בתלוש[185] (ש"ך).

(מז) [קכא]מקוה שנובע ונתייבש בקיץ והיה בור רחוק ממנו קצת ומלאוהו מים שאובי' ונתמלא המקוה מתחת הקרקע מאותם מים שאובי' המקוה כשר כאלו הוא נובע:

- מקוה שנובע – דוקא נובע, אבל מקוה של מי גשמים לא (ש"ך). והטעם י"ל לפי מה שנתבאר לעיל סעיף ב דמעיין ונהר ממקורו מתברך א"כ כשהוסיפו לו מים ממילא באים גם מים מגידי המעיין, ועוד שאי אפשר שישארו גידי המעיין בלא מים כלל הלכך יש עליהם תורת מעיין לטהר את השאובין הבאים עליהם (ט"ז).
- כשר – ואפילו לדעת הרמ"א לעיל סעיף מ דס"ל שמעיין שאין בו מ' סאה נפסל משאובין, מודה כאן משום דאיכא רבייה והמשכה (ט"ז). וי"מ דאפילו כולו שאוב

---

[177] יש חולקים בזה דמהני המשכה בכה"ג (גדולי טהרה ס"ק לז. לחם ושמלה ס"ק טו).

[178] בין במים שאובין ובין במים שנפסלו ע"י תפיסת יד אדם (שו"ת גינת ורדים. שו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב סי' עו. רעק"א במכתבים שבדו"ח תשו' שלישית. חזו"א מקואות תנינא ס"ג ס"ק יז). ויוע' שו"ת חת"ס יו"ד סימן ר שהביא די"א שבמים שנפסלו בתפיסת יד אדם אין צריך המשכה של ג' טפחים.

[179] יש מחמירים לשער את הג' טפחים רק לאחר שכלה כוחו של השופך במים (ב"י בשם ספר המנהגות). ובב"ח כתב שצריך שיפסיק כח השפיכה קודם שיבואו המים לבור.

[180] אין נפק"מ אם הוא ביושר או בחצי קשת או כמין חת דהעיקר תלוי במה שנמשכים המים ג' לוגין (חזו"א ליקוטים למקואות ס"ז סק"ו).

[181] י"א דבעינן שיקבע את הצינור בקרקע ואח"כ יחקקנו (חזו"א מקואות תנינא ס"ה סק"ז).

[182] צ"ב הרי הכלי עצמו פוסל בשאובין. וצ"ל דמיירי בכפאו על פיו והוליך המים על גביו (לבוש). א"נ מיירי בכלי נקוב (גידולי טהרה נחל ס"ק לח).

[183] ע' ברמ"א יו"ד סו"ס ע שכתב דלא כל קרקע בכלל קרקע הראוי לבלוע עיי"ש.

[184] ישנם מחלוקת בבטון אי חשוב קרקע הראוי לבלוע (דעת החזו"א לקוטים ס"ג סק"א, ובשו"ת מהרש"ג ח"א סי' סה, וח"ב ס"ו דחשיב ראוי לבלוע. אולם בשו"ת אמרי יושר ח"ב סי' סז, ובשו"ת עמק שאלה סי' נא כתבו דלא חשיב ראוי לבחוע. ובשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שדמ נסתפק בזה). ויש שכתבו שלאחר שיצק את הבטון ישים שכבה של ג' טפחים במלט המעורב עם הרבה חול והוא ראוי לבלוע.

[185] הקשה רעק"א איך משכ"ל שלא יהיה עליו שם כלי בתלוש ויקבל טומאה. ותי' בחזו"א (מקואות תנינא ס"ה סק"ז) דאין בו מקום קבלה ומ"מ מקבל טומאה כיון שלא נעשה לשמש עם הקרקע. ובדעת תורה כתב דמיירי בתנור שאינו פוסל בשאובין ומקבל טומאה מגזה"כ.

בהמשכה יש להקל, דיש לצרף דעת המתירין כולו בהמשכה ודעת הסוברים שאין מעיין נפסל משאובין (ש"ך).

(מח) [קכב]הבא להמשיך מים למקוה צריך שלא יהא בדבר המקבל טומאה כגון מי גשמים שרוצה להמשיכ' למקום אחר לעשות מקוה לא יאחז בידו דף ויעבירם עליו אלא יניח הדף בקרקע ויסיר ידו משם מטרם יעברו המים עליו וכן סילון של [קכג]מתכת אסור להמשיך בו מים למקוה, שמקבל טומאה; והוא שיהיו המים נופלים להדיא מדבר המקבל טומאה לתוך המקוה אבל [קכד]אם נופלים על שפתו בחוץ ונמשכין לתוכו או שמחבר לפי הסילון של אבר צנור קטן[186] של עץ או של חרס שהמים מקלחין ממנה למקוה כשר [קכה]ואם הסילון של מתכת מחובר לקרקע אפילו מקלח להדיא לתוך המקוה כשר שהרי אינו מקבל טומאה לפי שהוא בטל אגב קרקע [קכו](ואין חילוק בין אם טמון תחת הקרקע או לא):

- הבא להמשיך מים – אפ' מים כשרים. ומיירי שאין המים יכולים לבא למקוה בלא המשכה זו של כלי המקבל טומאה, אבל אם המים ראויין לבא זולתו אינו פוסל אלא אם יש בו בית קיבול (ש"ך).
- המקבל טומאה – אע"פ שאין לו בית קיבול (באר הגולה).
- לא יאחז בידו – מפני שהאדם מקבל טומאה אע"פ שהדף פשוטי כלי עץ ואינו מקבל טומאה (ט"ז). וי"מ דאדם מקבל טומאה מן התורה ופשוטי כלי עץ אינם מקבלים טומאה מן התורה, ולא דמי לדלעיל סעיף יד שכתב השו"ע שאין מזחילין ע"ג דבר המקבל טומאה מדברי סופרים, דשם מיירי בטיפין שע"י הדף מצטרפין וכאן מיירי במים מרובים. ועו"ל דשם מיירי לענין שיטהרו בזחילה וכאן מיירי לענין שיטהרו באשבורן כמקוה (ש"ך).
- שמחובר לפי הסילון – ויכול לעמוד בפני עצמו בלי דבר המקבל טומאה (פ"ת).
- מחובר לקרקע[187] – ועשאו מתחילה על דעת לקובעו בקרקע (דגול מרבבה ורעק"א)[188], ויש חולקים (פ"ת).
- שם - וצריך שיהיה מחובר לקרקע[189] ולא ע"י רצועות של ברזל שמקבלים טומאה דהוי מעמיד בדבר המקבל טומאה ולא מהני (פ"ת).

(מט) [קכז]במה דברים אמורים בממשיך מי גשמים בעלמא אבל אם ממשיך ממעין או ממקוה אפילו על ידי דבר המקבל טומאה כשר דחשבינן לזה המקוה שממשיך המים לתוכו כאילו הוא מחובר למעין או למקוה שממשיך המים משם [קכח]ויש מי שאינו מחלק בכך[190].

- כשר – ולא דמי לממשיך מים ממעיין לכלי דלא מהני להו חיבורן כדלעיל סעיף ח, דהתם הכלי יש לו בית קיבול ונפסלו משום שאובין משא"כ הכא שהוא דבר המקבל

---

[186] ואין צריך שיהיה אורכו ג' טפחים (השואל בשו"ת חת"ס יו"ד סי' קצט, ובערוך השולחן אות קמד). ויש מצריכים שיהיה בו ג' טפחים (בחת"ס שם, ובשו"ת בית שלמה ח"ב יו"ד סי' סב וסי' עו, ובחזו"א מקואות תנינא סי' ג ס"ק יז).

[187] ואפ' מחובר לדבר המחובר לקרקע (ב"י מתשו' הרשב"א. ובשו"ת נו"ב יו"ד תנינא סי' קלז). ויש חולקים בזה (תשב"ץ ח"ב סי' נו. ובשו"ת דברי חיים יו"ד סי' מה).

[188] כתב החזו"א (יו"ד סי' קכו סק"ט), דצינורות שלנו עשויים בסתמא לשמש עם הקרקע דאין לנו שמוש בהם בתלוש וכולם מתחברים ראשיהן בבנין.

[189] במסמרות שיהיה קבוע שם (שו"ת בית יצחק ח"ב סי' לו ס"ק יז). אבל בחוטי ברזל שיכול לפוסקם ע"י מעשה הדיוט לא חשיב חיבור (שו"ת לבוש מרדכי מהדו"ג סי' כט).

[190] וטעם שיטה זו י"מ דס"ל שלא מהני השקה לטהר פסול הוייתו שלא בטהרה (ב"י, ובתשו' שסוף ספר תורת חטאת ס"ג-ד). וי"מ דכיון שההשקה עצמה נעשית ע"י דבר המקבל טומאה יש כאן חיסרון של הוייתו שלא בטהרה (אמרי משה ס"א ס"ק כה).

טומאה ובזה מהני השקה (ש"ך). וי"א שכל שאובין נמי נטהרים בהשקה. ומש"כ בסעיף ח' שאני דהתם משום גזירה היא וכמש"כ הב"י בסוף הסימן (ט"ז).

- מחובר למעיין או למקוה – י"א דדוקא כך זמן שמחוברים למעיין או למקוה כשרים, ונראה דגם אם אח"כ נפסק החיבור נשאר בכשרותו (ש"ך). ומ"מ לא מהני החיבור רק לטהר משאובין ולא להכשירו בזוחלין, כיון שעומדים המים ההבריכה ואינם זוחלין כמעיין (פ"ת).
- שאינו מחלק – דס"ל שלא התירו להמשיך ע"י סילונות של מתכת רק כשמחובר בקרקע שהוא בטל אגב קרקע (ט"ז).

(נ) [קכט]מקוה של מי גשמים שנפרץ אחד מכתליו והמים יוצאים דרך הסדק[191] אם ישארו בו מ' סאה[192] אחר שיצאו קצתן שעד הסדק כשר[193] ואם לאו פסול משום דהוי ליה זוחלין ואין מקוה מטהר בזוחלין: הגה: [קל]ויש מחמירין אפילו אם ישארו מ' סאה עד הסדק, [קלא]ויש לחוש לדבריהם לכתחלה לסתום הסדק. [קלב]וכל זה דוקא במקוה שאינה באה ממעיין, אבל אם היא באה ממעיין, אין לחוש לזחילתה. [קלג]ואין יציאת המים קרוי זוחלין, אלא כשאין חוזרין למקוה אבל כשיוצאין מעט וחוזרין שם, לא מקרי זחילה. ואם בא לסתום הסדק כדי שישארו בו מ' סאה, לא יסתום אותו בידו ולא בכל דבר המקבל טומאה, [קלד]ויש מי שמתיר לסתום בכל דבר שמקבל טומאה.

- מי גשמים – לאפוקי ממעיין (ש"ך).
- והמים יוצאים דרך הנקב - אבל אם יוצאים מחמת האדם הטובל אין נחשב זוחלים עי"ז. והיינו כשנשארו מ' סאה שלא יצאו אבל אם לא נשארו מ' סאה [ואין עתידים לחזור] פסול דסו"ס טובל בפחות ממ' סאה (ש"ך ס"ק קכ). ויש חולקים דגם זוחלים ע"י טבילת האדם שמיה זוחלין (ש"ך).
- שאינה באה ממעיין – משמע שאם באה ממעיין אע"פ שהופסק דין מעיין עליו לטהר בזוחלין. אמנם נראה שאם הופסק מהמעיין שוב אין דין מעיין עליו, ומיירי שלא הופסק (ש"ך).
- בכל דבר שמקבל טומאה – ולא דמי לדלעיל סעיף מ דכו"ע מודו שיכול לפקוק בדבר המקבל טומאה. דשם עדיין אין מקוה אלא שרוצה לפקוק כדי לנגבה, משא"כ הכא רוצה להכשיר את המקוה בכך שלא תהיה זוחלת (ש"ך).

(נא) [קלה]ניקב המקוה ומימיו נוטפים מעט מעט או נבלעים בקרקע מעט מעט כשר לפי שאין זיחלתן ניכרת[194]:

---

[191] אבל אם יוצאים מחמת האדם הטובל אין[191] מים הזוחלין מן המקוה ע"י מכונת שאיבה [ששכחו לסוגרה] דנו הפוסקים אם עושה את המקוה זוחל עי"ז. ויש שמחלקים בין מופעלת ע"י חשמל למופעלת ע"י לחץ אויר שמופעלת ע"י חשמל נחשב זוחלים עי"ז. והיינו כשנשארו מ' סאה שלא יצאו אבל אם לא נשארו מ' סאה [כח מתחדש בכל שעה ואין עתידים לחזור] פסול דסו"ס טובל בפחות ממ' סאה (ש"ך ס"ק קכ). ויש חולקים דגם זוחלים ע"י טבילת האדם שמיה זוחלין (שם בשם מהרי"ק). מים הזוחלין מן המקוה ע"י מכונת שאיבה [ששכחו לסוגרה] אם עושה את המקוה זוחל עי"ז. ויש שמחלקים בין מופעלת ע"י חשמל למופעלת ע"י לחץ אויר ש.......זה מחשיב את המקוה כזוחל משא"כ כשמופעלת ע"י לחץ אויר נחשב כמצב במים שזוחלים חוץ למקוה (ע' שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' פח, ושו"ת קנה בשם ח"ב סי' פה).

[192] בפשטות משמע שהנקב גבוה באופן שודאי ישאר מ' סאה (ע' תשב"ץ ח"א סי' יז. ובנו"ב יו"ד תנינא סי' קלז). אולם בחזו"א (תנינא ס"ח סק"ד) כתב דאף כשהנקב למטה אינו עושה המים שאובין רק אותם שמתנענעים לצאת אבל הרחוקים נחשבים אשבורן, ויכול לטבול בהם.

[193] י"א דשרי אף לטבול במים העליונים אע"פ שזוחלים (תשב"ץ ח"א סי' יז). וי"א שצריך להרכין ראשו ולטבול במ' סאה שאינם זוחלין (מהרי"ק סי' קנו, ובחזו"א מקואות תנינא ס"ח סק"ד).

[194] גדר זחילה ניכרת, י"א דוקא באופן שניכר זחילתן על פני המים (שו"ת עין יצחק יו"ד סי' כב, שם אריה יו"ד סי' ע, חזו"א יו"ד סי' קמ סק"ב). וי"א דסגי שמשערים המים ונמצאו חסרים ע"י קילוח ולא ע"י טיפטוף (שו"ת בית שלמה ח"ב יו"ד סי' עב, אמרי יושר סי' קכז). ויש מחמירים בשיעור נקב ככונס משקה (דברי חיים יו"ד ח"ב סי' צט, מהר"י אסאד סי' ריב).

אמנם עי' בהגר"א שפוסק על פי שיטת הראש, ועיי"ש שמוכיח מסעיף נ' שהשו"ע פוסק כראש נגד הרשב"א.

(נב) [קלו]הבא לערב מקוה פסול או חסר עם מקוה כשר להכשירו[195] או ששניהם חסרים ובא לערבם להכשירם צריך שיהא נקב שביניהם רחב כשפופרת הנוד[196] [קלז](וקילוח המים יהיה כרוחב הנקב). [קלח]ולאחר שנתערב הפסול עם הכשר אפילו רגע נשאר לעולם בהכשרו אפילו נסתם הנקב אח"כ. כל שיעמוד כשפופרת הנוד ממעטו [קלט]אפילו דבר שהוא מברייתו המים[197] [קמ]ספק אם הנקב רחב כשפופרת הנוד אם לאו פסול. אם יש [קמא]נקבים דקים הרבה, מצטרפין לכשפופרת הנוד אם המקוה הא' שלם והב' חסר[198]: הגה [קמב]ומותר לחפור מקוה אצל הנהר ולטבול בה אע"פ שאין בה מ' סאה דהא ארעא חלחולי מתחלחלת והואיל והוא סמוך לנהר ואנו רואין החלחולים דביניהם שהמים באין מן הנהר דרך החלחול דהיינו מנקבים דקים שבקרקע הוי חבור: [קמג]אבל אם שניהם חסרים אין הנקבים הדקים מצטרפין לכשפופרת הנוד (וה"ה אם חלק מקוה בסל או בשק אם אין שיעור מקוה בצד אחד פסול):

- כשפופרת הנוד – דוקא בפסול דאורייתא צריך חיבור כשפופרת הנוד, אבל בפסול דרבנן סגי בחיבור כעדשה כדמבואר בסעיף נג (ט"ז וש"ך).
- וקילוח המים יהיה כרוחב הנקב – לאפוקי מאותם הפוסקים שסוברים שהנקב צריך שיהיה כשפופרת הנוד אבל המים שבתוכו א"צ להיות גדול כל כך[199] (ש"ך).
- לעולם בהכשרו – ויש סוברים שאם נסתם הנקב המחבר ביניהם חוזר הפסול לפסולו, וטוב להחמיר לכתחילה (ש"ך).
- ספק אם הנקב – הטעם מפני שהוא מן התורה, דהיינו עיקר טבילה מן התורה (באר הגולה).
- נקבים דקין – ויש חולקים שאין לצרף נקבים לשפופרת הנוד (פ"ת)[200].
- והואיל והוא סמוך לנהר – וה"ה בסמוך למקוה, ודוקא שאנו רואים חילחול המים בניהם אבל כשחופר בסמוך זה לזה ב' או ג' חפירות שכולם חסרים ואין באחד מהם מ' סאה אע"פ שארעא חלחולי מחלחלת לא הוי חיבור (ש"ך). חילחול המים צריך שיהא נראה לעינים דוקא ולא סגי מה שמושג בשכל, דלא מהני ידיעה בלא ראיה (פ"ת).

(נג) [קמד]הבא להכשיר מקוה שאוב ממקוה שלם שאינו שאוב אף על פי שאינו משיקו אלא כשערה כשר ואפילו אין מי ההשקה רואין פני האויר: הגה [קמה]ודוקא בפסול שאיבה שהיא מדרבנן אבל בפסול דאורייתא בעינן כשפופרת הנוד, כמו שנתבאר. ואפילו בפסול שאיבה [קמו]יש חולקין וכן ראוי להורות[201]:

---

[195] יש להסתפק אם מותר להכשיר מקוה שאוב בשבת ע"י שיפתחו את הנקב המחבר בינו למקוה הכשר (גדולי טהרה נחל ס"ק מא). ואולם בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סו"ס עח) נקט לאסור. אולם בלחם ושמלה ס"ק צב נקט להתיר.

[196] ושיערו נתבאר לעיל סעיף מ.

[197] קשה דלעיל סעיף לג פסק השו"ע שמטבילין בבריות המים וא"כ איך יחשב חציצה. ותי' בגליון מהרש"א דלעיל מיירי ביצירתם מן המים וכאן מיירי שיצירתם מן הרקק וגדלים במים. אולם המג"א (או"ח ס' קסב ס"ק יז) תירץ דטובלים בהם דוקא לאחר שריסקן אבל בעודם שלמים יש ממעטים בנקב. וי"א דלערוב מקואות בעינן מים דוקא ולא מהני בריות המים (משנה אחרונה פ"ו מ"ז, גדולי טהרה גבא ס"ק סד, כתבי הגרי"ז בזבחים כב ע"א).

[198] וטעם הדבר י"ל דצירוף נקבים אינו חיבור גמור הלכך מהני להצטרף למקוה שלם אבל ליצור מקוה משני בורות שאין בהם מ' סאה ע"י צירוף כזה לא מהני.

[199] ושיעורו בטופח ע"מ להטפיח, ר"ת שבתוס' בגיטין טז א ד"ה הנצוק.

[200] ונפק"מ להטביל בתוך סל מלא נקבים קטנים [כאשר פיו של הסל למעלה מהמים] וכן ששמניחים במקוה סל קבוע עם נקבים קטנים שאין באחד מהם כשפופרת הנוד [ופיו למעלה מהמים].

[201] שלא להתיר בהשקה פחות מכשפופרת הנוד, וע' פ"ת ס"ק לט שכתב בשם החת"ס דכשמכשירים מקוה ע"י חיבור כשפופרת הנוד למקוה אחר אין לסמוך על נשים שיפתחו את הנקב בכל לילה דיש לחוש שישכחו לפותחו ויבאו לידי תקלה.

- מקוה שאוב – דהא דבעינן כשפופרת הנוד היינו דוקא כשבא להכשיר מקוה חסר ממקוה שלם, אבל להכשיר מקוה שאוב ממקוה שלם שאינו שאוב אע״פ שאין בהשקה אלא כשערה כשר, לפי ששאוב אינו פסול אלא מדבריהם הקילו בכך (ש״ך)[202].
- כשערה – היינו חוט השערה (ש״ך).
- כשר – קשה דלעיל סעיף מ כשמביא מים מן המעיין למקוה על ידי כלי, הצריך השו״ע נקב כמוציא זית. וצ״ל דכאן כשיש מקוה שלימה אלא שהיא שאובה ופסולה רק מדרבנן הלכך סגי בהשקה כחוט השערה, משא״כ כשממלא בכלי למקוה ולא יהיה השקה אחר שימלא[203] (ש״ך).
- בפסול שאיבה שהיא מדרבנן – פירוש ברוב מקוה כשר ומיעוטו שאוב (ט״ז)[204]. וע׳ ס״ק הבא.
- ואפ׳ בפסול שאיבה יש חולקין – לטעמייהו לעיל ברמ״א סעיף ג׳ דס״ל דכולו שאוב פסול מן התורה. ולפ״ז במקוה שרובו כשרים ומיעוטו שאובין נכשר בהשקה כחוט השערה (ש״ך). וי״מ דכוונת הרמ״א דאפילו בפסול שאוב דרבנן בעינן השקה כשפופרת הנוד (ט״ז).

(נד) [קמז]כותל שבין ב׳ מקואות שנסדק מצד זה לצד זה אפילו כל שהוא לשתי מצטרף לערב שני המקואות להכשירם ואם לערב אינם מצטרפין עד שיהא במקום אחד כשפופרת הנוד[205] [קמח]ואם נפרץ הכותל למעלה זה לזה על רום כקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד כשר: הגה [קמט]וה״ה אם היה גל של עפר בין ב׳ המקוואות אם נטל מגובה הגל מעט עד שמקלחין זה לזה כרוחב שפופרת הנוד ברום קליפת השום סגי דלא בעינן כמלא שפופרת הנוד אלא בנקב:

- לשתי מצטרף – נחלקו המפרשים איזה מיקרי שתי ואיזה מיקרי ערב הלכך אין להקל לענין מעשה אלא א״כ יש נקב כשפופרת הנוד במקום אחד (ש״ך). וטעם הסוברים שסדק לרוחב מצרף את המקואות כיון שעי״ז מחוברים המים שבכל מקוה זה עם המים שבמקוה האחר, ולא דמי לנקב אחד באמצע הכותל שצריך כשפופרת הנוד כדי לחבר את המים שבכל המקוה גם אותם שלא כנגד הנקב. והסוברים שסדק מלמעלה למטה מצטרף הוא מטעם שבזה נחשב הכותל כמי שנפל דבמקום זה אין כלל כותל המפסיק בין שני המקואות (ט״ז).
- ואם נפרץ הכותל – דכיון שמגולה למעלה ורואה את האויר א״צ כשפופרת הנוד (ט״ז).
- שם - וה״ה אם לא נפרץ אלא שהמים הולכים מזה לזה למעלה מן הכותל ורואים האויר, בעי כקליפת השום ולא סגי בטופח ע״מ להטפיח (ש״ך).

(נה) [קנ]שלשה מקואות שיש בשנים מהם בכל אחד עשרי׳ סאה מים כשרי׳ ובאחד מהם עשרי׳ סאה מים שאובין ועומדין זה בצד זה אם השאוב מן הצד וירדו שלשה וטבלו בהן[206] ומתוך כך נתמלאו ויצאו על שפתם[207] ונתערבו יחד הוכשרו שלשתם כיון שפעם אחת[208]

---

[202] ולפ״ז בפסול הוייתו שלא בטהרה שפסול מן התורה יצטרך השקה כשפופרת הנוד כדמוכח לעיל סעיף נב (הגר״א ס״ק צז).

[203] כלומר דלבטל שם כלי ולהחשיב המים כמונחים בקרקע בעי נקב טפי (פרי דעה, מקוה ישראל, חזו״א תנינא ס״ט סק״ד).

[204] נראה מדבריו שהרמ״א חולק בתרתי על השו״ע, א. דרק בשאוב דרבנן סגי בהשקה כחוט השערה. ב. יש חולקים שאף בשאוב דרבנן לא סגי בהכי.

[205] זהו פירוש הרמב״ם אולם הר״ש והרא״ש פירשו להיפך (באר הגולה).

[206] ואין בזה חיסרון של הוייתו בדבר שאינו מקבל טומאה, דפסול זה נאמר רק על הגעת המים למקוה (חזו״א מקוואות תנינא סי׳ ח סק״ג. ומי השילוח סי׳ ה סוס״ר כא). וצ״ע מלקמן סעיף סו. עוד יל״ע מדוע אין כאן פסול תפיסת יד אדם. ותי׳ במקוה ישראל (ביאורי ב״י סי׳ צב סק״ב) דכיון שלא נתלשו המים ממקומם אין זה תפיסת יד אדם (וכ״כ בחזו״א מקוואות קמא סי׳ ד סק״ה).

[207] וא״צ שיהיה במים כשפופרת הנוד, וסגי בגובה כקליפת השום ברוחב כשפופרת הנוד (ב״י).

היו מחוברים ביחד מ' סאה מים כשרים ואותם שטבלו בהם טהורי' ואם השאוב באמצע שאין שני הכשרי' יכולין להתערב אלא על ידו לא הוכשרו אלא נשארו כמו שהיו תחלה ואותם שטבלו בהם לא נטהרו:

- אם השאוב מן הצד וכו' כשרים- דכיון שנתחברו שני המקואות הכשרים נחשב שיש כאן מקוה שלם של מ' סאה, ומכשיר את השאוב. ואפ' אם נתחבר המקוה האמצעי לשאוב קודם שנתחבר לכשר אינו נפסל בכך, כיון שלא ירדו שאובין לתוכו קודם שנתחבר לכשר (ט"ז).
- הוכשרו שלשתן – אין הכוונה שיכול לטבול בכל אחד מהם לבדו שהרי בכל אחד מהם יש רק עשרים סאה. אלא כוונת השו"ע שכל אחד מהם כשר שאם יוסיפו עליו מים כשרים עד מ' סאה יוכל לטבול בו (ט"ז).
- ואותם שטבלו בהם טהורים – צ"ל דהמים שיצאו חוץ לדופני המקוה חוזרים למקומם, דאל"כ הרי מי המקוה זוחלין ולא עלתה להם טבילה אם המקואות ממי גשמים (ש"ך).
- שם - צ"ל דמיירי שכותלי המקוה גבוהים ורק במקום התחברותם הכתלים נמוכים באופן שלא נחסר ממ' סאה כשיוצאים המים על שפתם, דאל"כ הרי הם פסולים מחמת שלא נשאר בהם מ' סאה ביחד (ש"ך). אמנם אם נשארו כ' סאה בכל מקוה ויצאו לחוץ רק היתרים על מ' סאה כשרים ע"י שנתחברו יחד, ואפ' לדעת הסוברים לעיל סעיף נ שזחילה למעלה ממ' סאה פוסל, מ"מ כאן שהזחילה נעשית רק ע"י מעשה הטבילה [ולא מחמת המים עצמם] אין פוסל זחילה למעלה ממ' סאה (ש"ך).
- ואם השאוב באמצע וכו' - שאז יש הפסק מים שאובין בין המים הכשרים (ט"ז).
- כמו שהיו תחילה – ולא נפסלו מן השאוב כיון שבאו השאובין בהמשכה. ואפ' אם אין ג' טפחים בין מקוה למקוה כשיעור המשכה מ"מ אותם מים שאובין שנפגשים בכשרים ומתערבים ביניהם[209] בטלי ברוב[210] (ט"ז)[211].

(נו) [קנא]שני מקואות של כ' כ' סאה אחד שאוב ואחד כשר ירדו שנים והשיקום וטבלו בהם אפילו אדומים והלבינום או לבנים והאדימום המקואות כמות שהיו והטובלים כמות שהיו:

- והשיקום – דמחמת שטובלים צפו המים על גביהם (ט"ז).
- אפילו אדומים וכו' – כלומר המים הכשרים היו אדומים והמים השאובין היו לבנים, והלבינו המים השאובין את המים הכשרים (ט"ז וש"ך).
- כמות שהיו – ואע"פ שמתערבו בו מים שאובין ואין במקוה מ' סאה כשרים, כיון שכבר נתבטלו ברוב הכשרים קודם שבאו למקוה, כשר[212] (ט"ז).
- שם – וכשר להוסיף על הכשרים עד שיהיה בהם מ' סאה ויוכל לטבול בהם[213] (ט"ז).

(נז) [קנב]כל המעורב למקוה הרי הוא כמקוה ומטבילין בו. [קנג]גומות הסמוכות[214] לפי המקוה ומקום רגלי פרסות בהמה שהיו בהם מים מעורבים עם מי המקוה כשפופרת הנוד מטבילין

---

[208] השו"ע אזיל לשיטתו לעיל סעיף נב דמהני השקה לשעה אחת. אולם לפמש"כ הש"ך שם שיש להחמיר כדעת ר' ירוחם שלא מהני השקה לשעה אחת ממילא גם כאן יהני פעם אחרת רק באופן זה שהמקוה השאוב יהיה בהשקה למקוה הכשר.

[209] והגר"א בא"ר כתב וז"ל, ולא מפסלי הצדדין מהשאוב, דבתר דהדרי כל חד לדוכתיה, הדר לנפשיה טפי מלחבריה.

[210] ובש"ך כתב, לפי שע"י תערובת ובהמשכה ירדו למקוה. ולא הזכיר רוב.

[211] ובט"ז לקמן נתבאר דכיון שנתערבו ברוב חוץ למקוה אינם פוסלים בשאובין.

[212] ובש"ך הניח דבר זה בצ"ע. אע"פ שלעיל סעי' נה פירש כשהשאוב באמצע לא נפסל הכשר ממנו משום שבאו בתערובת ובהמשכה, מ"מ כאן הוקשה לו דמשמע שהיו רוב מים שאובין שהרי שינו צבע המקוה, ובזה לא שמענו להכשיר.

[213] ואע"פ שנישתנו מראיו אינו נפסל כדלעיל סעיף כה. [דרק יין או מוהל ומי פירות וחלב פוסלים את המקוה בשינוי מראה, כמה שנתבאר שם].

[214] ודוקא שיש בהם רביעית (ש"ך ס"ק קכז). מקור הך דינא הוא בראב"ד בבעלי הנפש סי' ג אות יח, וכתב רעק"א בגליון שם דלפמש"כ רש"י ותוס' בזבחים כב ע"א אין מקור לדין זה. ובחזו"א מקואות תנינא ס"ו ס"ק יב כתב דהוי ספיקא דדינא.

בהם: הגה ולכן[215] [קנד]כלי המונח בלל המקוה מנענע בידו המקוה כדי שיעשה גל במים ויעבור על גבי הכלי ועולה לו הטבילה ובלבד שלא יעקור הגל ממקומו אלא יהא מחובר למקוה:

- מנענע בידו – קשה דלעיל סעיף מח פסק השו״ע שאם מביא מים למקוה ע״י סילון לא יאחז בידו את הסילון דגם זה בכלל הוייתו שלא בטהרה, וכאן מביא מי המקוה בידו. וצ״ל דכאן אין ממשיך את המים עצמם אלא ע״י נענוע המים ממילא הולכים המים (ט״ז), ועוד דמ״מ הגל נתלש מהמקוה גופיה ובמקום תלישתו אין שם תפיסת יד אדם (ש״ך)[216].
- שלא יעקור הגל ממקומו – דאם יעקר הגל לא יטהר אם אין בו מ׳ סאה, שהרי בא ממקוה, ואינו מטהר אלא במ׳ סאה. ובאמת אם יתלוש גל ממעיין שמטהר בכל שהוא יהני (ט״ז). וי״מ שאם נעקר הגל נחשב זוחלין[217] ואין מקוה מטהר בזוחלין, ולפ״ז בגל שנתלש מן המעיין מטהר (ש״ך)[218].

(נח) [קנה]חורי המערה וסדקי המערה מטבילין בהם אף על פי שאין המים שבהם מעורבים עם מי המקוה [אלא] בכל שהוא[219]:

- חורי המערה – פי׳ מערה הוא מקוה, שכך היו עיקר מקואות שלהם במערה (ש״ך).
- בכל שהוא – לפי שהן בכלל המקוה (ש״ך).

(נט) [קנו]עוקה (פי׳ חפירה) שבתוך המקוה אם היתה הקרקע המבדלת בין העוקה ובין המקוה בריאה ויכולה[220] להעמיד את עצמה אין מטבילין במים שבעוקה עד שיהיו מעורבין עם המקוה כשפופרת הנוד ואם אינה יכולה להעמיד את עצמה אפילו אינם מעורבים אלא בכל שהוא מטבילין בהם:

- עוקה – היא חפירה שתחת המקוה (ש״ך)[221].
- מטבילין בהם – דע שבכל מקום שמטבילין במקוה חסר העומד בצד מקוה שלם, צריך שיהיה עכ״פ גוף הנטבל עולה ומתכסה במים בבת אחת. ובכלים אע״פ שמתכסים כולם מ״מ צריך שיהיה במקום שמטביל אותם רביעית (ש״ך)[222].

(ס) [קנז]ג׳ גומות שבנחל התחתונה ועליונה של כ׳ סאה והאמצעית של מ׳ ושטף של גשמים עובר בתוך הנחל אע״פ שהוא נכנס לתוכן ויוצא מתוכן אין זה עירוב ואין מטבילין אלא באמצעית שאין הנזחלין מערבים אא״כ עמדו:

- שבנחל – פי׳ בקעה (ש״ך).
- שאין הנזחלין מערבין – ודוקא במי גשמים אבל במי מעיין מערבין בשעה שזוחלין (ש״ך)[223].

---

[215] צ״ב מהו לשון ולכן, (לחם ושמלה).

[216] ועוד כיון שגם אח״כ נשארים מחוברים למקוה אינו נידון כמקום אחר ואין לדון בו משום הויית מקוה חדש שלא בטהרה (פרישה ס״ק סח).

[217] ולעיל סעיף ה נתבאר שגל שנתלש מן הים מטהר, ונתבאר שם דים מטהר בזוחלין עיי״ש.

[218] ודעת הש״ך שאף במעיין לא מהני גל שנתלש אם אין בו מ׳ סאה, דמה שמעיין מטהר בכל שהוא הוא דין בעיקר המים ולא במי המעיין. ומשו״ה אף לכלים צריך שיהיה בו מ׳ סאה.

[219] ושיעורו בטופח ע״מ להטפיח (חזו״א מקואות תנינא סי׳ ט סק״ו). וכ״ז להטביל שם אבל אם יש בחורי המערה מים שאובין צריך חיבור כשפופרת הנוד (שם).

[220] לא נתפרש כלפי מה מעמדת את עצמה, וברע״ב (במקואות פ״ו מ״א) פי׳ כשאדם טובל בה. אולם לא נתפרש באיזה אדם מיירי. וצ״ע.

[221] כן פירש הרמב״ם, ולפ״ז צ״ל שגרע מחורי המערה והטעם כיון שהוא מקום בפנ״ע. אולם הר״ש והרא״ש (במקואות פ״ו מ״א) פירשו דעוקה הוי שוקת שבדופן המערה, ומעמדת את עצמה היינו שאין מי המקוה באים לשם, ואין מעמדת עצמה היינו שלעולם כשיש במקוה מ׳ סאה מתערב במים שבתוכה, ובזה מטבילין בתוכה אע״פ שאין מחוברים מימיה בכשפופרת הנוד למי המקוה. עיי״ש.

[222] וזה דוקא בעוקה המחזקת את עצמה ומחוברת לעוקא שלמטה, אבל באינה מחזקת את עצמה אפ׳ אין בה רביעית מטבילין בה (פרי דעה. מקוה ישראל).

מקואות

- מערבין – את המקואות (באר הגולה).

(סא) [קנח]הכופת ידיו ורגליו וישב לו באמת המים אם נכנסו מים דרך כולו טהור:

(סב) [קנט]מקוה שיש בו מ' סאה מצומצמות האדם הטובל בתוכו לא יקפוץ לתוכו שלא יחסרו המים בקפיצתו בתוכו [קס]ולא יטבול בו פעמים זה אחר זה. [קסא]טבלו בו שנים זה אחר זה אע"פ שרגליו של ראשון נוגעות במים[224] השני בטומאתו שהרי חסרו המים מארבעים סאה[225]:

- לא יקפוץ – שהמים ניתזים לחוץ בקפיצתו ויחסרו ממ' סאה. וי"מ שלא יקפוץ מפני הרואים שסבורים שאינו מתכוין אלא להקר (באר הגולה).
- ולא יטבול בו פעמים זה אחר זה – שמא לא יטבול בו בפעם הראשונה כהוגן, ובפעם השניה נחסרו המים (ש"ך). אבל כשיטבול פעם אחת יזהר לטבול כהוגן (ט"ז).

(סג) [קסב]הטביל בו בגד עבה שהמים נבלעים בתוכו כל זמן שהבגד נוגע במקוה הוא כשר אף על פי שזבו ממנו[226] שלשה לוגין למקוה [קסג]העלהו ממנו פסול שנעשה שאוב מהמים שירדו מהבגד לתוכו[227] [קסד]ואם מטביל בו יורה או שאר כלים מורידן לתוכו דרך פיהן[228] שלא ינתזו המים כשמכניסן לתוכו ונמצא שהוא חסר [קסה]ומעלהו דרך שוליו [קסו]כדי שלא ישאר בו מהמים ויחסר מהמקוה: הגה [קסז]כל המים שבכלי וגם שהמים שבכלי יהיו שאובים ואם יפלו אח"כ למקוה יפסלו אותה מאחר שלא נשאר בה כשיעור מקוה:

- שהבגד נוגע במקוה – ולא דמי לדלעיל סעיף סב שאע"פ שרגליו של ראשון נוגעות במים לא מהני, דשאני בגד שבולע הרבה מן המים הלכך כשקצתו נוגע במים נחשבים כל המים הבלועים בבגד מחוברים למים, משא"כ באדם שאין המים בלועים בעצם חלקיו אלא בשטח גופו וטנפח ע"מ להטפיח טחנו חיבור (ש"ך).
- שלא ינתזו – וי"א הטעם שלא יטביל הכלי מתחתיתו מפני שהמים של המקוה מקלחים לתוכו ונעשים שאובין, ולפ"ז אפשר שצריך להחמיר שלא יטביל הכלי על צידו, ומיהו בדיעבד אין לחוש (ש"ך).
- ונמצא שהוא חסר – היינו במקוה שיש בו רק מ' סאה כדמבואר ברמ"א. ומיירי שיש בו מעט יותר ממ' סאה ומים שנדבקו בדפנות הכלי אינם ממעטים ממ' סאה (באר הגולה). ועמש"כ בד"ה הבא.
- ואם יפלו אח"כ למקוה – כוונתו לתרץ לשון "כדי שלא ישאר בו מהמים ויחסר מהמקוה" והקשה דבלאו הכי נחסר המקוה ממים שנדבקו לדפנות היורה. וע"ז ביאר הרמ"א דכל אדם יודע שאחר שהטביל דבר במקוה מצומצם צריך להמתין עד שיתמלא

---

[223] ויש חולקים דאף מי מעיין אין מערבין בזוחלין (שו"ת נודע ביהודה יו"ד סי' קלו. שיח יצחק חגיגה יט א. וע' לחם ושמלה ס"ק קו).

[224] דקיי"ל גוד אחית אינו חיבור (ב"י). אולם הטור פסק כר' יהודה דגוד אחית חיבור, וכתב הב"י דראייתו דקיי"ל כר' יהודה מדסתם התנא במשנה (ונפסק בסעיף סג) דמים שבסגוס נחשבים מחוברים למקוה כ"ז שלא הוציא את הסגוס מהמקוה. ובדעת השו"ע צ"ל דספוג עדיף מגוד אחית ודמי למקוה ע"ג מקוה שאין דנים מים העליונים בדין קטפרס (חזו"א מקואות תנינא סי' ד סק"א).

[225] נחלקו הפוסקים אם יכול להוסיף שאובין כ"ז שרגליו של הראשון נוגעות במים. באור שמח פ"ח ממקואות הי"ב, ובחזו"א במקואות תנינא סי' ד סק"א, כתבו דשאובין שפסולים מדרבנן מהני גוד אחית לטהרם. אולם בלחם ושמלה ס"ק קז כתב שלדעת הרמב"ם והשו"ע לא מהני אף לטהר שאובין.

[226] אבל אם סחט את המים בחלק העליון שבבגד נחלקו הפוסקים אם נפסלו משום תפיסת יד אדם (ש"ך ס"ק מו). ועמש"כ בזה החזו"א מקואות בליקוטים סי' ה סק"ב.

[227] כמש"כ הרא"ש הל' מקואות סי' ב, אע"פ שהספוג מלא נקבים ביאר החזו"א (מקואות קמא סי' ו סק"א) דספוג שמחזיק את המים כך מחשיב אותם שאובין, וע' קה"י טהרות סי' לז שהאריך בזה.

[228] צ"ל דמיירי בקערה שפיה רחב מאוד דאל"כ לא יכנסו מים דרך פיהם (ט"ז סי' רב סק"ו). ויש חולקים דכל שאין פיו צר תלינן שיכניס קצת בעוקם וממילא יכנסו המים (ש"ך בנקודות הכסף שם).

בו מ׳ סאה מי גשמים. אבל כאן יש לחשוש שיחזיר למקוה מהמים שבכלי ובאמת פסלו את המקוה החסר בג׳ לוגין שאובין (ט״ז). ועמש״כ בד״ה הקודם.

(סד) [קסח]המטביל כר או כסת במקוה שיש בו מ׳ סאה מכוונות כיון שהגביה שפתותיה מהמים נמצאות המים שבתוכן שאובין כיצד יעשה מטבילן ומעלן דרך שוליהן [קסט]אבל הקופה והשק מטבילן ומעלן כדרכן ואינו חושש:

- דרך שוליהן – דכיון שאין המים מתקבלים בתוכו אינם נעשין שאובין נמצא שנפלו למקוה מים כשרים (ש״ך).
- הקופה והשק – שהם נקובים ממילא המים שבהם לא נעשים שאובין כלל, מאחר שהמים מעורבים דרך הנקבים (ט״ז)[229].

(סה) [קע]מקוה שהוא מוחזק להיות מימיו מתמעטים[230] ולעמוד על פחות ממ׳ סאה (וטבלה בו) צריכה לחזור ולטבול כל זמן שלא ידענו בודאי שבשעה שטבלה היה בו מ׳ סאה אבל אם לא הוחזק להיות מימיו מתמעטים כל כך שיעמדו על פחות מארבעים סאה אע״פ שפעמים שמימיו עולין ופעמים מתמעטין אינה צריכה לחזור ולטבול ומכל מקום כשר הדבר לעיין קודם טבילה אם יש בו ארבעים סאה (ועיין לקמן סעיף ע״א):

- מוחזק להיות מימיו מתמעטים – דבכהאי גוונא לא מעמידים על חזקתו שהוא שלם[231] (הגר״א)[232]. ואפ׳ אם עכשיו המקוה שלם לפנינו חיישינן שמא היה חסר בשעת טבילה (ש״ך)[233].
- אינה צריכה לחזור ולטבול – דיש להעמיד המקוה על חזקתו שהוא שלם. ודוקא אם הוא שלם לפנינו אבל אם הוא חסר לפנינו לא עלתה לה טבילה[234] (ש״ך).
- לעיין קודם טבילה – דאין סומכים על החזקות במקום שאפשר לברר[235] (ש״ך).

(סו) [קעא]מקוה שמימיו מתפשטין ואינו יכול להתכסות בו נותן בו מצד אחד אבנים או חבילי עצים כדי שיקבצו מימיו אל מקום אחד ויעלו בענין שיוכל להתכסות בו[236] [קעב]ובלבד שלא יחלקו כל המקוה [קעג]אבל בבלים פסול: הגה [קעד]ואפילו אם יכולה להתכסות במים אם אין המים עמוקים על טבורה ולמעלה ממנו זרת לא תטבול בה לכתחלה שמא לא

---

229 לכאורה א״צ לטעם זה שמעורבים, דגם אם מביא מים בשק למקום אחר אינם נעשים שאובין כיון שהשק הוא כלי נקוב. ובאמת שהבאר היטב הניח תיבות אלו בסוגריים. ונראה שהט״ז אזיל לשיטתו בס״ק מז דס״ל שיש לפסול בסל משום תפיסת יד אדם לכך צריך שיהיו המים שבשק מחוברים למי המקוה. אולם לדעת הש״ך בס״ק מו שניצוק אינו חיבור צ״ל דכיון שאין המים מתאספים בשק אינם נעשים שאובין. אמנם אכתי צ״ב למה לא יפסלו משום תפיסת יד אדם, ומכח קושיא זו כתב החזו״א (מקואות קמא סי׳ ד ס״ק ז, ובתנינא סי׳ ג ס״ק יא) שמוכח כדברי הט״ז שניצוק חיבור להציל מתפיסת יד אדם. אולם (בסי׳ ז סק״ה ד״ה אלא) כתב די״ל שמודה הש״ך היכא שיוצאים מים מרובים מהשק דניצוק כזה חיבור.

230 יל״ע למה לא יפסל המקוה מטעם שמימיו זוחלין. וי״ל דמיירי בזחילה שאינה ניכרת כדלעיל סעיף נא. אולם לסוברים שגם זחילה כזו פוסלת משום זוחלין צ״ע. ובאמת שבשו״ת הר״ן סי׳ סו פירש דין זה במעיין.

231 דהוי חזקה העשויה להשתנות, וע׳ תוס׳ בקידושין עט ע״ב ד״ה מי. ובשו״ע או״ח סי׳ ח סעיף ט ובהגר״א שם.

232 היינו כשאין ידוע אם הוא שלם, ואי אפשר לבודקו, כגון שהלך משם או ודאי נחסרו בו מים אח״כ.

233 ובמקוה שלא הוחזק מעולם שהוא כשר נחלקו הפוסקים אי מהני מה שעכשיו שלם לפנינו, ע׳ בט״ז ס״ק פה.

234 וטעם הדבר כתב הש״ך דהעמד טמא על חזקתו. ואיכא תרתי לרעותא, א. חזקת הטמא. ב. חזקה דהשתא שהמקוה חסר לפנינו. כדמבואר בנדה ב ע״ב.

235 ע׳ בהגר״א שהביא מקור לזה מן הגמ׳.

236 ולמלאו במים שאובין נחלקו הפוסקים (ע׳ ברשב״א בשו״ת ח״א סי׳ תתי״ח, ובתורת הבית שער הטבילה ריש פ״ז ברשב״א והרא״ה שם). ובשו״ת גינת ורדים כלל ה סי׳ י, ובשו״ת מהר״י אסאד ח״ב סי׳ רו, נקטו להקל. וע׳ פ״ת ס״ק טו.

מקואות

תטבול יפה [קעה]מיהו אם אין מקוה אחרת וא"א לתקן אפילו צריכה להשתטח על פניה מחמת שאין המים עמוקים אם מתכסה גופה בדרך זה בפעם אחת [237]טובלת שם וע"ל סימן קל"ח[קעו]:

- אבנים או חבילי עצים — והמים שבניהם מצטרפים למ׳ סאה (ש"ך).
- שלא יחלקו המקוה — דאם עומדים באופן שמחלקים את המקוה לשנים דהטובל שם לא עלתה לו טבילה. אמנם אם יש נקב כשפופרת הנוד כשר (ש"ך).
- אבל בכלים פסול — והטעם דחשיב הויית [כשרות] המקוה ע"י דבר המקבל טומאה (ט"ז). ויש חולקים שאין לפסול מטעם זה שהרי בלאו הכי המקוה כשירה רק שאין יכולים לטבול בה, אלא הטעם לפסול משום שבכלים אין כשפופרת הנוד משא"כ בעצים ואבנים יש בהם כשפופרת הנוד (ש"ך).
- ולמעלה ממנו זרת — ומקומו בחצי החזה (פ"ת).
- אפילו צריכה להשתטח — מלשון זה משמע שאם גובה במים אלא שאין בהם זרת מעל טבורה וא"צ להשתטח אלא לטבול באלכסון בשיפוע דמהני. אולם אין להורות כן ואם אין גובה במים זרת מעל טבורה אין לטבול בו אלא אם שוטחת גופה בקרקע (פ"ת).

(סז) [קעז]ספק מים שאובים טהור כיצד מקוה שנסתפק אם נפלו לו מים שאובים או לא נפלו ואפילו ידע בודאי שנפלו ספק יש בהם ג׳ לוגין ספק אין בהם ואפילו ידע בודאי שיש בהם ג׳ לוגין ספק שהיה במקוה שנפלו בו מ׳ סאה ספק לא היה ה"ז כשר[238]:

- הרי זה כשר — הטעם, דספק מים שאובין הוא ספיקא דרבנן, דמן התורה אין פוסל אלא ברוב שאוב כמש"כ הרמ"א לעיל סעיף ג[239] (ט"ז).
- כשר — אין מורין לו לטבול במקוה זה ולעשות טהרות לכתחילה, ואם טבל ועשה טהרותיו טהורות[240] (רעק"א).

(סח) [קעח]ב׳ מקואות אחד יש בו מ׳ סאה ואחד אין בו נפלו ג׳ לוגין מים שאובין לאחד מהם ואינו יודע לאיזו מהם נפלו ספקו טהור מפני שיש לו במה יתלה[241] היו שניהם פחותים ממ׳ סאה ונפלו לאחד מהם ואין ידוע לאיזה מהם כל אחד משניהם פסול שאין לו במה יתלה:

- ספקו טהור — דוקא כשהיה רוב מים כשרים במקוה, דאם לא כן הוי ליה ספיקא דאורייתא לדעת הרמ"א (לעיל סעיף ג) דס"ל שכולו שאוב פסול מן התורה, והרי בדאורייתא אין תולים לומר שהפסול והאיסור נפל במקום אחר כדמבואר לעיל סי׳ קיא ש"ך ס"ק יד (ש"ך).
- שאין לו במה יתלה — דמאי חזית לפסול את זה ולהכשיר את זה[242], הלכך שניהם פסולים[243] (ש"ך).

---

[237] דעת הגר"ז (בדיני תקוני מקוה שבסוף הלכות נדה) שלכתחילה יש לטבול כשמשתטחת כדג על הקרקע שבזה אין לחשוש לקמטים הנוצרים בשעת כיפוף.

[238] ולא דמי למה שנתבאר בסעיף הקודם דאם נמצא המקוה חסר לפנינו מעמידים את הטמא בחזקתו בודאי. דכאן הספק בכשרות המקוה ובנידון על המקוה אין לצרף חזקת הטמא כיון שהנידון על המקוה.

[239] י"מ הטעם דאיכא חזקת כשרות למים שלא נפסלו משאובין, ואע"פ שאין בהם מ׳ סאה (מלבושי יו"ט דיני חזקות סי׳ ו, ובפרי דעה לט"ז ס"ק פב, ועיקר הדבר שיש חזקה למים שלא נפסלו נתבאר בשו"ת מהרי"ט יו"ד סו"ס יט, אלא שכ"כ כשיש במים מ׳ סאה).

טעם אחר נתבאר (בגידולי טהרה נחל ס"ק מז) דקולא מיוחדת היא בספק מים שאובין דספקן אינו פוסל.

[240] אולם הסדרי טהרה (סו"ס קצט סוד"ה אך) כתב שכ"ז רק לענין טהרה בלבד ולא לענין איסור נדה. וע׳ מש"כ בשו"ת בית שלמה תנינא סי׳ עב, ובחזו"א מקואות תנינא סי׳ י סק"ב ד"ה שו"ע.

[241] היינו שתולים שהפסול נפל למקום הפסול או למקום שאינו פוסל שם כגון כאן שתולים שנפלו הג׳ לוגין למקוה שיש בו מ׳ סאה.

[242] וכן מבואר בש"ך סי׳ קצח ס"ק נח לגבי כתם. ובסימן קיא ס"ק יא לגבי בי׳ קדרות, עיי"ש.

מקואות

(סט) [קעט]מקוה שהניחו ריקן ובא ומצאו מלא כשר מפני שזה ספק מים שאובין למקוה (ועיין לעיל ריש [קפ]סימן זה[244] מה שכתבתי בזה):

- ספק מים שאובין – כלומר ספק דרבנן. ועוד נכלל בזה שיש לה חזקת כשרות תחילה (ט״ז)[245].

(ע) [קפא]צנור שמקלח למקוה והמכתשת נתונה בצדו ספק מהצנור למקוה ספק מהמכתשת למקוה הרי זה פסול מפני שהפסול מוכיח ואם יש במקוה רובו מים כשרים הרי זה כשר שזה ספק מים שאובין שהרי יש שם מקוה כשר קבוע:

- מפני שהפסול מוכיח – קשה דגם כשיש רוב מים כשרים מ״מ הפסול מוכיח שהרי המכתשת נתונה בצידו. וצריך לפרש, כיון שהמכתשת בצידו אע״ג דספק הוא לא הכשירו בו, וכשרובו כשר אע״פ שהפסול בעין כשר מפני שיש שם רוב מקוה קבוע כשר (באר הגולה).
- שם – אפ׳ לדעת הרמב״ם דס״ל שמקוה שכולו שאוב פסול מדרבנן מ״מ כאן מיירי שהמכתשת יותר קרובה למקוה מהצינור או שהוא בענין שיותר קל שיבא מהמכתשת משיבא מהצנור, הלכך פסלינן מספק (ש״ך[246]). וי״א לפי סברת הרמב״ם דס״ל דאפ׳ כולו שאוב פסולו רק מדרבנן ולהכי מקל אם רובו מים כשרים. אבל לדעת הרמ״א לעיל סעיף ג דס״ל דכולו שאוב פסול מן התורה, אזי אפ׳ כשיש רוב מים כשרים פסול כיון שהפסול מוכיח עליו (באר היטב)[247].

(עא) [קפב]טמא שירד לטבול ספק טבל ספק לא טבל ואפילו טבל ספק יש בו ארבעים סאה ספק אין בו. שני מקואות אחד יש בו ארבעים סאה ואחד אין בו טבל באחד מהם ואין ידוע באיזה מהם טמא לפי שהטמא בחזקתו עד שיודע שטבל כראוי. [קפג]וכן מקוה שנמדד ונמצא חסר בין שהיה המקוה ברשות הרבים בין שהיה ברשות היחיד כל הטהרות שנעשו על גביו למפרע טמאות עד שיודע זמן שנמדד בו שהיה שלם (ועיין לעיל סעיף ס״ה):

- ספק יש בו ארבעים סאה – כלומר דודאי טבל במקוה אלא שעכשיו נמצא חסר ועומד הספק לפנינו אם בשעת טבילה היה שלם, אין מעמידים את המקוה בחזקתו. אבל אם המקוה שלם לפנינו והספק אם היה חסר באותה שעה שטבל אין חוששים כיון שאין ידוע שדרך מקוה זה להתחסר (ט״ז).
- לפי שהטמא בחזקתו – הוצרך לטעם זה אע״ג דספק דאורייתא לחומרא וצריך לטמא אותו מספק אפ׳ בלא חזקת טומאה, דנפק״מ בטמא טומאה דרבנן (ט״ז). וי״א שכ״ז דוקא בטומאה דאורייתא[248] (פ״ת). ונחלקו עליו הפוסקים דדוקא בטומאה דאורייתא מחמירינן אבל בטומאה דרבנן יש להקל מספק (פ״ת). וי״א דאין להקל אלא בולד

---

243 דאין להקל מדין ספק דרבנן לקולא היכא דממנ״פ יש כאן איסור. והאריך ביסוד זה בתשו׳ רעק״א שבסו״ס דו״ח לרעק״א תשו׳ ג.

אופן אחר נתבאר באחרונים שהוא נידון כבאו לישאל בבת אחת דאמרי׳ בפסחים י ע״א שאין להקל בספק דרבנן בכה״ג. ולפ״ז כתב בשו״ת נו״ב (יו״ד קמא סי׳ סה ד״ה אמנם) דאם שני המקואות של שני בני אדם אפשר להקל ולהתיר שניהם דבזה לא חשיב כבאו לישאל בבת אחת.

244 סעיף ד, ושם נתבאר דיש לסמוך על החזקה דוקא אם ידוע שנתמלא ע״י ישראל, עיי״ש היטב.

245 והיינו דחזקת המקואות כשרות דהעושה מקוה כדי לטבול בו עושהו ממילא תלינן שעשאו בכשרות. הלכך כיון שמתחילה היה כאן מקוה כשרה, אע״פ שהניחו ריקו, תלינן שגם עכשיו שנתמלאו בה מים נעשה בכשרות (ש״ך ס״ק קמט).

246 עוד הביא הש״ך בשם הב״י, דלא התירו ספק מים שאובין אלא כשהיה שם מקוה מים ונסתפק אם נפלו בהם שאובין אבל אם היה ריקן ונמצא מלא אין מטהרים בספק. ובש״ך דחה תי׳ זה וכן סתם השו״ע בסעיף סט להקל גם במקוה ריקן, ועיי״ש מש״כ בזה.

247 ע׳ בהגר״א ס״ק קכא שכתב דלדעת הרמ״א בעי רוב מים כשרים מטעם דכולו שאוב דאורייתא ולא רק מפני שיש פסול המכתשת מוכיח עליו.

248 לכאורה יש ליישב קושייתם ששיטה זו הרמב״ם דאזל לשיטתו דס״ל ספק דאורייתא לקולא ורק מדרבנן לחומרא, והט״ז כתב למה דקיי״ל ספק דאורייתא לחומרא מה״ת.

הטומאה מדרבנן[249], אבל באב הטומאה מדרבנן[250] יש להחמיר מספק. ואף במה שהקילו הוא דוקא כשירד לטבול – שעשה מעשה המתירו, אבל כל שיש ספק אם נעשה דבר המתירו אין להקל (פ״ת).

- שהיה המקוה ברשות הרבים – אע״ג דקיי״ל ספק טומאה ברה״ר טהור, הכא אמרינן העמד טמא על חזקתו[251] (ש״ך).

(עב) [קפד]ב׳ מקואות שאין בהם ארבעם סאה ונפלו שלשה לוגין לתוך אחד מהם וידוע לאיזה מהם נפלו ואח״כ נפלו שניים ואין ידוע לאיזה מהם נפלו הרני יכול לתלות[252] ולומר למקום שנפלו ראשונים נפלו שניים אבל אם בראשונים לא נודע לאיזה מהם נפלו ובשניים נודע לאיזה מהם נפלו אין יכול לתלות ולומר למקום שנפלו שניים נפלו הראשונים אחד יש בו ארבעים סאה ואחד אין בו הריני אומר לתוך של ארבעים אומר לתוך של שאוב נפלו:

- ב׳ מקואות וכו׳ – כל סעיף זה מיירי כשיש רוב מים כשרים במקוה שהנידון הוא בפסול דרבנן, אבל אם הספק הוא דאורייתא לא תלינן ב״שאני אומר״, וכמבואר לעיל סימן קיא עיי״ש באריכות (ט״ז וש״ך).
- אחד שאוב – וה״ה כל שאר מיני פסול תולין שנפל בפסול (ש״ך).

(עג) [קפה]שני מקואות שאין בהם ארבעים סאה ונפלו שלשה לוגין לתוך אחד מהן ואין ידוע לאיזה מהם נפלו ואחר כך ירדו גשמים ונתמלאו לא יטבול בשום אחד מהם לכתחילה:

- לכתחילה – אבל בדיעבד עלתה לו טבילה כיון שירדו אח״כ גשמים (ש״ך).
- שם – יש להסתפק אם נתמלא אחד מהם והשני לא נתמלא אם תולים הג׳ לוגין באותו שלא נתמלא, או דלמא כיון שקודם שנתמלא החזקנו שניהם בחזקת פסולים שוב לא יצאו מידי פסול (פ״ת).

(עד) [קפו]כל המקואות הנמצאות פסולין שחזקתם שאובים:

- כל המקואות – הרמב״ם (פ״י ממקואות) חילק בין מקואות שבא״י לארץ העמים, וכתב הכס״מ דמשמע שאין זה אלא בזמן שהיו ישראל יושבים על אדמתן, אבל האידנא דין א״י שוה לארץ העכו״ם[253] (באר הגולה).
- פסולין - ולא דמי לדלעיל סעיף לט. דכאן לא ידעינן אם נעשה לשם מקוה, משא״כ לעיל כיון שמתחילה היתה מקוה כשירה תלינן שגם אח״כ נעשה בכשרות כיון שיש חזקה שהעושה מקוה עושהו בכשרות (ש״ך).
- שם – נראה דמיירי במקואות שנעשו ע״י אדם, אבל אם נראה שנעשה בידי שמים כגון בגומות וחפירות שבשדה, כשרים (ש״ך).

(עה) [קפז]יש מי שאוסר להטיל יורה מלאה מים חמין לתוך המקוה לחממו[254] וכן למלאת מקוה מים חמין ולחברו לנהר בשפופרת הנוד: הגה [קפח]ויש מקילין[255] ומתירין להטיל חמין

---

[249] וטבילת כלים הניקחים מעכו״ם כשחיוב טבילתם הוא רק מדרבנן כתב בגידולי טהרה (גבא ס״ק עט) שנידון כטומאה קלה.

[250] ולפ״ז נראה דיש להחמיר בטומאת כתם באשה כשיש ספק בטבילתה (ע׳ גידולי טהרה שם).

[251] יל״ע בזה דהרשב״א בנדה ג ע״א כתב דדין ספק טומאה ברה״ר במקום חזקה תלוי בשני תי׳ בש״ס שם. ובמקור חיים וחמדת שלמה ובשערי יושר שער כתבו בסתמא שטהור גם במקום חזקה. וצ״ל דהוי ספק טהרה ולא ספק טומאה וכמש״כ הרמב״ם בפיה״מ והרע״ב, ולא נאמר שספק טהרה ברה״ר טהור היכא שבאנו להוציא מחזקת טומאה.

[252] ובטעם הדבר י״מ מכח דין חזקה שמעמידים את הכשר בחזקתו שלא נפסל מחמת הפסול שנפל לתוכו. וי״מ דאפ׳ במקום שאין לו חזקת היתר מ״מ כיון שהנידון בפסול דרבנן אמרי׳ ספק דרבנן דקולא. ויסוד הדבר נתבאר לעיל בסימן קצה בסעיף מח-נג, ובסעיף יח-יט, ועיי״ש בט״ז ס״ק יז.

[253] א״ה. צ״ע בזמנינו בקיהילות ששוכנים בהם הרבה מבנ״י השומרים תו״מ אם יהיה הדין כזמן המשנה שהמקואות בחזקת טהורים ואף בארץ העמים שהרי באותם מקומות נוהגים ע״פ ישראל שומרי תו״מ.

מקואות

למקוה כדי לחממו [קפט]ומכל מקום יש להחמיר אם לא במקום שנהגו להקל אז אין למחות בידן ובחמי טבריא מותר לכולי עלמא ולאחר הטבילה במי מקוה כשרים מותרת ליכנס למרחץ כדי שתחמם עצמה[קצ]אבל לחזור ולרחוץ אח"כ יש אוסרים וכן נהגו[256]:

- מים חמין – משום גזירת מרחצאות שתטבול בהם (ט"ז).
- יש אוסרים – שלא יאמרו המרחץ הוא מטהר כמו הטבילה ויבואו להטהר במרחץ לחוד (ש"ך), ויש חולקים שלא אסרו רק לתרומה אבל לחולין וכן אשה לבעלה לא גזרו (הגר"א).

---

[254] י"א שלא החמירו רק במקוה חם שכולו שאוב ומושק למקוה כשר, אבל בהטלת חמין למקוה שרי (שו"ת חת"ס יו"ד סי' ריד ד"ה ולדחוק).

אבל להפיג צינתם אינו בכלל הגזירה, כדאיתא ביומא לא ע"ב שהיו מטילין עששית של ברזל למקוה של כהן גדול כדי להפיג צינתם. וכן מוכח בבית יוסף שבסוף סימן קפז כתב להתיר להפיג צינתם וכאן הביא דעת האוסרים להטיל מים חמים למקוה (פר"ח במים חיים הל' יו"כ פ"ב, שו"ת רעק"א ח"ג סי' נ, שו"ת האלף לך שלמה סי' רלט). [דלא כמהרי"ל הלכות נדה סימן ז שכתב דגם להפיג צינתם בכלל הגזירה].

ובחימום ע"י צינורות הסקה הנתונים במקוה כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סימן פה) שיש להקל יותר.

[255] כתב החת"ס (בשו"ת יו"ד סי' ריד) שנהגו להקל בהרבה מקומות, וכן ראוי לנהוג שלא למנוע בנות ישראל מטבילה.

[256] ושיעור הזמן לאסור הרחצה שאח"כ, ברש"י (בשבת יג ע"ב ד"ה והבא), ובאו"ז, כתבו שאסור לרחוץ כל היום. והיינו עד יום הבא. וכן נקטו בשו"ת אג"מ יו"ד ח"ב סי' צו, והגריש"א בהערות לשבת יג ע"ב. אולם בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קכה) כתב דאם נשתמשה בטבילתה כגון שנגעה בבעלה מותרת לרחוץ שהרי אין חשש שתאמר שהרחיצה מטהרת.

ומצינו דעת הרבה פוסקים שלא גזרו באשה לבעלה (תשו' הרי"ד הביאו הברכ"י בשיורי ברכה, וכן בשו"ת פרי האדמה שכן הכריעו גדולי הפוסקים, שו"ת רדב"ז ח"ד סי' קסו, הגר"א). ודעת הגריש"א בהערות לשבת שם שבמקום צורך יש להקל.

מקואות

שו"ע יורה דעה סימן רב

(א) [קצא]אלו חוצצין בכלים הזפת והמור יש מפרש החמר ויש מפרש המסתיכ"ו או המוסק"ו בכלי זכוכית בין מבפנים בין מבחוץ:

- הזפת והמור – כלומר אפ' זפת ומור שאינם חוצצין בשאר כלים שדרך לזפתן בזפת מ"מ בכלי זכוכית חוצצין, וכ"ש שאר דברים שחוצצין בשאר כלים שחוצצין בכלי זכוכית. (ש"ך).
- בכלי זכוכית – מפני שהם חלקים ואין אדם מקפיד על טיט ודבר אחר הנדבק בהם לפי שנופל מאליו[257] (באר הגולה).

(ב) [קצב]כל דבר שדרך להקפיד עליו[258] חוצץ[259] ואם לאו אינו חוצץ אא"כ היה חופה את רובו[260]: הגה [קצג]שחרורית הדבוק ביורה מבחוץ הוי כלופן הכלי ודרכו בכך ואינו חוצץ[261]:

- מבחוץ – משמע דבפנים הוי חציצה. ומ"מ זהו דוקא אם מקפיד עליו, וכמש"כ השו"ע יו"ד סימן קכ סעיף יג לגבי חלודה (ט"ז).

(ג) [קצד]ידות הכלים שאינן עומדים להיות קבועים כגון שהכניסן שלא כדרכן או שלא הכניסם כולם או שהכניסם כולם ונשברו חוצצין:

- שלא כדרכן – הטעם כיון שלא ישאיר כך וצריך להוציאן משם ולתקנם כראוי נחשב היה כדבר אחר שאינו מגוף הכלי ולכך חוצץ (ט"ז).
- ונשברו – הטור הוסיף ונשברו לתוך הקתא. ונראה פירושו שהקתא הוא משל מתכת כמו הכלי עצמו, והקתא הוא חלול ומכניס בתוכה את היד של עץ או מין אחר ונשבר היד בתוך הקתא בחללו, נמצא שצריך להוציאו ולתקן מחדש לכן חשיב חציצה (ט"ז).

(ד) [קצה]כל ידות הכלים שנשתברו כגון המגל והסכין אם משמשין מעין מלאכתן ראשונה אין חוצצין ואם לאו חוצצין:

(ה) [קצו]מגל שנשברה ידו [קצז]מן השפה ולפנים אינה חוצצת מפני שהיא כבית הסתרים מן השפה ולחוץ אם משמשת מעין מלאכתה אינה חוצצת ואם לאו חוצצת סירגה בגמי או במשיחה הרי זו חוצצת דבקה בשרף אינה חוצצת:

- בגמי או במשיכה – שאין זה תיקון יפה אלא תיקון עראי ובודאי אינו עומד להניחו שם (ש"ך).

---

[257] נראה שאין בזה סתירה לדברי הש"ך הנ"ל דלגבי דברים שאינם נדבקים בזכוכית אינו מקפיד משא"כ דברי הנדבקים חוצצים גם בכלי זכוכית כבשאר כלים (פשוט).

[258] אין נפק"מ אם האדם שהוא בעל הכלי מקפיד או אינו מקפיד אלא תלוי בדרך העולם אם הדרך להקפיד על כזו חציצה (ערוך השולחן אות ג).

[259] אמנם אם יש עליו רק רושם חלודה או שחרורית אינו נחשב חציצה (חכמת אדם כלל עג אות יד).

[260] אם אינו יכול להעבירו ומשתמש בו כך הוי מיעוט שאינו חוצץ (חכמת אדם שם).

[261] באבן שנעשה בכלי שמבשלים בו מים נחלקו הפוסקים אם חוצץ. דעת השבט הלוי ח"ד סימן קכג שאינו חוצץ דכך הוא דרך תשמישו. אולם בחוט השני הלכות טבילת כלים עמוד נג כתב שדינו כחלודה שצריך להסירה. ועיי"ש הדין במקומות קטנים שיש בהם אבן מים.

הקשה בחכמת אדם שם למה לא כתב הרמ"א דין המשנה בפרק ט מ"ב שצריך לשפשף השחרורית של הקומקום הבאה מחמת העשן, קודם שמטבילו.

עוד כתב שם דגם למה שמשמע ברמ"א שא"צ לשפשף מ"מ זהו רק במיעוטו של הכלי אבל אם השחרורית היא ברובו של הכלי ודאי הוי חציצה.

אולם בזמן הזה שאין מבשלים על גחלים ועצים וכולם מקפידים על עשן הקדירות, הרי זה חוצץ (שבט הלוי ח"ד סימן קכג. חוט שני הלכות טבילת כלים עמוד נג).

- בשרף – שהוא דיבוק וחיבור טוב על דעת להניחו שם הלכך אינו חוצץ (ש״ך)

(ו) [קצח]כלי שכפה פיו למטה והכניסו למים אם [קצט]פיו צר קצת ולא הפך פיו למעלה לא עלתה לו טבילה לפי שלא יגיעו המים לשוליו אפילו אם מכניסו כולו למים: הגה [ר]מותר לטבול כלי בתוך כלי אם יש בפי החיצון כשפופרת הנוד. [רא]ויזהר שכלי הפנימי יהא רפוי בתוך כלי החיצון [רב]ולכן לא יתחוב סכינים תוך דלי ויטבלם כי לא תעלה טבילה בראשם וכן אם הכלי הפנימי הוא כבד ומונח תוך החיצון לא תעלה לו טבילה במקום שמונח ועיין לעיל סי׳ ר״א סעיף ט׳:

- פיו צר קצת – וי״א דאפ׳ פיו רחב לא עלתה לו טבילה אם לא הטה אותו, והטעם שכל כלי אפילו רחב אין המים נכנסים עד שולי הכלי מבפנים מחמת האויר שבתוכו (ט״ז וש״ך). אמנם בכלי רחב ואין בו חלל גדול כמו קערות וכיוצ״ב נכנסים המים לתוכו (ט״ז), וי״א דאפילו בכלי רחב אין המים עוברים לשוליו כשמניחו על פיו (נקודות הכסף).
- בפיו החיצון כשפופרת הנוד – דוקא כשהחיצון טהור, אבל כשהחיצון צריך ג״כ טבילה אפילו אין בחיצון כשפופרת הנוד מהני טבילה לפנימי [דמיגו שמהני טבילה לחיצון מהני לפנימי]. וע׳ לעיל סימן רא סעיף ט (ש״ך).
- שכלי הפנימי יהיה רפוי – אע״ג דאיתא בחגיגה שרק לקדש גזרו שאין מטבילין כלי בתוך כלי מחשש לחציצה מ״מ בכלי כבד הוי חציצה ופוסל גם לחולין (הגר״א).
- לא יתחוב סכינים – אלא יקשרם בחוט וכיוצ״ב באופן רפוי (ש״ך).
- הכלי הפנימי הוא כבד – ודוקא אם מילא כלים בתוך הכלי אז מכביד על הכלי וגורם שלא יכנסו מים בין הכלי החיצוני לאמצעי, אבל כלי ריק אינו מונע ביאת מים בינו לבין הכלי החיצוני (אם אינו כבד מאוד). מ״מ יזהר שלא יתן הכלים זה בתוך זה דמחמת זה לא יבואו ביניהם. אבל אם מניח כמה כלים זה בצד זה מותר לכתחילה אפ׳ יפלו זה ע״ג זה אין לחוש דכיון שמתגלגלים לכאן ולכאן המים באים ביניהם (ש״ך)[262].

(ז) [רג]כלי שצר מכאן ומכאן ורחב באמצע אין המים באים לו לכל צד עד שיטהו על צדו:

(ח) [רד]כל כלי שפיו צר (יותר משפופרת הנוד) צריך להשהותו במים עד שיתמלא או ימלאנו קודם שיכניסנו למקוה:

- יותר מכשפופרת הנוד – כצ״ל. וקמ״ל דאע״פ שאין בפיו נקב כשפופרת הנוד מהני כשמלאו או משההו במים, אע״ג דבעלמא לא הוי חיבור רק כשיש נקב כשפופרת הנוד [כדלעיל סימן רא סעיף ט]. ומ״מ אפילו אם הנקב רחב יותר משפופרת הנוד אם אין המים נכנסים בו מיד צריך להשהותו עד שיכנסו בו מים בכולו, או שימלאו מים קודם שמטבילו (ש״ך).
- שם – וע׳ לעיל סימן קכ שנתבארו דיני הטבלת כלים באריכות (ש״ך).

(ט) [רה]ידות הכלים שהם ארוכות ועתיד לקוצצן מטביל עד מקום שעתיד לקוצצן ודיו[263]:

---

[262] ונפק״מ בכ״ז למי שמטביל כלים בתוך סל [כגון כפיות וכיוצ״ב] שיזהר ליתן זה בצד זה ולא זה ע״ג זה כדי שיבואו המים בתוכם.

[263] אבל אם אינו עתיד לקצצן צריך להטביל גם כל הידית.

ידות הכלים שצריך טבילה מדין יד הכלי צריך להסיר גם החציצה שבהם קודם הטבילה (חוט שני הלכות טבילת כלים עמוד עג).

וצ״ע איך סגי להטביל עד מקום שעתיד לקוצצו, דאפי׳ נחשיב מקום זה כבית הסתרים שאין חציצה מעכבת בו, מ״מ צריך שיטביל גם דבר החוצץ דבעינן שיהיה כולו טבול במים א״כ צריך שיטביל את כל היד במקוה כדי שיהיה גם מקום הזה בתוך המים (חזו״א מקואות סימן י סק״א, וכבר קדמו המאירי בחולין עג א ד״ה ידות, הביאו בשבט הלוי ח״ב סימן צו).

מקואות

- שעתיד לקוצצן – ולא נחשב מקום החתך חציצה, לפי שהוא בית הסתרים הלכך אינו חוצץ[264] (ט"ז).

א רמב"ם איסו"ב פי"א הט"ז.
ב ר"י בתוס' פסחים יז ב ד"ה אלא ורא"ש הלכות מקואות סי' א ורשב"א בתורת הבית בית ז שער ז ל,ב.
ג חגיגה יא ע"א.
ד ראב"ד בבעלי הנפש שער המים סי' ג אות כד.
ה ר' ירוחם נכ"ו ח"ה רכה ע"ד.
ו רמב"ם מקואות פ"א ה"ז. ראב"ד בבעלי הנפש ריש שער הטבילה. רשב"א בתורת הבית בית ז שער ז. רא"ש הלכות מקואות סי' כט.
ז רשב"ץ ח"א סי' ז'. ר' יהונתן שבועות ה ע"ב ד"ה או.
ח מקואות פ"א מ"ז ומ"ח, בכורות נה ע"ב, שבת סה ע"ב.
ט טור, תוס' שבת סה ב ד"ה שמא, רא"ש הל' מקואות סי' יא (דלא כרא"ה).
י תו"כ פרשת שמיני ט'.
יא לשון הרמב"ם מקואות פ"ט הי"ג.
יב רי"ף בשבת כט, רמב"ם שם, רא"ש הלכות מקואות סי' י'.
יג שם וכפירוש הרמב"ם.
יד ב"י בשם מהרי"ק סי' קטו ותרומת הדשן סי' רנד.
טו טור בשם ר"ת בכורות נה ע"ב ד"ה אין, ושבת סה ע"ב ד"ה דאמר. ובר"ש מקואות פ"ה מ"ה.
טז מהרי"ק ותרומת הדשן שם.
יז ר"ן שבת כט ע"ב ד"ה ולענין.
יח ב"י בשם המרדכי בשבועות סי' תשמה, והרא"ש בפירושו למקואות פ"ה מ"ה.
יט תו"כ פרשת שמיני ט'. וע' מקואות פ"ב מ"ג-ד.
כ ר"ש מקואות פ"ב מ"ג ורא"ש הל' מקואות סי' א'. וע' רשב"ם ותוס' בב"ב סו א.
כא שו"ת הרא"ש כלל יח אות ח.
כב תשב"ץ ח"א סי' מט.
כג מהרי"ק סי' קטו, דלא כתשב"ץ שם.
כד מקואות פ"ה מ"ד. ופרה פ"ח מ"ח. רמב"ם מקואות פ"ט הי"ב, וברא"ש מקואות סי' יג.
כה מקואות פ"ה מ"ו.
כו רמב"ם מקואות פ"ט הי"ח מגמ' בחולין לא ב.
כז טור וכפרש"י בחולין שם ד"ה נגזור.
כח מקואות פ"ד מ"ה, ובתו"כ שמיני פרשה ט "מה מעיין שעיקרו בקרקע".
כט מקואות שם, ועי' שו"ת מהר"ם.
ל רמב"ם מקואות פ"ו ה"ג-ד (ב"י).
לא רא"ש מקואות סי' ח' בשם התוספתא פ"ד ה"ד, ורמב"ם מקואות פ"ו ה"ג - ד.
לב ר"ש פ"ד מ"ה ורא"ש מקואות סי' ח'.
לג ביומא לא א. ובמדות פ"ה מ"ג. במקוה שבבית הפרווה.
לד מקואות פ"ה מ"א ורא"ש הל' מקואות סי' ט'.
לה חגיגה כב ע"א.
לו מקואות פ"ה מ"א.
לז מקואות פ"ה מ"ב בפי' הרמב"ם והרא"ש.
לח מקואות פ"ה מ"ה.
לט רא"ש ורמב"ם שם, וברא"ש הל' מקואות סי' יא.
מ עדויות פ"ז מ"ד. וברמב"ם מקואות פ"ט הט"ו.
מא מקואות פ"א מ"ז. פ"ה מ"ג. רמב"ם מקואות פ"ד ה"ו והרא"ש הל' מוקאות סי' א. ואפ'

---

264 ע' בתוס' בחולין (עג ע"א ד"ה מטביל) שהקשו דהוי מיעוט המקפיד עליו. ותי' דמיירי בידות הכלים העשויים מחוליות כשלשלות של ברזל העשויין בטבעות. ולפ"ז מיושבת קושיית הערוך השולחן אות יא דאע"פ שבבית הסתרים א"צ ביאת מים מ"מ ראוי לביאת מים בעינן. אמנם הרא"ש בפיה"מ (במקואות פ"י מ"ה) כתב דבתוספתא משמע דבבית הסתרים (של כלים) לא חיישינן לחציצה. ולפ"ז משמע שגם א"צ שיהיה ראוי לביאת מים (ד"ת).

מקואות

לכתחילה רא"ש בתשו' כלל ל ס"ג.
[מב] עדיות פ"א מ"ג, מקואות פ"ב מ"ד.
[מג] מקואות פ"ג מ"ג. רמב"ם מקואות פ"ה ה"ב.
[מד] רמב"ם פיה"מ פ"ג מ"ג.שו"ת הרמב"ן סי' רל"א.
[מה] מקואות פ"ג מ"ד. וע' תוס' בתמורה יב ב ד"ה יוסף.
[מו] פ"ג מ"ד.
[מז] רא"ש מקואות ב'
[מח] ר"ש מקואות פ"ב מ"ח מ"ט.
[מט] מקואות פ"ו מ"ד, רמב"ם ורא"ש שם.
[נ] רמב"ם מקואות פ"ו הי"א ומשנה מקואות פ"ו מ"י.
[נא] רמב"ם שם הי"ב וי"ג, ומשנה פ"ו מי"א.
[נב] רמב"ם מקואות פ"ה ה"ה וה"ו, משנה מקואות פ"ג מ"א.
[נג] מקואות פ"ג מ"ג.רמב"ם פ"ה ה
[נד] שם, רמב"ם מקואות פ"ה ה"ו
[נה] מקואות פ"ג מ"א.
[נו] מקואות פ"ב מ"ד.
[נז] בעלי הנפש לראב"ד עמ' קא.
[נח] מקואות פ"ז מ"ה, ורא"ש הל' מקואות סי' כ.וע' היטב סוגיא דמכות ד ע"א.
[נט] מקואות פ"ז מ"ב, רמב"ם מקואות פ"ז ה"ו.
[ס] מקואות פ"ז מ"ג.
[סא]. מקואות פ"ז מ"ד ובר"ש, רמב"ם מקואות פ"ז ה"ט, ובראב"ד בהשגות. ראש הל' מקואות סי' יט.
[סב] פ"ז מ"ג. רמב"ם מקואות פ"ז הי"ב.
[סג] ראב"ד סי' ב אות טו. רשב"א שער המים שי"א.
[סד] תוספתא פ"ה ה"ח.ובר"ש פ"ז מ"ד.
[סה] ב"י מתוספתא שם, וראב"ד בהשגות פ"ז הי"ב.
[סו] מקואות פ"ז מ"א.רמב"ם פ"ז ממקואות ה"ג. רא"ש מקואות סי' יח.
[סז] תוספתא מקואות פ"ה ה"ו. ראב"ד בעלי הנפש סי' ב אות ב-ג.
[סח] רמב"ם ראב"ד ורא"ש שם.
[סט] מרדכי שבת סי' שלב בשם רבנו שמריה.
[ע] מרדכי שם בשם ר' שמחה ור' אליעזר מבהים.
[עא] ב"י.
[עב] שו"ת הרא"ש כלל לא סי' ב'.
[עג] מקואות פ"ב מ"י.
[עד] זבחים כב ע"א. וע' תוס' בסוכה יט ע"ב ד"ה טיט, ובהרא"ש הלכות מקואות סי' ג.
[עה] ע' היטב בסוכה שם ברש"י ובתוס'.
[עו] זבחים כב ע"א, וברמב"ם פ"ח ממקואות הי"א.
[עז] ב"ב סה ע"ב וב"ק סז ע"א.
[עח] מקואות פ"ד מ"א. ופ"ב מ"ז.
[עט] תוס' בשבת טז ע"ב ד"ה אחד.
[פ] משנה שם בר"ש ובהרא"ש.
[פא] מקואות פ"ד מ"ב.
[פב] ר"ש שם. תוס' בב"ק סז ע"א ד"ה צנור. ותוס' בב"ב סה ע"ב ד"ה צנור.
[פג] רא"ש הל' מקואות סי' ה'.
[פד] רא"ש שם.
[פה] מקואות פ"ד מ"ג.
[פו] כפי' הרא"ש הל' מקואות סי'ו.
[פז] במשנה שם.
[פח] מרדכי בקידושין סי' תקס בשם ר' שמריה. תשו' הרא"ש כלל לא ס"ז. ובר"ן הל' מקואות ו ע"א ד"ה ת"ר. וע' רמב"ם פ"ו ממקואות ה"א.
[פט] מהרי"ק שורש נו.
[צ] מרדכי בשבועות סי' תשמה בשם הרוקח.
[צא] ב"י ד"ה ודע, וד"ה ומאחר.
[צב] רשב"א תורת הבית שער המים פ"ה עמוד מח.
[צג] מקואות פ"ו מ"ה ורמב"ם מוקאות פ"ו ה"ח.
[צד] תורת המבית שער המים עמוד מט.ראב"ד בעלי הנפש סי' ג אות ד. רא"ש הל' מקואות ס"ב.

מקואות

[צה] תוספתא מקואות פ"ד ה"ד, לפי' הר"ש פ"ד מ"ה, והרא"ש שם ובסי' ח.
[צו] טור בשם שו"ת הרא"ש.
[צז] תוספתא שם.
[צח] מוקאות פ"ו מ"ז, וכתב הרמב"ם "ולא באגודל".
[צט] ר"ש טהרות פ"ח מ"ט.
[ק] שם בתוספתא.
[קא] מרדכ"י שבועות פ"ב סי' תשמ"ו, ורא"ש הל' מקואות סי' ח'.
[קב] רא"ש שם, ובתשו' כלל ל סי' ד.רשב"א תורת הבית שער המים שער יא.
[קג] שו"ת מהרי"ק נה.מרדכי בשבועות סי' תשמה. תרה"ד סי' רנח.
[קד] בשו"ע נרשם בשם מהרי"ק ובאמת מהרי"ק החמיר והקיל במקום ספק רק אם יש טורח בדבר, והרב כתב דבריו ע"פ רוב הפוסקים המקילים. ומש,כ המהרי,ק במקום ספק כתב הרב במקום ודאי. ובספק התיר הרב לגמרי (ש"ך).
[קה] מהרי"ק סי' נו. הגהות סמ"ק רצח סק"ב.
[קו] עמש"כ בס"ק קד.
[קז] מקואות פ"ד מ"א.
[קח] שבת טז ע"ב.
[קט] רא"ש הל' מקואות ס"ה. ובטור.
[קי] מקואות פ"ב מ"ז.
[קיא] משנה שם. וברמב"ם פ"ד ממקואות ה"ג.
[קיב] תורת כהנים פ' שמיני פרשתא ט ילפינן מקרא "מה מעיין בידי שמים".
[קיג] מקואות פ"ב מ"ח. רמב"ם שם. וברא"ש הל' מקואות סי' ה.
[קיד] שם.
[קטו] תמורה יב ע"א, וע' תוס' שם. וברא"ש הל' מקואות סי' ז.
[קטז] תוספתא מקואות פ"ד ה"ב. וברמב"ם פ"ד ממקואות ה"ג.
[קיז] ב"י מדברי הרמב"ם.
[קיח] כל בו סי' פו (נד א). ריב"ש סי' פג. סמ"ק סי' רצד.
[קיט] מקואות פ"ה מ"ה. רמב"ם מקואות פ"ד ה"ח. ראב"ד בבעלי הנפש שער ג סי' ד.
[קכ] מרדכי שבועות סי' תשמה.
[קכא] רא"ש כלל לא סי' יא. טור.
[קכב] רא"ש פיה"מ מקואות פ"ה מ"ה. ובהלכות סי' יא.
[קכג] שם. וברשב"א בתשו' המיוחסות סי' רכז. ובמרדכי בשבועות סי' תשמו.
[קכד] רא"ש בתשו' כלל לא סי' ז מגמ' בזבחים כה ע"ב.
[קכה] שם ברא"ש וברשב"א.
[קכו] שם. וע"ע ברשב"א בתשו ח"ג סי' רכח.
[קכז] מקואות פ"ו מ"ח.
[קכח] רשב"א בתשו' ח"ג סי' רכח.
[קכט] מקואות פ"ה מ"ה. וברא"ש בפיה"מ שם ובהל' סי' יא.
[קל] ר"ש במקואות פ"ה מ"ה. מרדכי בשבועות סי' תשמה.
[קלא] אגור סי' אלף תי.
[קלב] מהרי"ק סי' קנו.
[קלג] ריב"ש סי' רצב.
[קלד] רא"ש בתשו' כלל לא סי' ה ממשנה סוף פ"ה.
[קלה] רשב"א בתה"ב שער המים שער ב.
[קלו] מקואות פ"ו מ"ז.
[קלז] ריב"ש סי' רצב בשם רוב המפרשים. וב"י.
[קלח] תשו' הרא"ש כלל לא סי' ב. טור.
[קלט] שם במשנה וברמב"ם מקואות פ"ח ה"ו. וברא"ש הלכות מקואות סי' טו.
[קמ] שם.
[קמא] מרדכי שבועות סי' תשמו בשם ראביה.ממשנה במקואות פ"ו מ"ה.
[קמב] שם.
[קמג] חגיגיה כב א וכפר"י בתוס' שם כא ב. וע' במרדכי שם.
[קמד] רשב"א בתה"ב שער המים שער י.
[קמה] ר"ש במקואות פ"ו מ"ז. וברשב"א שם.
[קמו] מרדכי שבועות סי' תשמו.
[קמז] מקואות פ"ו מ"ט. וברמב"ם ?פ"ח ממקואות ה"ה.
[קמח] במשנה רמב"ם ור"ש שם.

מקואות

[קמט] מרדכי רמז תשמו.
[קנ] מקואות פ"ו מ"ג. רא"ש הלכות מקואות סי' יד. ובשו"ת כלל לא ס"ו. ובריב"ש סי' רצה.
[קנא] תוספתא מקואות פ"ג ה"ה הביאה הר"ש במקואות פ"ו ה"ג.
[קנב] משנה מקואות פ"ו מ"א. וברמב"ם פ"ח דמקואות ה"א.
[קנג] שם במשנה סוף פ"ה ובר"ש ורא"ש.
[קנד] רא"ש הלכות מקואות סי' כג. ובטור בסוף הסימן.
[קנה] מקואות פ"ו מ"א . רמב"ם פ"ח ה"ב.
[קנו] מקואות פ"ו מ"א. רמב"ם פ"ח ה"ד, ובפיה"מ שם.
[קנז] תוספתא מקואות פ"ג ה"ה. וברמב"ם פ"ח ממקואות ה"ח.
[קנח] תוספתא פ"ח ה"ט. רמב"ם מקואות פ"א ה"ט. ב"י סוף סימן קצח.
[קנט] תוספתא פ"ה ה"י. ר"ש מקואות פ"ז מ"ו. רא"ש הלכות מקואות סי' כא.
[קס] תוספתא שם.
[קסא] מקואות פ"ז מ"ג. רמב"ם פ"ח ממקואות הי"ב. ראב"ד בבעלי הנפש שער המים סימן ב אות יב.
[קסב] מקואות פ"ז מ"ו. רמב"ם פ"ח ממקואות הי"ב. רא"ש הלכות מקואות סימן כא.
[קסג] רא"ש הלכות מקואות סימן כא. טור.
[קסד] תוספתא מקואות פ"ה ה"י. רמב"ם פ"ח ממקואות הי"ב.
[קסה] תוספתא ורמב"ם שם.
[קסו] טור.
[קסז] רמב"ם פ"ח ממקואות הי"ב. ב"י.
[קסח] מקואות פ"ז מ"ו. רמב"ם פ"ה ממקואות ה"ג.
[קסט] מקואות פ"ו מ"ה.
[קע] הר"ן בתשובה סימן סו (כל הסעיף), והביאו הב"י.
[קעא] מקואות פ"ז משנה ז. ובפי' הר"ש שם.
[קעב] חגיגה כב א וע' בר"ש במשנה שם.
[קעג] תשב"ץ ח"ג סימן לד.
[קעד] רשב"א בתשו' ח"א סימן תתיט. תשב"ץ ח"א סימן יז. ב"י בסימן קצח לסעיף לו.
[קעה] רשב"א בתשו' ח"א סימן תתיח. ר"ן בתשובה סימן סו. תשב"ץ שם.
[קעו] סעיף לז.
[קעז] מקואות פ"ב משנה ג. רמב"ם פ"י ממקואות ה"א.
[קעח] מקואות פ"ב משנה ג.
[קעט] תוספתא מקואות פ"י ה"ג. רמב"ם פ"י ממקואות ה"ג.
[קפ] עיי"ש בסעיף ד.
[קפא] תוספתא שם. רמב"ם פ"י ממקואות ה"ד.
[קפב] מקואות פ"ב משנה ב. רמב"ם מקואות פ"י הלכה ז.
[קפג] משנה שם.
[קפד] תוספתא מקואות פ"ב ה"ב.
[קפה] תוספתא שם ה"ג.
[קפו] תוספתא מקואות פ"ו ה"א (וע' ברמב"ם פ"י ממקואות ה"ה שחילק בין א"י לארץ העמים).
[קפז] מרדכי הלכות מקואות סימן תשנ בשם ר"ת.
[קפח] הגהות מרדכי סוף פ"ק דשבועות בשם ראביה בתשובה סימן תתקצא. וריב"א.
[קפט] תשובות בנימין זאב סימן קנח בשם האגור סימן אלף תה.
[קצ] מרדכי שפ בשם רשב"ט.
[קצא] מקואות פרק ט משנה ב.
[קצב] עירובין ד ע"ב. סוכה ו ע"א. רמב"ם פ"ג ממקואות ה"י.
[קצג] ב"י סוף סימן קכ, מהרא"ש בפיה"מ שם.
[קצד] מקואות פ"ט משנה א וכפירוש הר"ש והרא"ש.
[קצה] תוספתא מוקאות פרק ז הלכה ג.
[קצו] שם הלכה ד.
[קצז] ר"ש בפרק ט ממקואות מ"א.
[קצח] משנה שם.
[קצט] ב"י.
[ר] טור.
[רא] מרדכי בעבודה זרה סימן תתנט,תתס.
[רב] איסור והיתר כלל נח דין ק.
[רג] מקואות פ"ט מ"א.

מקוואות

[רד] רא"ש הלכות מקואות סימן ל. איסור והיתר כלל נח דין צו.
[רה] מקואות פ"י משנה ה. חולין עב-עג. ובר"ש שם ע"פ התוספתא במקואות פ"ז הלכה ד.

???????????????????
הערה 2 נכתב בפנים
הערה 13 צריך להוסיף תמונה
הערה 27 לא ברור ההערה
הערה 230 לא מצאתי –דין זה מבואר בשו"ע במקום.
הערה 241—כן היא דעת הגר"ז בספרו, ומה צריך מקור יותר.
הערה 195-הדברים ברורים ומהי ההערה.